

Závěrečná zpráva k výzkumnému projektu

**Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke
vzdělávání a na trh práce v České republice**

Praha, červen 2007

www.gac.cz

www.jirkoc.cz

Obsah

1. ÚVOD	4
2. CIZINCI V ČR – PERSPEKTIVA PROBLÉMU	5
3. POUŽITÁ METODOLOGIE	6
3.1. VÝBĚR REGIONŮ PRO SBĚR DAT MEZI IMIGRANTY A IMIGRANTKAMI	7
3.2. PRŮBĚH TERÉNNÍHO ŠETŘENÍ MEZI VYBRANÝMI CIZINCI	9
3.2.1. <i>Harmonogram terénního šetření</i>	9
3.2.2. <i>Tazatelé</i>	10
3.2.3. <i>Výběr konkrétních respondentů a sběr dat</i>	11
3.3. ÚZEMÍ SBĚRU DAT MEZI AZYLANTY A AZYLANTKAMI	12
3.4. PRŮBĚH TERÉNNÍHO ŠETŘENÍ MEZI AZYLANTY	13
3.4.1. <i>Harmonogram terénního šetření</i>	13
3.4.2. <i>Tazatelé</i>	14
3.4.3. <i>Kontaktování a výběr respondentů, sběr dat</i>	14
3.5. POLOSTANDARDIZOVANÉ ROZHOVORY A MAPOVÁNÍ ABSORPČNÍ KAPACITY	16
4. ANALÝZA PŘÍSTUPU IMIGRANTEK A IMIGRANTŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ A NA TRH PRÁCE V ČR	20
4.1. ÚVOD K ANALÝZE KVANTITATIVNÍCH A KVALITATIVNÍCH DAT	20
4.2. MECHANISMY IMIGRACE	23
4.2.1. <i>Důvody pro výběr ČR jako cílové země</i>	23
4.2.2. <i>Zdroje informací</i>	26
4.3. TRH PRÁCE A ZAMĚSTNÁNÍ	31
4.3.1. <i>Struktura zaměstnání u cizinců</i>	31
4.3.2. <i>Struktura zaměstnání azylantů</i>	36
4.3.3. <i>Dosažená a využitá kvalifikace</i>	37
4.3.4.a <i>Zprostředkování záležitostí spojených s prací či podnikáním</i>	40
4.3.4.b <i>Zprostředkování záležitostí spojených s prací či podnikáním – zjištění z rozhovorů se zástupci ÚP, agentur práce a NNO</i>	43
4.3.5.a <i>Překážky spojené s prací</i>	45
4.3.5.b <i>Překážky spojené s prací – zjištění z rozhovorů se zástupci ÚP, agentur práce a NNO</i> ..	47
4.4. INTEGRACE DO JAZYKOVÉHO PROSTŘEDÍ A VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY PRO DOSPĚLÉ IMIGRANTY	52
4.4.1. <i>Integrace do jazykového prostředí</i>	52
4.4.2. <i>Problémy spojené s jazykovou integrací imigrantů – zjištění z rozhovorů s neziskovými organizacemi a úřady práce</i>	54
4.4.3. <i>Zvyšování kvalifikace a další vzdělávání a jeho překážky</i>	57
4.4.4. <i>Kurzy nabízené neziskovými organizacemi – zájem a potřeba</i>	59
4.5. INSTITUCIONÁLNÍ A SPRÁVNÍ RÁMEC STÁTU	61
4.5.1. <i>Zkušenost s českou veřejnou správou</i>	61
4.5.2. <i>Získání státního občanství</i>	63
4.5.3. <i>Dodržování zákonných podmínek na trhu práce</i>	64
4.5.4. <i>Zkušenosti obcí a krajů s cizinci – zjištění z kvalitativních rozhovorů</i>	65
4.6. INTEGRACE DO SPOLEČNOSTI	69
4.6.1. <i>Spokojenost s životem v ČR</i>	69
4.6.2. <i>Ekonomická situace – příjmy a kvalita bydlení</i>	73
4.6.3. <i>Životní styl a volnočasové aktivity</i>	76
4.7. RODINA A DOMÁCNOST	80
4.7.1. <i>Struktura domácností cizinců</i>	80
4.7.2. <i>Diferenciace rolí v domácnosti</i>	81

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

4.8. MEZIGENERAČNÍ AMBICE VZHLEDEM K POBYTU A INTEGRACI V ČR	84
4.9. GENDEROVÉ ASPEKTY PŘÍSTUPU IMIGRANTŮ A IMIGRANTEK NA TRH PRÁCE A KE VZDĚLÁNÍ ..	87
4.9.1. <i>Konceptuální východiska analýzy z hlediska genderu</i>	87
4.9.2. <i>Mechanismy integrace z hlediska genderu</i>	89
4.9.3. <i>Genderové rozdíly a segmentace trhu práce</i>	90
4.9.4. <i>Kvalifikace a vzdělání z hlediska genderu</i>	92
4.9.5. <i>Gender a domácnost</i>	94
4.9.6. <i>Rodina jako integrační element</i>	96
4.10. VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ-CIZINCŮ – VÝSLEDKY VÝZKUMU VE VYBRANÝCH ŠKOLÁCH	98
4.10.1. <i>Vzdělávání dětí-cizinců – úvod</i>	98
4.10.2. <i>Základní školství</i>	99
4.10.3. <i>Střední školství</i>	105
4.10.4. <i>Informovanost škol</i>	108
4.11. ZKUŠENOSTI S ESF A ABSORPČNÍ KAPACITA SUBJEKTŮ PŮSOBÍCÍCH V OBLASTI INTEGRACE CIZINCŮ.....	109
4.11.1 <i>Zkušenosti neziskových organizací s ESF a jejich absorpční kapacita</i>	109
4.11.2 <i>Kvalita sítě neziskových organizací</i>	111
4.11.3 <i>Zkušenosti jiných subjektů s ESF a jejich absorpční kapacita</i>	112
5. HLAVNÍ ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ – POLICY PAPER	114
5.1 OBECNÉ ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ K PŘÍSTUPU IMIGRANTEK A IMIGRANTŮ NA TRH PRÁCE A KE VZDĚLÁVÁNÍ	114
5.1.1 <i>Oblast informovanosti</i>	114
5.1.2 <i>Oblast integrace na trh práce</i>	116
5.1.3 <i>Oblast vzdělávání</i>	118
5.1.4 <i>Oblast společenské integrace</i>	120
5.1.5 <i>Absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti</i>	124
5.2 ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ K GENDEROVÉMU ASPEKTU PŘÍSTUPU IMIGRANTEK A IMIGRANTŮ NA TRH PRÁCE A KE VZDĚLÁVÁNÍ.....	126
5.2.1 <i>Oblast informovanosti o ČR</i>	126
5.2.2 <i>Oblast integrace na trh práce</i>	126
5.2.3 <i>Oblast vzdělávání</i>	127
5.2.5 <i>Absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti</i>	128
5.2.6 <i>Genderová dělba práce</i>	129
6. PŘÍLOHY	130
<i>Příloha 1 – Tabulka volnočasových činností se zřetelem k pohlaví a zemi původu</i>	130
<i>Příloha 2 – Seznam NNO působících v oblasti integrace cizinců</i>	130
<i>Příloha 3 – Projekty z oblasti integrace cizinců hrazené z prostředků ESF k 31. 12. 2006</i>	130

1. Úvod

Na základě Smlouvy o zpracování analýzy uzavřené mezi GAC spol. s r. o. a MPSV ČR dne 7. prosince 2006, předkládáme tuto Závěrečnou zprávu informující zadavatele o výsledcích výzkumného a analytického projektu „*Analyza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*“.

Zpracování projektu probíhalo od prosince 2006 do 15. června 2007. Závěrečná zpráva navazuje na tři předchozí dílčí zprávy, které sumarizují detailní průběh jednotlivých fází šetření.

Předkládaná zpráva si klade za **cíl**:

- představit souhrnné výsledky zmíněného projektu, především v jeho části věnované analýze výsledků výzkumu ve vybraných cizineckých komunitách a mezi azylanty, a to i s přihlédnutím ke hledisku genderu,
- doplnit výzkumná data o vybrané a relevantní závěry z kvalitativní složky výzkumu, zaměřené na institucionální prostředí, v němž sledované cílové skupiny žijí,
- představit souhrnné informace o neziskových subjektech, které se pohybují na poli integrace cizinců,
- upozornit na klíčové problémové oblasti, jimž doporučujeme věnovat pozornost ve snaze prohloubit integraci cizinců v ČR.

Vedle úvodu má tato zpráva čtyři další kapitoly, na něž navazují tabulkové přílohy. Ve výkladu postupujeme od shrnutí hlavních parametrů zadání, přes využitou metodologii výzkumu a popis průběhu šetření, přes informace vyplývající z datové analýzy, až po souhrnné poznatky související s vytipovanými oblastmi, na něž je třeba upřít pozornost, ve formě policy-paperu.

Ve výkladu věnujeme pozornost popisu metodologie a operacionalizace zadání ze strany MPSV. Důvodem je, že tento projekt je jen dalším krokem v poznání podmínek a způsobů života cizinců u nás a zabývá se jen určitou částí populace cizinců, a to ze zorného úhlu jejich integrace do české společnosti prostřednictvím pracovního trhu a vzdělávacího systému se specifickým ohledem na situaci a strategie mužů a žen.

Předkládaná zpráva tedy nezobrazuje situaci všech cizinců u nás, ale vybraných specifických skupin ze zadané perspektivy. Výsledky výzkumu poskytují pochopitelně celou řadu zajímavých poznatků i mimo předmět a rámec zadání. Projekt je totiž prvním větším výzkumným počinem zaměřeným na životy a plány vybraných cizineckých skupin. Ve svých hlavních rysech, použité metodologii i analýze výsledků je však tato zpráva především podřízena zadání a otázkám, na které potřebuje zadavatel odpovědět.

2. Cizinci v ČR – perspektiva problému

- ❖ Účelem tohoto výzkumného a analytického projektu bylo ukázat, **jak** v České republice **žijí, jak jsou spokojeni, za jakých podmínek** a ve kterých oblastech **pracují** imigrantky a imigranti ze „třetích zemí“, tedy ze států mimo EU, a azylanti a azylantky, a to s přihlédnutím k aspektu genderu. Nešlo o to zkoumat a popsat celkový obraz života cizinců ze „třetích zemí“, ale jeho vybrané a z hlediska integrace cizinců do české společnosti strategické aspekty – oblast zaměstnání a vzdělávání. Zvolená metodika výzkumu proto byla zaměřena na **poznání hlavních problémů a okolností, které jsou ve sledované problematice určující**.
- ❖ **Česká společnost** je i přes vnitřní vývoj a změny v posledních bezmála dvou dekádách stále „homogenní“ a relativně uzavřená¹ – nejsilněji z hlediska jazyka², životního stylu i ochoty přijímat cizince³. Soužití s cizinci jiných kultur je majoritou považováno za problém. Je však nutné si uvědomit, že skončila doba, kdy se můžeme ptát, zda cizince na území státu chceme, či nikoliv. Příliv cizinců do České republiky i do české společnosti je nezvratitelným faktem. Musíme tedy hledat **odpověď na otázku, jak formovat a upravovat proces příchodu a začleňování cizinců do společnosti v ČR**. Kam jej nasměrovat tak, aby byl akceptovatelný a přínosný pro obě strany. Aby posiloval otevřenost české společnosti, ale neoslaboval její kohezi nebo případně nesměřoval ke vzniku uzavřených, neintegrováných a cizorodých komunit, které mají vůči české společnosti, podmínkám života a kultuře odcizený vztah.
- ❖ Česká republika v porovnání se státy na západ od nás stojí z hlediska přílivu cizinců „ve startovních blocích“. **Politika integrace cizinců je postupně vytvářena**, a to ve správný čas. Sledované téma je institucionálně řiditelné, pokud je mu věnována odpovídající pozornost. Je strategičtější a ekonomičtější hledat vhodná řešení nastalé situace nyní, než vyčkávat a později (případně) „hasit požár“ vyvolaný nezvládnutou integrací cizinců, tak jak se to děje ve Francii, Nizozemí, Španělsku nebo Velké Británii. Problematika soužití s cizinci v současnosti nepředstavuje pouze prvek sociálně-ekonomický, spojený s trhem práce, nýbrž i bezpečnostní, související s hospodářskou kriminalitou, pašováním drog a lidí, zázemím pro bezpečnostně rizikové aktivity či organizace. Zkvalitňování a posilování integrace cizinců, pocitu i

¹ K 30. 6. 2007 žilo v ČR podle Českého statistického úřadu 356 014 cizinců a cizinek. Z toho 148 560 mělo trvalý pobyt – 77 902 mužů a 70 658 žen. Zatímco mezi osobami s trvalým pobytem byl poměr žen a mužů přibližně vyrovnaný mezi ostatními převládali muži – 136 944 mužů oproti 70 510 ženám. Co se týče národnostních skupin, na které byl zaměřen náš výzkum, v Česku ke stejnému datu žilo 45 023 Vietnamců a Vietnamek (25 918 mužů a 19 105 žen), 4449 Číňanů (2519 mužů a 1930 žen), 114 980 Ukrajinců a Ukrajinek (69 727 mužů a 45 253 žen) a 20 776 příchozích z Ruské federace (9806 mužů a 10 970 žen). Azyl byl od roku 1990 k 30. 6. 2007 udělen celkem 3197 osobám.

² „Více než 40 % našich občanů tvrdí, že se domluví německy, zhruba stejný podíl ovládá ruštinu. Lidí, kteří se alespoň částečně domluví anglicky, je stále ještě méně - asi 30 % z dospělé populace.“ Za posledních deset let se znalost cizích jazyků podle autorů tohoto výzkumu příliš nezlepšila. Zdroj: Výzkum STEM, Trendy 4/2007, 1191 respondentek a respondentů starších 18 let.

³ S tím, aby ČR přijímala imigranty, kteří mají zájem u nás podnikat, podle letošního výzkumu CVVM nesouhlasí polovina respondentů (dvě pětiny naopak souhlasí), 53 % z nich nesouhlasí s přijímáním imigrantů, kteří se v tuzemsku chtějí usídlit (souhlasných bylo v tomto případě 36 % odpovědí). Výzkum sledoval také to, do jaké míry Češi sympatizují s vybranými národy. Hodnocení „nesympatičtí“ převážilo na škále v případě Vietnamců, Ukrajinců, Rumunů a Romů. Zdroj: Výzkum CVVM „Naše společnost 2007“, 1132 respondentek a respondentů, zveřejněno 5. června 2007.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

faktické sounáležitosti s českým prostředím, zmírňování sociálního vyloučení příslušníků cizineckých komunit, přispívá k eliminaci bezpečnostních rizik, které mohou v případě nečinnosti v budoucnu nabývat na významu. Jsme ve fázi, kdy cílevědomým a kvalifikovaným využitím integračních nástrojů, strategií a mechanismů můžeme předejít jevům a situacím, které nutí orgány uplatnit metody a nástroje odpovídající řešením bezpečnostních rizik, což však často obnáší vyšší náklady.

- ❖ **Informace vyplývající z výzkumu**, s nimiž se čtenářka či čtenář na následujících stranách seznámí, představují **obraz situace v konkrétním momentě**, kterým je jaro 2007. Sledovaná **problematika** je však více než co jiného **dynamická**, vyvíjí se a mění. Relevantní instituce proto musí tento vývoj pečlivě **sledovat a reagovat na změny** tak, aby si Česká republika udržovala náskok, aby byla o krok vpřed a mohla **operativně ovlivňovat vývoj žádoucím směrem**. V tomto smyslu přináší výzkum nemálo podnětů a informací, jejichž využití může pro-integrační tendence posílit a zmenšit prostor tendencím opačným.
- ❖ Platí přitom, že **politika namířená k všestranné integraci cizinců** do života české společnosti **má dostatečnou podporu veřejnosti**⁴. Není proto politicky ani riziková, ani marginální. Politika, jež usiluje, aby dlouhodobě či trvale usazení cizinci požívali shodných práv i povinností, respektovali naše zákony i zvyklosti jako řadový český občan, je právě tím, co česká veřejnost od cizinců i integrační politiky očekává.

3. Použitá metodologie

Při vytváření metodologie prvního většího kvantitativního šetření mezi cizinci z „třetích zemí“, kteří žijí v České republice, jsme zohlednili několik podstatných faktorů:

- Prvním je **početnost cizineckých skupin** z hlediska země původu, kde je třeba začít od cizinců, jejichž zastoupení je **nejpočetnější**.
- Za druhé je třeba **rozdílet mezi těmi, kdo odešli za lepšími příležitostmi**, a kteří do ČR **přišli za bezpečím a azylem** vzhledem k podmínkám v zemi původu.
- Konečně cizinci v ČR mají různý pobytový statut. Výzkumná data musí umožnit analýzu nejen perspektivou „**druhu pobytu**“, ale také perspektivou různých druhů **výdělečné činnosti a postavení na trhu práce** pro získání co nejpestřejšího obrazu života sledovaných cizinců u nás.

Terénní šetření se proto zaměřilo na dvě hlavní cílové skupiny – na **imigranty a imigrantky** z Ukrajiny, Ruska, Vietnamu a Číny a dále na **azylanty a azylantky**⁵. Vzhledem

⁴ Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků, Pracovní studie zpracovaná na zakázku MPSV ČR, Ivan Gabal Analysis&Consulting, Praha 2004 – analýza postoje veřejnosti k cizinecké problematice vč. porovnání v rámci časových řad.

⁵ Jednalo se vždy o azylantky a azylanty, kterým dosud nebylo uděleno občanství ČR.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

ke specifickým obou skupin a různým zkušenostem, které jejich příslušníci mají se životem v ČR, jsme sběr dat provedli odděleně, avšak na podkladě téměř totožných standardizovaných dotazníků.

Výsledky, které níže předkládáme, potvrzují nosnost zaměření výzkumu na velkou skupinu imigrantů a imigrantek ze zemí bývalého SSSR a dále na hlavní skupiny vietnamských a čínských imigrantů a konečně na heterogenní a velmi specifickou kategorii azylantů, a to zejména s ohledem na informace o *mechanismech, povaze a směru integrace* hlavních cizineckých skupin do české společnosti. Relativní konzistence výsledků uvnitř skupin i interpretovatelná variabilita mezi skupinami cizinců dávají poměrně srozumitelný obraz situace.

3.1. Výběr regionů pro sběr dat mezi imigranty a imigrantkami

Zejména s ohledem na rozsah, finanční a časovou nákladnost, ale i nedostatečnost informací o všech cizincích z příslušných zemí nemohl výzkum aspirovat na statistickou reprezentativitu. Přesto jej považujeme na základě stanovených výběrových kritérií a analýzy výsledků za výzkum podávající obsahově a interpretačně adekvátní obrázek o vybraných skupinách respondentů v celé ČR.

Základem výběrového postupu byla spíše **typologická východiska na základě dat o alokaci příslušné populace cizinců na území ČR** a následný výběr typologických lokalit (krajů/obcí). Kvantitativní šetření – sběr dat – proběhlo formou rozhovoru mezi tazatelem a respondentem podle kvótního klíče v počtu rozhovorů, který umožnil zachycení vnitřní variability skupin cizinců a jejich vazeb. Výběr dotazovaných azylantů byl poněkud odlišný, jakkoli primárně sledoval také logiku jejich územní alokace.

Jednotlivé lokality, které tvořily základ pro výběr respondentů, jsme konkrétně zvolili na základě údajů o počtu cizinců v jednotlivých okresech (www.cizinci.cz), na podkladě doporučení znalců daných komunit a základní úvahy o typu cizinecké komunity a genderového aspektu výzkumu.

Vzhledem k maximálnímu počtu respondentů v každé skupině $N = 300$, při potřebě zachycení alespoň základní variability také uvnitř jednotlivých skupin, a s ohledem na nutnost sledovat genderové rozdíly v rámci sledovaných cílových skupin, jsme si pro každou lokalitu stanovili nutný kvótní počet získaných dotazníků – 45 mužských a 30 ženských dotazníků.⁶ Do celkového počtu 250 – 300 respondentů se tedy vešly čtyři lokality.

⁶ Na základě dat na www.cizinci.cz jsme předpokládali, že žen migrantek je v populaci cizinců méně, než v populaci majoritní, tedy asi 35-45 procent.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Otázka přístupu na trh práce a ke vzdělání je velmi úzce spojena i s regionální a teritoriální strukturou ČR a tím i se sociálně-ekonomickými specifiky regionů a s rozdíly mezi nimi. Pro výběr lokalit, v nichž výzkum probíhal, bylo nutné zohlednit i tuto „regionální pre-typologii“, která ovlivňuje nejen intenzitu, ale i profil migrace cizinců. Uvedme jako příklad specifickou atraktivitu příhraničních regionů pro vietnamské obchodníky či regionů s intenzivní stavební činností pro ukrajinské dělníky. Na základě názorů odborníků a vybraných výzkumů zaměřených na příslušníky jiných než českých národností je možné odvodit některé základní sociální vlastnosti regionů ČR, ve kterých cizinci přebývají. Metodologie musela odpovědět na otázku, kde sledované cizince „najdeme“, s cílem identifikovat hlubší mechanismy i úroveň jejich integrace a nalézt charakteristiky jejich institucionálního, pro integraci relevantního okolí. Vytipované regiony se liší v následujících faktorech, které jsou významné pro vysvětlení ekonomických aktivit imigrantů:

- počet obyvatel a frekvence pohybu (migrace i pracovní mobility) obyvatel
- výskyt cizinců dané státní příslušnosti
- sektorové zaměření (zemědělství, průmysl, služby...)
- sociální a profesní složení obyvatel
- historické zázemí migrace cizinců a sociální situace
- styk s pohraničím
- dopravní obslužnost obecně a dosažitelnost Prahy
- poloha v rámci ČR (Z, V, S, J)
- poloha v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Vzhledem ke svému jedinečnému postavení v rámci ostatních sídel v ČR byla vybrána **Praha**, a to zejména jako vstupní migrační brána, kde se velká část cizinců usidluje na počátku svého pobytu v ČR, kde je vytvořena silná síť krajanských neziskových i podnikatelských organizací⁷, které působí v oblasti integrace svých krajanů v ČR (překlady, sociální podpora, poradenství, zaměstnávání, osvěta atd.); Praha dále většinou udává směr a první výzvu k jakýmkoli novým koncepčním změnám a postupům ve vztahu k cizincům. **Pohraniční regiony** ovlivněné výskytem přeshraniční sexuální turistiky a turistiky za levným

⁷ To, že je v Praze a v Brně nejrozmanitější síť neziskových organizací Ukrajinců a Vietnamců, je nepopiratelný fakt; jednotlivé organizace jsou vyjmenovány např. v: Kocourek, J. 2006: *Současný obraz Vietnamců žijících v ČR – podkladová studie pro SoÚ AV ČR*; Leontiyeva, Y. 2004. "Pozadí výzkumu – přehled stavu zkoumaných komunit usazených v ČR. Ukrajinci". In Drbohlav, D., P. Ezzedine-Lukšíková (ed.) *Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR*. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

zbožím představují atypickou oblast v rámci ČR, atraktivní pro některé skupiny zkoumaných cizinců. Tyto lokality mají specifickou komunitní strukturu vzhledem k předmětu podnikání (stánkový prodej, turistický management apod.). Jsou také typické menšími komunitními seskupeními, usídlením cizinců v malých obcích. Byl vybrán **okres Cheb**, s Chebem coby obcí, která patří mezi ty s největším počtem cizinců v ČR. Vzhledem k problémům s návratností dotazníků a s naplněním předepsaných kvót přistoupila výzkumná agentura k rozšíření tohoto území i do Karlovarského kraje.

Pro naplnění „typologického“ spektra oblastí s výskytem cizinců jsme považovali za klíčové i **průmyslové regiony**, typické svým sociálně-ekonomickým složením českého i jiného obyvatelstva⁸. Byl vybrán **okres Ostrava**, kde však agentura zajišťující sběr dat opět narazila na problémy s naplněním předepsaných kvót a dotazovala se tudíž i obyvatel – cizinců z okolí, konkrétně Karviné.

Česká republika, vzhledem k dlouhodobější zkušenosti s příchodem pracovních imigrantů a cizinců vůbec, zaznamenává v současnosti existenci nových regionů migrace, do nichž se menší skupiny imigrantů teprve po delší době pobytu v ČR stěhují⁹. Z nich byl vybrán **Pardubický kraj**. Tento region je sice novodobou oblastí usídlování cizinců, ale dostatečně veliký na to, aby zde bylo možné získat potřebná data. Na území kraje působí i někteří významní zaměstnavatelé v oblasti průmyslové výroby, kteří se na cizince ze „třetích zemí“ cíleně orientují z důvodu nedostatku pracovních sil na straně obyvatelstva ČR.

3.2. Průběh terénního šetření mezi vybranými cizinci

3.2.1. Harmonogram terénního šetření

Tabulka 1: Harmonogram terénního šetření mezi ekonomickými imigranty

Pilotáž dotazníků	25. 1. – 30. 1. 2007
Schůzka nad výsledky pilotáže	31.1. 2007
Úpravy dotazníku, překlady do jazykových mutací	1. 2. – 9. 2. 2007
Školení tazatelů v Praze (2x), Pardubicích, Ostravě a Chebu	12. 2. – 16. 2. 2007
Sběr dat v terénu	12. 2. – 29. 3. 2007
Požizování (2x) a kontrola dat	30. 3. – 4. 4. 2007

⁸ Tyto dva typy pohraničních regionů se ukazují jako velmi specifické nejen expertům na jednotlivé zkoumané komunity, ale rovněž i výzkumníkům zabývajícím se jinými kulturně-etnickými skupinami. Jsou to regiony: poznamenané výraznými změnami složení obyvatelstva (v souvislosti s industrializací pohraničí po 2. světové válce), prudkou industrializací s cíleným umísťováním zahraničních a dalších specifických skupin pracovníků (Romové, Vietnamci...), výraznými sociálními problémy a specificky zaměřeným turistickým ruchem. Touto otázkou se zabývá např.: Navrátil, P. 2003: *Romové v české společnosti*. Praha: Portál; Kocourek, J. 2001: *Historie příchodu a působení příslušníků vietnamské národnosti na území ČSR (resp. ČSSR) v letech 1950 až 1975* (diplomová práce). Praha: FF UK.

⁹ Jde o nově osídlovaný region s relativně nízkým počtem cizinců, z čehož vyplývá i jiný způsob interakce mezi majoritou a minoritou. Důležité je zmínit, že zde cizinci zároveň mají větší šanci žít mimo dosah „své“ komunity, být na ní méně závislí.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Výzkum byl realizován **metodou face-to-face**, tedy rozhovorem tazatele s respondentem podle tištěných dotazníků. **Celkem** se výzkumu zúčastnilo **618 respondentů**¹⁰.

Rozhovory provedli příslušníci jednotlivých cizineckých komunit předem vyškolení „field managerem projektu“ z firmy MEDIAN. Některé rozhovory provedli školení tazatelé agentury MEDIAN. Práce všech, kteří se v terénu pohybovali, byla namátkově kontrolována oblastními zástupci agentury MEDIAN.

Dotazování probíhalo na základě jednotného českého dotazníku vyhotoveného v dalších pěti jazykových mutacích (vietnamština, čínština, ukrajinština, ruština a angličtina).

Konkrétní realizaci výzkumu předcházely v prosinci 2006 a v lednu 2007 konzultace mezi zástupci společnosti GAC a společností Median zaměřené na formátování dotazníku a přípravu průvodního dopisu s podrobnými pokyny pro tazatele. Zároveň se uskutečnily konzultace mezi zadavatelem výzkumného projektu, MPSV ČR, a zpracovatelem, společností GAC, s ohledem na konkrétní obsah dotazníku¹¹.

V posledním lednovém týdnu 2007 bylo před zahájením terénního šetření realizováno **pilotní dotazování**, které na základě podrobného proškolení provedli rodilí mluvčí z obou základních zkoumaných komunit (Vietnamci, Ukrajinci).¹²

Následovala opět konzultace s klientem, vyhodnocení průběhu pilotování, úpravy v dotazníku, překlady dotazníku do výše uvedených pěti jazykových mutací a příprava dotazových úkolů pro tazatele s kvótními předpisy pro správný výběr respondentů. Konečná verze dotazníku byla mírně rozsáhlejší, než odpovídalo původnímu předpokladu a rozsahu uvedenému v nabídce.

3.2.2. Tazatelé

Pro realizaci terénních prací byli speciálně rekrutováni a vyškoleni tazatelé. V týdnu od 5. 2. do 9. 2. 2007 proběhla ve všech lokalitách (Praha, Pardubice, Cheb a Ostrava) školení všech tazatelů – příslušníků cizineckých komunit i českých tazatelů – participujících na výzkumu. V rámci školení byl podrobně vysvětlen cíl výzkumu, dotazník a jeho úskalí a hlavně problematika nalezení správného respondenta podle „screeningu“.

¹⁰ 59,4 % vzorku tvořili muži, 40,6 % vzorku tvořily ženy.

¹¹ Dotazník pro sběr dat mezi příslušníky cizineckých komunit sloužil jako hlavní podklad pro vytvoření téměř identického dotazníku použitého pro sběr dat mezi azylantkami a azylanty.

¹² V rámci „pilotáže“ byly uskutečněny 4 rozhovory s vietnamskými imigranty a 4 rozhovory s ukrajinskými imigranty v Praze. Zjišťovala se zejména obtížnost získání respondentů vhodných pro rozhovor, dále byla upravována délka dotazníku (optimálně 30 minut) a srozumitelnost dotazníku (zda jsou všechny otázky pro respondenty dobře pochopitelné) apod.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Tazatelům byly dále předány tištěné pokyny, dotazové úkoly s přesným předpisem, koho mají konkrétně vyhledat, a drobné dárky pro respondenty. Na závěr školení si všichni účastníci vyzkoušeli dotazování mezi sebou. Zástupci konsorcia realizátora se účastnili celého školení v Praze a komentovali některá úskalí v dotazníku. V průběhu školícího týdne „ladili“ některé nejasnosti vyplývající především z dotazů tazatelů k průběhu rozhovoru.

3.2.3. Výběr konkrétních respondentů a sběr dat

Terénní šetření probíhalo od 12. 2. do 29. 3. 2007. V jeho průběhu se v plné šíři projevila obtížnost celého průzkumu. Jednalo se hlavně o problém získat vhodného respondenta (imigranta) splňujícího „screeningové“ požadavky, aby se výzkumu vůbec mohl zúčastnit. Z těchto důvodů byly posléze některé územní oblasti dotazování rozšířeny – zejména oblast okresu Cheb (zde byli částečně dotazováni i respondenti ze širšího okolí – např. ze Sokolova, Chomutova, Nejdku), dále oblast Ostravy byla rozšířena o Karvinou.

Průměrná délka rozhovoru byla delší než původní předpoklad (ve výsledku cca 40 minut).

Po realizaci rozhovorů následovalo kódování volných otázek týkajících se profesí respondentů pomocí kódovacího předpisu KZAM, dvojí pořízení datového souboru (základní pořízení a jeho verifikace) a kontrola výsledného datového souboru z hlediska logických nároků.

Níže uvedená tabulka ukazuje **strukturu výběrového vzorku** podle základních zjišťovaných charakteristik¹³:

Tabulka 2: Struktura výběrového vzorku

CHARAKTERISTIKA		Vzorek respondentů	
		Počet	%
CELKEM		618	100,0
Státní příslušnost	vietnamská / čínská	320	51,7
	ukrajinská / ruská	298	48,2
Lokalita v ČR	Hl. m. Praha	149	24,1
	okres Cheb	147	23,8
	okres Ostrava	159	25,7
	Pardubický kraj	152	24,6
	jiná povolená lokalita	11	1,8
Povolení k pobytu	povolení k trvalému pobytu	324	52,4
	vízum k pobytu nad 90 dnů a dlouhodobé vízum smluvních států nebo na základě povolení k dlouhodobému pobytu bez strpění	294	47,6
Pohlaví	muž	367	59,4
	žena	251	40,6

¹³ Není-li vyjádření v procentech rovno stu procent, jde o nepřesnost, která je způsobena zaokrouhlováním procentních hodnot.

CHARAKTERISTIKA	Vzorek respondentů		
		Počet	%
Vzdělání	maximálně základní	79	12,8
	středoškolské bez maturity	188	30,4
	středoškolské s maturitou	214	34,6
	vyšší a vysokoškolské	137	22,1
Věk	20 – 55 let včetně	618	100,0

3.3. Území sběru dat mezi azylanty a azylantkami

Lokality, v nichž jsme respondenty-azylanty vybírali, odpovídaly jak jejich územnímu rozložení, tak rozložení dle pohlaví i dle státní příslušnosti. Sběr dat mezi azylanty probíhal na území celé ČR.

Vzhledem k jejich specifické situaci je jejich lokální rozložení závislé nejenom na osobním rozhodnutí, kde bydlet, ale také na státní politice „rozsídlení“ azylantů. Proto jsou Praha nebo Brno destinace, ve kterých sídlí zejména úspěšní azylanti, pokud jde o míru integrace, avšak naším cílem bylo od počátku podchytit i ostatní.

Výběr vzorku byl stanoven následovně¹⁴:

Tabulka 3: Regionální rozvrstvení vzorku

Kraj	Azylanti žijící v kraji (%)	Plánovaný počet ve výběru	Počet sebraných dotazníků
Hl. město Praha	25	cca 51	79
Ústecký	18	cca 36	23
Jihomoravský	11	cca 22	29
Středočeský	9	cca 18	14
Plzeňský	8	cca 16	23
Olomoucký	7	cca 14	6
Moravskoslezský	6	cca 12	5
Královéhradecký	4	cca 8	7
Liberecký	4	cca 8	7
Vysočina	4	cca 8	4
Pardubický	2	cca 4	2
Karlovarský	1	cca 2	0
Jihočeský	1	cca 2	2
Zlínský	0	0	1
Celkem			202

V **Integračních azylových střediscích** (dále IAS) bylo nasbíráno celkem **59 dotazníků**. Zamyšlený vzorek činil 50 – 150 respondentů z těchto zařízení. Počet azylantů

¹⁴ Tabulka zachycuje azylanty bydlící v privátních nebo integračních bytech, nikoliv v IAS. Kraje řadíme od těch s největším počtem dotazovaných azylantů k těm s nejmenším počtem.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

ubytovaných v IAS však stále prudce klesá, proto nebylo možné ve střediscích získat více respondentů. Tazatelé zde vesměs nenarazili na vážnější problémy při sběru dat¹⁵.

V celkovém získaném vzorku se podařilo obsáhnout respondenty ze všech krajů, a to jak z obcí do 50 tisíc obyvatel, tak z obcí nad 50 000 obyvatel¹⁶. Předběžně zamýšlené kvóty rozložení respondentů z jednotlivých krajů se podařilo naplnit či se jim alespoň velmi těsně přiblížit. Významněji přesaženy byly stanovené kvóty pouze v Praze, kde bylo získání respondentů bezproblémové, díky největší koncentraci azylantů. Naopak se kvóty nepodařilo zcela naplnit v Ústeckém, Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

Co se týče **poměru respondentů v obcích**, zamýšlený vzorek počítal s poměrem 30 – 50 procent respondentů žijících v obcích do 50 tis. obyvatel a 50 – 70 procent respondentů žijících v obcích nad 50 tisíc obyvatel.

Tabulka 4: Poměr respondentů v obcích

Vzorek	Obce do 50 000	Obce nad 50 000
Zamýšlený vzorek	50 – 30%	50 – 70 %
Realizovaný vzorek	47 (23,3 %)	155 (76,7%)

3.4. Průběh terénního šetření mezi azylanty

3.4.1. Harmonogram terénního šetření

Tabulka 5: Harmonogram terénního šetření mezi azylanty a azylantkami

Pilotáž dotazníků ¹⁷	1. – 5. 2. 2007
Školení tazatelů v Praze a Brně	5. – 9. 2. 2007
Sběr dat v terénu	9. 2. – 27. 3. 2007
Předání dotazníků Medianu pro pořízení dat	30. 3. 2007

Celkem bylo provedeno **261 rozhovorů s azylanty v ČR ve věku 20 – 55 let¹⁸**. Z toho 59 rozhovorů proběhlo v integračních azylových střediscích¹⁹. Stanovené kvóty výběru vzorku byly dodrženy, nebo se jim získaný vzorek velmi těsně blíží. Získaný vzorek splňuje

¹⁵ Dotazování azylantů, kteří využívají IAS, jsme považovali za klíčové, protože se částečně setkávají s jinými problémy, než ostatní azylanti, a lze u nich tudíž předpokládat odlišný pohled na vlastní život v ČR.

¹⁶ Zamýšlený vzorek byl nastaven dle databáze Etnologického ústavu AV ČR, resp. MV ČR. Ačkoliv se nejednalo o klíčový parametr pro výběr respondenta, naší snahou bylo, aby výsledný vzorek alespoň rámcově odrážel skutečné rozmístění azylantů na území ČR. Současně jsme měli zájem získat pro výzkum i azylanty žijící v menších obcích, neboť zde narážejí na specifické problémy.

¹⁷ Vzhledem k tomu, že dotazník byl odvozen od dotazníku pro cizince, neidentifikovali jsme během pilotáže žádné zásadní překážky. Finálně jsme jej upravili a připravili pro sběr dat v terénu. S tazateli jsme byli po celou dobu šetření v kontaktu, průběžně nás informovali o plnění kvót v souladu se vstupním výběrovým listem. Tazatelé byli průběžně informováni o potřebě výběru respondentů a byly jim udílány patřičné pokyny.

¹⁸ Vzorek tvořilo 107 žen a 154 mužů.

¹⁹ Sběr dat proběhl ve všech IAS na území ČR, tedy Jaroměř – Josefov, Stráž pod Ralskem, Ústí nad Labem – Předlice, Zastávka, Havířov.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

předem stanovené podmínky a umožňuje interpretovat získané výsledky jako reprezentativní. Výzkum byl proveden metodou face-to-face pomocí papírových dotazníků.

3.4.2. Tazatelé

Na sběru dat mezi azylanty se podílelo 17 tazatelů – česky, anglicky, bělorusky a rusky hovořících. Tito tazatelé se skládali z řad zástupců NNO pracujících s azylanty²⁰, sociálních pracovníků integračních azylových středisek, samotných azylantů, vysokoškolských studentů a zástupců běloruské komunity. Složení tazatelů se osvědčilo, zejména zástupci NNO, kteří se v problematice orientují a mají důvěru respondentů, byli schopni získat spolehlivé a kvalitní informace.

Veškeré sebrané dotazníky jsme po vyplnění a odevzdání překontrolovali, případně doplnili či opravili vynechané či nejasné odpovědi. O provedených rozhovorech si tazatelé vedli stručné záznamy, které jsme v případě potřeby ověřovali, případně využívali k doplnění či překontrolování odpovědí.

3.4.3. Kontaktování a výběr respondentů, sběr dat

K vyhledávání a oslovování respondentů byly použity údaje z databáze získané od Etnologického ústavu AV ČR. Databáze aktualizovaná ke konci roku 2005 obsahovala adresy cca 220 potenciálních respondentů splňujících stanovená kritéria pro výběr vzorku²¹.

Na získané adresy jsme nejdříve rozeslali dopisy s nabídkou účasti na šetření a také jsme azylanty kontaktovali pomocí zde uvedených telefonních čísel. Odezva na zasláné dopisy byla velice nízká – odpovědělo pouze necelých 30 obeslaných.

V důsledku toho jsme uskutečnili výjezdy na získané adresy, na nichž se tazatelé pokoušeli respondenty zastihnout a oslovit je přímo v místě bydliště. Tento způsob oslovování respondentů byl časově velice náročný a úspěšně jsme jej proto využili pouze ve větších městech²². Také ochota tazatelů k tomuto způsobu vyhledávání respondentů byla velice nízká, především s ohledem na výši nákladů s tím spojených.

Velkým problémem při práci s databází byla skutečnost, že zhruba dvě třetiny telefonních čísel a přibližně polovina adres již byla neplatných, případně oslovení azylanti již získali občanství ČR nebo neměli zájem o získání práce na území ČR – většinou ze zdravotních důvodů.

²⁰ Z NNO se výzkumu účastnili zástupci Organizace pro pomoc uprchlíkům, Charity Česká republika, Berkatu a Centra pro integraci cizinců a jejich poboček po republice. Účast zpočátku přislíbily i další organizace, ale bohužel se jim nakonec nepodařilo získat ochotné respondenty.

²¹ Věk 20 – 55 let, dosud neudělené občanství ČR.

²² Jednalo se především o Brno, Most, Ústí nad Labem a Plzeň.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Významná část kontaktů byla tudíž zprostředkována neziskovými organizacemi po celé ČR, které s azylanty pracují. Dále jsme využili osobních kontaktů jednotlivých členů řešitelského týmu a jejich známých, kontaktů vybraných tazatelů, z nichž někteří jsou sami azylanti či s azylovou problematikou mají zkušenosti, a také kontaktů zprostředkovaných pomocí sociálních sítí samotných respondentů. Plánovaný výběr předpokládal 260 – 300 respondentů, což se podařilo naplnit. Pokud jde o **početní zastoupení azylantů**, snažili jsme se reflektovat nejen absolutní počty azylantů v ČR, ale i to, zda v poslední době do ČR častěji přicházejí příslušníci z dané země. Na základě těchto dvou kritérií byly zvoleny následující hlavní země původu²³:

Tabulka 6: Rozdělení respondentů podle země původu

Hlavní země původu	Celkový počet v ČR ²⁴	Zamýšlený počet ve vzorku	Realizovaný počet ve vzorku
Afghánistán	279	35	31
Arménie	196	35	33
Bělorusko ²⁵	254	35	50
Irák	105	35	12
Kazachstán	72	35	20
Rusko	325	50	61
Ukrajina	104	35	20
Ostatní země			34
Celkem			261

Vzdělanostní strukturu respondentů se podařilo dodržet – stanoven byl podíl 60 % středoškolsky vzdělaných respondentů. Vzorek obsahuje respondenty ze všech vzdělanostních i příjmových skupin a konkrétně vypadá následovně:

Tabulka 7: Rozdělení respondentů podle vzdělání a pohlaví

Vzdělání	ZŠ	SŠ	VŠ
Počet ve vzorku	16	151	94
Pohlaví	Žena	Muž	
Počet ve vzorku	107	154	

²³ Kromě výše uvedených hlavních zemí původu vzorek obsahuje jednotlivé respondenty z Vietnamu, Bosny a Hercegoviny, Etiopie, Pákistánu, Senegalu, Srí Lanky, Súdánu, Konga, Kyrgyzstánu, Moldavska, Tádžikistánu, Sýrie a Kuby.

²⁴ Kvótní počet respondentů z hlediska země původu byl nastaven dle dat ČSÚ, pohlaví a místní rozložení azylantů na území ČR dle databáze Etnologického ústavu AV ČR, resp. MV ČR.

²⁵ Respondenti z Běloruska patřili mezi nejochotnější ke spolupráci na výzkumu.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Co se týká **podílu žen a mužů**, z celkových 261 respondentů je 107 žen a 154 respondentů mužů, celkový podíl žen tedy tvoří 41 % vzorku, což umožňuje v analýze zachytit možné genderové rozdíly.

3.5. Polostandardizované rozhovory a mapování absorpční kapacity

V souvislosti s mapováním absorpční kapacity relevantních subjektů a provedením polostandardizovaných rozhovorů s vybranými organizacemi, které přicházejí do styku s příslušníky cílové skupiny tohoto výzkumu, jsme oslovili zástupce následujících **subjektů**:

- obce, v nichž probíhal sběr dat mezi příslušníky cizinecké komunity
- vybrané základní a střední školy ve výše uvedeném typu obcí, kam chodí cizinci ze „třetích zemí“
- relevantní NNO ve výše uvedeném typu obcí
- vybrané ÚP
- vybrané další subjekty (agentury práce, NNO působící mimo území našeho primárního zájmu, vybraná IAS apod.)

Cílem rozhovorů se zástupci těchto subjektů bylo především:

- zmapování zkušeností a příležitostí, při nichž přicházejí do styku s cílovými skupinami tohoto výzkumu
- zmapování bariér souvisejících s přístupem cílové skupiny na trh práce a ke vzdělání
- zmapování genderových rozměrů jednotlivých bariér
- zjištění návrhů systémových opatření pro překonání těchto bariér
- v případě NNO, škol a zástupců obcí zjištění jednak povědomí o ESF a jednak zkušeností s tímto fondem, případně zkušeností s jinými obdobnými typy projektů, které byly/Jsou zaměřeny na integraci cizinců ze „třetích zemí“

Rozhovorům v terénu předcházela přípravná fáze shromažďování kontaktů a především v případě NNO a škol vytěžení informací dostupných na internetu a jejich obvolávání s cílem ověřit, zda se daný subjekt opravdu dostává do kontaktu s příslušníky cílové skupiny výzkumu, a pokud ano, v jaké míře²⁶.

Informace jsme shromažďovali za pomoci strukturovaných okruhů pro **polostandardizovaný rozhovor**, který v převážné většině případů proběhl osobně, ve výjimečných případech po telefonu (především pokud měl vybraný subjekt pouze velmi

²⁶ Jedním z důležitých aktuálních dokumentů, které jsme pro výběr relevantních škol částečně využili, byla studie České školní inspekce „Souhrnné poznatky ČŠI o vzdělávání cizinců v ZŠ a SŠ ve školním roce 2005/2006“, resp. tematická zpráva „Tematická inspekce zaměřená na vzdělávání cizinců – žadatelů o azyl v ZŠ“.

Analyza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

omezené informace ke sledované problematice). Pro tento účel jsme sestavili čtyři verze okruhů otázek²⁷.

Tabulka 8: Přehled dotazovaných subjektů v kvalitativní části výzkumu

Oblast	Subjekt	Počet rozhovorů
Hlavní město Praha	magistrát specialista na menšiny	1
	ZŠ ²⁸ osobní rozhovor	9
	telefonicky	1
	SŠ	1
	NNO ²⁹	16
	jiné agentury práce ³⁰	2
	Zařízení pro děti – cizince, Kupeckého 11	1
	Ústav pro jazykovou a odbornou přípravu UK	1
Pardubický kraj Pardubice	magistrát odbor školství	1
	odbor sociální	1
	ZŠ osobní rozhovor	1
	SŠ telefonicky	2
	NNO	1
Chrudim	jiné ÚP	1
	MÚ odbor sociální, telefonicky	1
Litomyšl	jiné ÚP	1
	MÚ odbor školství ³¹	1
Žamberk	odbor sociální	1
	MÚ odbor školství	1
Jablonné nad Orlicí Okres Cheb Cheb	odbor sociální	1
	ZŠ osobní rozhovor	1
AŠ	MÚ odbor školství	1
	odbor sociální	1
	odbor živnostenský	1
	ZŠ osobní rozhovor	3
	SŠ osobní rozhovor	1
	NNO	1
	jiné ÚP	3
MÚ odbor školství	1	
odbor zdravotnictví	1	

²⁷ Určených pro obce, resp. IAS, NNO, školy a úřady práce. V případě zájmu respondenta jsme vybrané základní okruhy posílali pro představu e-mailem předem.

²⁸ 2 ZŠ přes opakované oslovení odmítly rozhovor s tím, že se jedná z jejich pohledu o neúčelně strávený čas.

²⁹ 3 relevantní NNO přes opakované oslovení odmítly rozhovor.

³⁰ Dále jsme oslovili 20 dalších především pražských agentur práce, které se dle oficiální databáze věnují zprostředkování zaměstnání cizincům ze „třetích zemí“. Telefonáty však byly zcela bez odezvy, ať už z důvodu nefungujícího telefonního čísla, čísla, kde nikdo telefon nezvedá, v některých případech se kontaktované osoby odmítly sejít apod.

³¹ Vedoucí odboru školství byla velmi vstřícná a ačkoliv předesílala, že do škol v Litomyšli i na území obce s rozšířenou působností nedochází děti cizinců ze „třetích zemí“, obesílala většinu těchto škol našim dotazníkem. Deset základních škol z Litomyšle a okolí dotazník vrátilo zpět s tím, že k nim cizinci nedocházejí a až na výjimky v oblasti multikulturalismu či ESF nic specifického nepodnikají.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Oblast	Subjekt		Počet rozhovorů
Ostrava	ZŠ	osobní rozhovor	1
	SŠ	osobní rozhovor	1
	jiné	starosta	1
	ZŠ	osobní rozhovor	4
	NNO		1
	jiné	ÚP	2
Jiné			
Jaroměř	MÚ	odbor sociální	1
	IAS		1
	ZŠ	osobní rozhovor	1
	jiné	ÚP	1
Oblast Stráž pod Ralskem	Subjekt	Počet rozhovorů	
	IAS		1
	ZŠ	osobní rozhovor	1
	jiné	starostka	1
Hradec Králové	NNO		2
Brno	NNO		2
Kraje	KÚ	zástupci zodpovědní za problematiku menšin	13
	NNO	telefonický rozhovor	12
Celkem			106

V následujících tabulkách předkládáme souhrnné informace o situaci ve školách, které byly součástí výzkumu³². Čtenářka či čtenář si tak může udělat představu o konkrétních počtech cizinců v nich. Školy totiž často argumentovaly (a ne vždy možná oprávněně), že počet žáků – cizinců u nich není dostatečný, aby mělo smysl a efekt se jim jakkoliv specificky věnovat³³.

Tabulka 9: Celkový počet žáků ve zkoumaných školách

	Základní školy	Střední školy	Celkem
do 200	2	0	2
201 – 400	4	1	5
401 – 600	12	0	12
601 – 800	3	3	6
801 a více	2	0	2
Celkem	23	5	28

Tabulka 10: Celkový počet cizinců ve zkoumaných školách

	Základní školy	Střední školy	Celkem
do 20	4	3	7
21 – 40	10	1	11
41 – 60	8	0	8
61 a více	1	1	2
Celkem	23	5	28

³² Do výzkumu byly zahrnuty ty školy, které ve zkoumaných geografických oblastech mají nejvyšší počty žáků – cizinců.

³³ Blíže se tomuto pohledu na věc věnujeme v kapitole „Vzdělávání dětí-cizinců – zjištění z rozhovorů se zástupci vybraných škol a NNO“.

Tabulka 11: Podíl cizinců ze třetích zemí na celkovém počtu cizinců ve zkoumaných školách

	Základní školy	Střední školy	Celkem
do 50 %	1	0	1
51 – 70 %	2	2	4
71 – 90 %	7	1	8
91 a více %	13	2	15
Celkem	23	5	28

Tabulka 12: Podíl Vietnamců na celkovém počtu cizinců ze třetích zemí ve zkoumaných školách

	Základní školy	Střední školy	Celkem
do 20 %	5	1	6
21 – 40 %	0	0	0
41 – 60 %	0	0	0
61 – 80 %	3	2	5
81 a více %	7	2	9
Podíl nezjištěn	8	0	8
Celkem	23	5	28

Počty cizinců z jiných zemí než z Vietnamu jsou ve školách velmi nízké, většinou se jedná o jednoho až tři. Kromě početně jasně převládajících Vietnamců navštěvovali zkoumané školy nejčastěji žáci původem z Ukrajiny, Ruska, Běloruska a dalších zemí bývalého Sovětského svazu a Číny.

Co se týká pobytového statusu, ve školách, kde převažovali mezi žáky – cizinci občané Vietnamu (tj. na většině zkoumaných škol), převažovali také cizinci s povolením k trvalému pobytu.

4. Analýza přístupu imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

4. 1. Úvod k analýze kvantitativních a kvalitativních dat

V analýze se zabýváme mírou integrace cizinců do české společnosti. **Zaměřujeme se zejména na roli trhu práce a relevantních vzdělávacích a administrativních institucí.** Analýza se věnuje i specifickým strategiím imigrantů s ohledem na genderové rozdíly.

Použitá metodologie odráží skutečnost, že výzkum integračních procesů vyžaduje nejen poznatky o samotných cizincích, ale také o jejich relevantním okolí, a to jak z hlediska veřejné správy a samosprávy, tak i z hlediska školských institucí a nevládních organizací. Z tohoto důvodu jsme v rámci výzkumu **kombinovali kvantitativní sondu** do prostředí dvou nejsilnějších komunit cizinců přicházejících ze zemí mimo EU a azylantů, s **kvalitativní analýzou rozhovorů**, které jsme uskutečnili především ve školách, na obecních a krajských úřadech, na úřadech práce a mezi vybranými neziskovými organizacemi.

Respondenti, které jsme zařadili do tohoto výzkumu, se nacházejí v produktivním věku. Vzhledem k historii imigrace jednotlivých skupin tak z velké většiny vyrůstali v podmínkách alternativních sociálně-kulturních prostředí: jednotlivé skupiny respondentů tak vnímáme jako zástupce určitých sociálně-kulturních skupin imigrantů. Na jedné straně „pendlující“ Ukrajinci, kteří zůstávají v Česku pouze přechodnou dobu, nechtějí se usídlit, a v době, po kterou v Česku pracují, se spokojí i s nižším životním standardem. Na straně druhé pak příchozí z Vietnamu a z Číny, kteří oproti občanům ze zmíněných zemí bývalého Sovětského svazu sice překonávají větší kulturní rozdíly, ale po svém příjezdu se mohou spíše spolehnout na relativně bohatší sociální kapitál v podobě svých příbuzných, kteří již v Česku žijí a pracují.

Samostatně jsme analyzovali soubor respondentů – azylantů. Tato skupina, která často opouštěla zemi původu bez přípravy i vidiny návratu, má specifické postavení. Může se sice spolehnout na větší asistenci ze strany státu a neziskových organizací, potýká se však s nedostatečným materiálním zabezpečením a s vysokou mírou nezaměstnanosti.

Zaměření na integrační procesy a strategie, které cizinci užívají, umožňuje jak hodnotit situaci cizinců a jejich integraci, životní styl či spokojenost se životem v nové zemi, tak i jejich pohled na české institucionální, sociální a kulturní prostředí.

Uvedeným cílům byl podřízen i obsah výzkumného nástroje. Dotazník byl rozdělen do několika bloků, které se věnovaly přípravě cizinců na příjezd do ČR či vstup na trh práce, jejich pozici na trhu práce a pracovním podmínkám, příjmu a životní úrovni, zvyšování kvalifikace a dalšímu vzdělávání, rodině, domácnosti, spokojenosti se životem v ČR

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

a vybraným mimopracovním aktivitám. Výzkumný dotazník byl zaměřen nejen na ukazatele ekonomické, ale také na ukazatele sociální a kulturní, neboť tyto významně ovlivňují pozici imigranta na trhu práce.

Integraci pojmáme jako dlouhodobý proces, v němž je přítomno několik hledisek či dimenzí. Za prvé, u imigrantů se v průběhu času mění (vzniká, proměňuje se či zaniká) **samotná motivace k integraci** v cílové zemi. Za druhé, každý konkrétní imigrant prochází procesem **nové socializace a akulturace**. Za třetí, jednotlivé generace imigrantů vstupují do procesu integrace ve zcela jiné fázi a ze zcela jiných pozic, a proto se podmínky integrace **jednotlivých generací velmi odlišují**.

Těmto časovým dimenzím tematicky odpovídal obsah dotazníku. V první části jsme se soustředili na informace od období těsně předcházejícímu příchodu cizinců do České republiky až po vřazení na pracovní trh a do institucionálního prostředí; ve druhé na jevy, které tvoří páteř adaptace a zvládnutí české kultury a jazyka; a konečně ve třetí na mezigenerační projekce – očekávání, ambice a plány imigrantů z hlediska života jejich potomků. Tuto logiku zachováváme i ve výkladu. **Řazení jednotlivých kapitol** v závěrečné zprávě tak **odpovídá cestě, kterou se imigranti ubírají**.

V **první kapitole** analyzujeme **množství a dostupnost informací**, které měl(a) imigrant(ka) před odjezdem, a důvody, proč si vybral(a) jako cílovou destinaci právě Českou republiku.

V **další kapitole** se věnujeme jejímu či jeho **zařazování na legální pracovní trh** a překážkám, na které při práci či podnikání v ČR naráží.

Jednou z nejzávažnějších překážek se ukazuje být **nedostatečná znalost českého jazyka**. Zabýváme se jí ve **třetí kapitole**. Čeština je pro integraci do české společnosti a do místního pracovního trhu zcela klíčová.

V **následující kapitole** pak analyzujeme, jak velkou překážkou či naopak zdrojem pomoci v oblasti integrace cizinců byla a může být **státní správa**. Okrajově v ní sledujeme i zákonnost zaměstnávání cizinců.

V **závěru analýzy** se věnujeme **životnímu stylu a celkové spokojenosti cizinců se životem v ČR**. Analýza životního stylu a mimopracovních činností má své opodstatnění. Tyto činnosti se sice bezprostředně netýkají trhu práce, avšak významně ovlivňují míru zapojení cizinců do českého prostředí a ve výsledku se pak projevují i v zaměstnání. Poslední kapitoly proto analyzují soukromý život imigrantů – rozdělení prací v domácnosti či plány a přání ohledně života jejich dětí.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Genderová perspektiva prostupuje všemi kapitolami. Domníváme se, že tato problematika jednak nemůže být diskutována odděleně a zároveň ani nemůže být pominuta při studiu jednotlivých sfér života cizinců. **Tam, kde jsou rozdíly mezi pohlavími statisticky významné, zmiňujeme je v textu zprávy. V případě, že rozdíl četností nedosáhl statistické významnosti, je uveden v poznámce pod čarou.** Problematika genderových nerovností je navíc shrnuta ve zvláštní kapitole.

Integraci nevnímáme pouze jako schopnost žít a pracovat v nové zemi, ale jako vztah, v jehož rámci se jedna či druhá strana má právo rozhodnout, do jaké míry se v něm otevře vůči straně druhé a do jaké míry se v něm chce vůči ní angažovat. Česká společnost je dosud kulturně homogenní, na cizince hledí spíše jako na cizorodý prvek a vyžaduje od nich, aby se co nejvíce přizpůsobili. Tento nerovný vztah nemusí být ale pro cizince akceptovatelný, mohou takové zapojení do českého prostředí odmítnout nebo na něj rezignovat a žít ve své vlastní uzavřené komunitě. Pokud je v uvedeném smyslu integrace vztahem obou stran – většiny i cizinců, pak je ale třeba připomenout, že pokud se do vzájemného vztahu neinvestuje dlouhodobě a hned od počátku, nemá naději na kvalitní a dlouhodobé trvání.

4. 2. Mechanismy imigrace

ZJIŠTĚNÍ:

- INFORMOVANOST ČI VYUŽITELNOST ZÍSKANÝCH INFORMACÍ MIGRANTŮ O PROSTŘEDÍ, DO KTERÉHO PŘIJÍZDĚJÍ, JE VELMI OMEZENÁ.
- EKONOMIČTÍ IMIGRANTI VYUŽÍVAJÍ PŘED ODJEZDEM V NEJVĚTŠÍ MÍŘE NEFORMÁLNÍCH KONTAKTŮ, DŮLEŽITOU ROLI HRAJÍ KRAJANÉ, KTEŘÍ V ČR ŽILI A VRÁTILI SE DO ZEMĚ PŮVODU.
- JEN MINIMUM OSOB VYUŽÍVÁ OFICIÁLNÍCH MATERIÁLŮ A INFORMAČNÍCH ZDROJŮ O ČR. OFICIÁLNÍ MATERIÁLY SE TAK JEVÍ JAKO MÁLO ÚČINNÉ A BEZ VLIVU.
- EKONOMIČTÍ IMIGRANTI JSOU PŘED VSTUPEM DO ZEMĚ LÉPE INFORMOVÁNI O PODMÍNKÁCH ŽIVOTA V ČR NEŽ AZYLANTI.
- PĚTINA AZYLANTŮ NEMĚLA PŘED SVÝM ODJEZDEM ŽÁDNÉ INFORMACE O ČR.
- PŘÍSLUŠNÍCI VIETNAMSKÝCH A ČÍNSKÝCH KOMUNIT ZÍSKÁVAJÍ INFORMACE OD ČLENŮ ÚZKÉ RODINY, KTEŘÍ ŽIJÍ V ČR, VE VĚTŠÍ MÍŘE NEŽ LIDÉ ZE ZEMÍ BÝVALÉHO SOVĚTSKÉHO SVAZU.
- MNOŽSTVÍ NEFORMÁLNÍCH KONTAKTŮ UKAZUJE NA MOŽNOU EXISTENCI ŘETĚZOVÝCH PRACOVNÍCH MIGRACÍ; ZVLÁŠTĚ U VIETNAMSKO-ČÍNSKÉ SKUPINY SE ODEHRÁVÁ V RÁMCI SÍTÍ UŽŠÍ RODINY.
- MUŽI VÍCE NEŽ ŽENY VYUŽÍVAJÍ SLUŽEB ZPROSTŘEDKOVATELSKÝCH AGENTUR, ŽENY ČASTĚJI NEŽ MUŽI NÁSLEDUJÍ SVÉHO PARTNERA.

4.2.1. Důvody pro výběr ČR jako cílové země

Proces integrace se vždy odvíjí od toho, do jaké míry jsou obě strany (integrující i integrovaná skupina) připraveny a motivovány do vzájemného vztahu a sblížení investovat, aktivně se do sblížení zapojit. Motivace imigranta k integraci vychází i ze skutečnosti, zda si přál přijet právě do země, ve které v současnosti pobývá. Zda mezi cíli, které si před cestou vytyčil, byl také záměr pobývat zrovna v České republice či chtěl odjet kamkoli do zahraničí. V této části jsme třídili data do tří hlavních skupin – azylanti a cizinci rozlišení podle původu na vietnamsko-čínské a ukrajinsko-ruské skupiny.

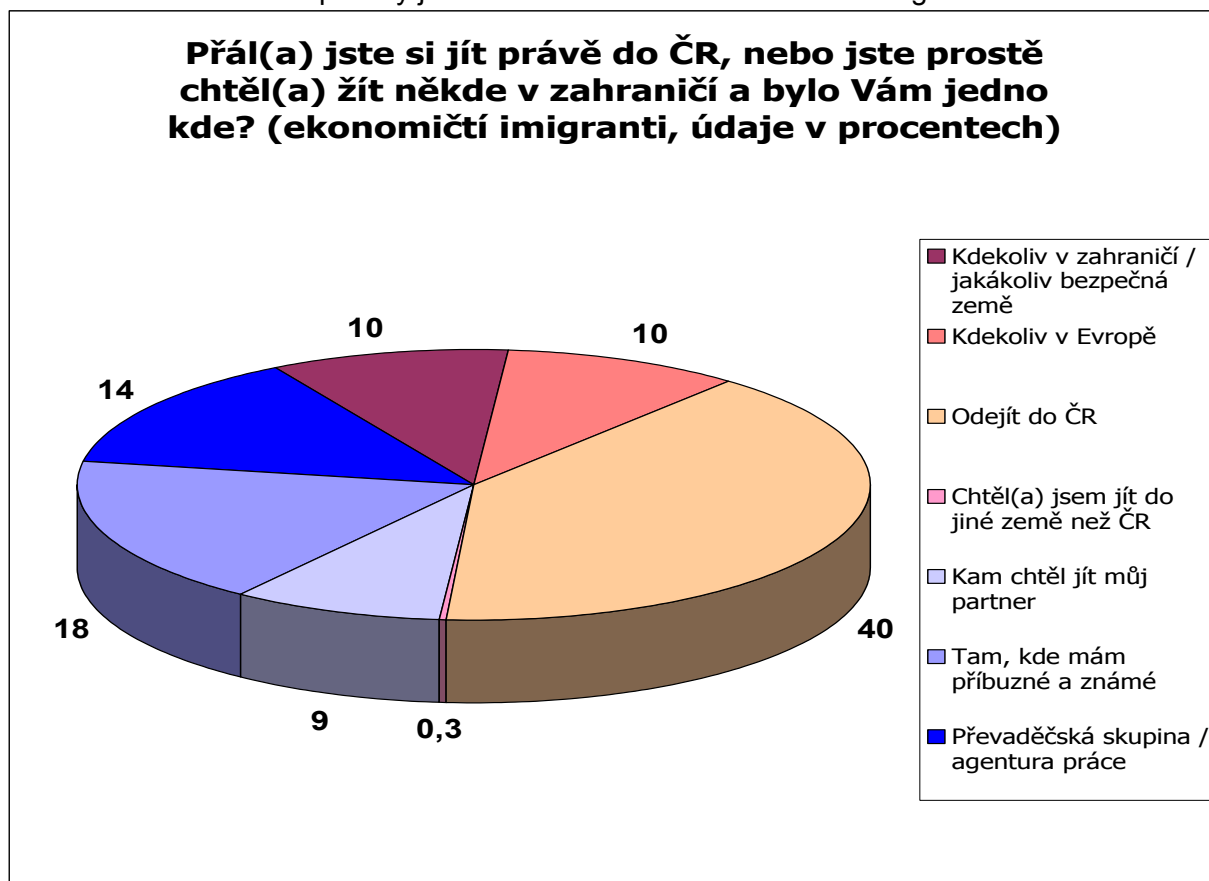
Z hlediska prostředí, ze kterého přichází, cizinci narážejí po příchodu do České republiky na odlišné problémy. **Informace by se měly přizpůsobit kulturním odlišnostem jednotlivých oblastí:** například některé informace důležité pro Číňany či Vietnamce mohou působit bizarně v letácích zaměřených na Rusy či Ukrajince. Vzhledem k existujícím interkulturním rozdílům je tak příprava v zemi původu podstatným faktorem pozitivně ovlivňujícím efektivní integraci v nové cílové zemi. Odpovědi ekonomických imigrantů však

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

ukázaly, že příchod do Česka často nebývá spojen s dřívějším vztahem k českým zemím jako zamýšleným cílům pobytu a provází ho nedostatek relevantních informací.

Přibližně **40 procent** z oslovených **ekonomických imigrantů**³⁴ uvedlo, že **se cíleně rozhodlo pro Českou republiku**.³⁵ Z azylantů se pro ČR rozhodla více než polovina respondentů (52 procent)³⁶, častěji než v případě pracovních migrantů se u nich rovněž objevila odpověď „v kterékoliv evropské zemi“ a „kdekoliv v Evropě“. Po azylantech příchod přímo do České republiky plánovali nejvíce příslušníci vietnamsko-čínských skupin (48 procent³⁷), nejméně pak rusko-ukrajinské skupiny (31 procent³⁸).

Graf 1: Priorita České republiky jako cílové destinace – ekonomičtí imigranti

³⁴ Pro účely této studie označujeme ekonomickými migranty příchozí z Vietnamu, Ukrajiny, Ruska a Číny. Většinou šli do České republiky za prací či za členem své rodiny, který zde pracuje či podniká.

³⁵ Tuto odpověď uvedlo 38 procent ekonomických imigrantů a 42 procent ekonomických imigrantek.

³⁶ Takto odpovědělo 51 procent azylantů a 52 procent azylantek.

³⁷ Odpovědělo takto 49 procent Vietnamců a Číňanů a 46 procent Vietnamek a Číňanek.

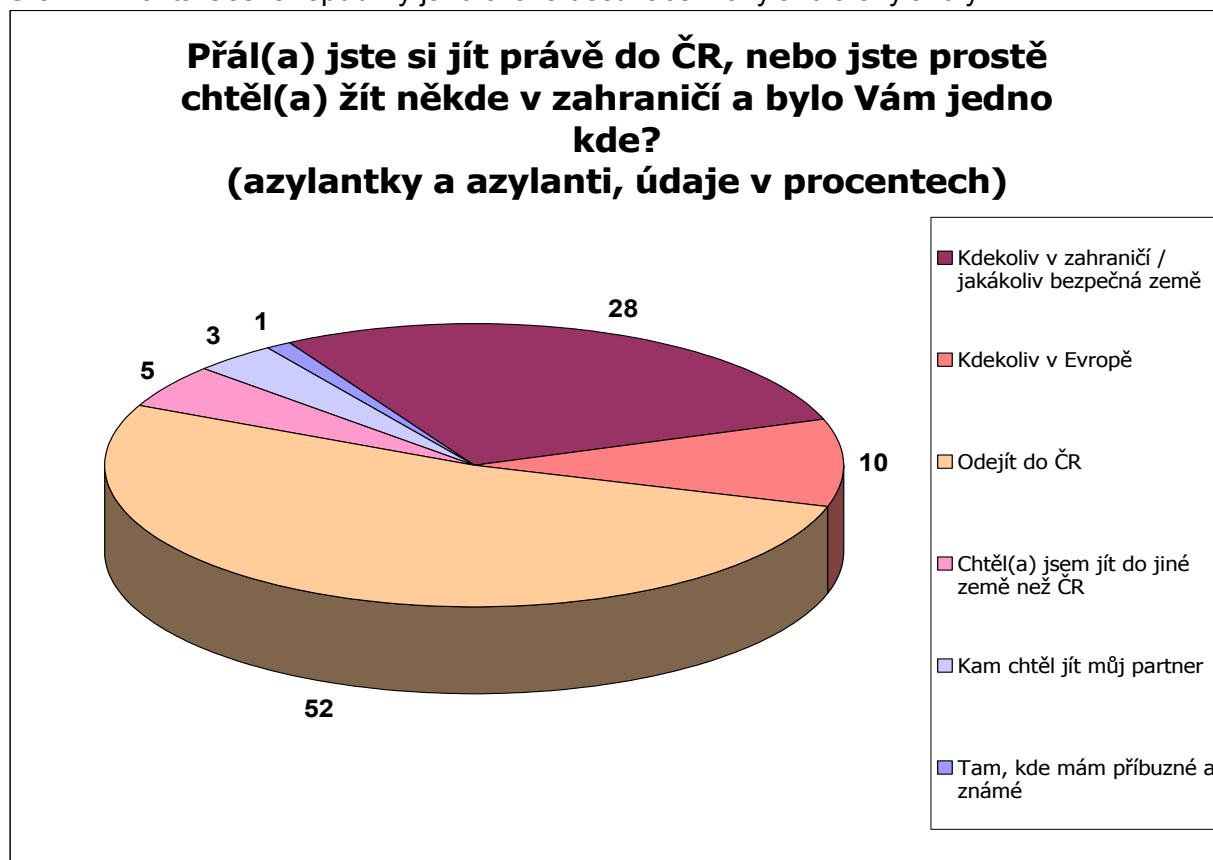
³⁸ Odpovědělo takto 27 procent mužů a 38 procent žen. Přestože ve sledovaných skupinách byl v případě příchozích z Ruska a Ukrajiny rozdíl nejvyšší, nebyl statisticky významný.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Ne všichni dotazovaní však vymezovali svůj cíl teritoriálně. Téměř pětina z ekonomických migrantů sdělila, že chtěla žít tam, kde má příbuzné (17,5 procenta – 15,5 procenta mužů a 20 procent žen³⁹), a dalších 14 procent šlo do země, kterou jim nabídla **zprostředkovatelská agentura**. Takto se do Česka dostalo 19 procent ekonomických imigrantů a osm procent ekonomických imigrantek. Z těch, kteří následovali zprostředkovatelskou agenturu, jich **čtyři pětiny pocházely z Ukrajiny či Ruska** (z 80 procent šlo o muže, nečastěji se středním vzděláním bez maturity). V rámci ukrajinsko-ruských skupin tuto možnost uvedlo celkem 30 procent mužů a 15 procent žen.

Pokud ženy nechávaly výběr cílové krajiny na někom jiném, převážně to byl jejich **partner**. Tuto možnost zvolilo asi 16 procent ze všech oslovených žen z řad ekonomických imigrantek, z mužů následovalo svou partnerku pouze 3,5 procenta respondentů. Příchozí z Vietnamu a Číny zemi vybírali spíše podle toho, zda v ní mají příbuzné – kvůli příbuzenským sítím se pro Českou republiku rozhodla pětina z nich.

Graf 2: Priorita České republiky jako cílové destinace – azylanti a azylantky

³⁹ Rozdíl nebyl statisticky významný.

4.2.2. Zdroje informací

Informovanost je významným předpokladem hladké integrace nově příchozích na českém pracovním trhu, jakož i integrace v české společnosti. Cizinci si postupně vytváří základní povědomí o společnosti, zvycích a politickém systému a tím pádem i očekávání od života v Česku. Při realizaci integrační politiky je však tento předpoklad dosud opomíjený. Pokud například státní správa či nevládní neziskové organizace umístí na svých stránkách informace pro cizince pouze v češtině, jejich reálný vliv je velmi omezený. Imigranti vesměs nemají přístup k internetu jakož ani příležitost naučit se česky.

Tabulka 13: Množství kontaktů

	Muži	Ženy	Celkem
Žádný	11 %	12 %	12 %
Jeden	24 %	30 %	26 %
Dva	24 %	26 %	25 %
Tři	31 %	22 %	27 %
Čtyři	4 %	4 %	4 %
Od pěti do deseti	6 %	4 %	5 %
Více než deset	0 %	2 %	1 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

Respondenti mohli v dotazníku označit, z jakých zdrojů čerpali v zemi původu informace o České republice. **Nejvíce z nich uvedlo, že čerpalo z jednoho až tří zdrojů** (v tomto rozpětí se pohybují tři čtvrtiny dotázaných). **V průměru více zdrojů uváděli muži.** Rozdíl však připadl zejména na vrub vietnamsko-čínské skupiny, kde byla disproporce mezi počtem zdrojů u mužů a žen nejvyšší. **Nejméně byli, soudě podle odpovědi na tuto otázku, před odjezdem do České republiky informováni azylanti.** Více než pětina z nich buď neodpověděla nebo neuvedla žádný zdroj. Jde o pochopitelný rozdíl, protože mnozí z azylantů neměli vzhledem k podmínkám, za nichž opouštěli zemi původu, příliš možností pro výběr cílové země. Azylanti také relativně více než ekonomičtí imigranti uváděli, že získávali informace z informačních letáků a médií přítomných v zemi původu. Pravděpodobně neměli kontakty v českém prostředí a neměli mnoho příležitostí je navázat.

Ekonomičtí imigranti čerpali informace z neformálních rodinných a přátelských sítí či od svých budoucích zaměstnavatelů. Informace, které plynou neformálními kanály, jsou ale často neověřené, kusé a vycházejí pouze z individuální zkušenosti. Jejich praktická využitelnost pro nového imigranta je tak často velmi omezená. Samotní imigranti je však vnímají jako důvěryhodné a referenční. Skutečnost, že informace o ČR před příchodem

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

imigrantů proudí uvedeným způsobem, tak výrazně limituje znalosti imigrantů v oblasti českých reálií.

Tabulka 14: Zdroje informací – ekonomičtí imigranti

Zdroje informací – ekonomičtí imigranti	Cizinci		Ukrajina-Rusko		Vietnam-Čína	
	%	Počet	%	Počet	%	Počet
Od známých a příbuzných (kromě členů úzké rodiny), kteří v ČR již pobývali a nyní žijí v zemi původu	45	272	49	131	41	141
Od známých a příbuzných (kromě členů úzké rodiny), kteří v ČR již pobývali a nyní žijí v ČR	42	255	48	115	36	140
Od členů Vaší úzké rodiny žijících v ČR	38	231	28	150	47	81
Od členů Vaší úzké rodiny žijících v zemi původu	25	154	27	75	24	79
Z televize či rozhlasu v zemi původu	13	78	16	31	10	47
Z tisku v zemi původu	13	77	16	30	9	47
Z informačních textů, článků nebo knih vydaných o ČR v zemi původu	12	75	12	40	13	35
Od budoucího vietnamského/čínského/ukrajinského/ruského zaměstnavatele/šéfa v ČR	11	66	15	24	8	42
Od krajanů/známých v třetích zemích (pokud nepřišel(a) ze země původu)	9	57	10	27	8	30
Z jiných zdrojů	9	55	11	24	8	31
Od státních organizací v zemi původu	7	40	4	28	9	12
Od budoucího českého zaměstnavatele/šéfa	7	40	13	2	1	38
Od nestátních organizací, poradců nebo průvodců v zemi původu	6	37	6	19	6	18
Od ambasády či konzulátu ČR v zemi původu	6	38	6	21	7	17
Z webových stránek českých vládních organizací (ministerstva atd.)	5	28	4	15	5	13
Z webových stránek českých nevládních organizací	4	25	3	15	5	10
Od ambasády Vaší země (VSR/Číny/Ukrajiny/Ruska) v ČR	3	16	2	11	3	5
Nepamatuji se, nevím, neodpověděl(a)	2	11	3	3	1	8
Od českých nevládních neziskových organizací	1	9	2	2	1	7

V nabídce odpovědí byl v pořadí první nejčastěji zmiňovaný český subjekt „budoucí český zaměstnavatel“, kterého však jako jeden ze zdrojů uvedlo pouze méně než pět procent respondentů. **Nejméně z respondentů pak čerpalo informace ze stránek českých úřadů a českých nevládních organizací.** Ti, kteří využili tyto možnosti, však většinou zároveň zmiňovali i zdroje neformální.

Příchozí z Vietnamu a z Číny disponují v Česku hustší sítí sociálních vazeb, které jsou často založeny na rodinných a komunitních vztazích. V jejich případě jsme větší vliv příbuzenské sítě zaznamenali i při informování o životě v ČR. Důležitou roli zprostředkovatelů informací před příjezdem do České republiky hrají právě členové úzkého

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

rodinného okruhu. U asijských imigrantů tak rozvinutý „sociální kapitál“ nahrazuje nedostatek „kulturního kapitálu“ jako je jazyk, znalost zvyklostí a každodenní kultury.

Ukrajinsko-ruským imigrantům je české prostředí jazykově i kulturně bližší, snáze se tudíž orientují v kultuře i zvyklostech. Na druhé straně často nerozumí pravidlům českých zákonů a institucí. „**Sociální kapitál**“ není v jejich případě výsledkem příbuzenských vazeb, ale imigranti si jej nakupují od zprostředkovatelských agentur, které mají kontakty na zaměstnavatele, ubytovny či úředníky. Společně s ním však agentury nabízejí i kulturní kapitál – znalost zákonů a češtiny. Tyto kapitály mění agentura ve zboží, které imigrant platí a agentura obchoduje. Vzhledem k popsané informační asymetrii imigranti přistupují na pravidla zprostředkovatelských agentur. Jako informační zdroj je využilo 30 procent ukrajinsko-ruských mužů a 13 procent ukrajinsko-ruských žen.

Tabulka 15: Zdroje informací – ekonomičtí imigranti (tříděno podle pohlaví; údaje v procentech).

Zdroje informací – ekonomičtí imigranti	Muži (%)	Ženy (%)
Od známých a příbuzných (kromě členů úzké rodiny), kteří v ČR již pobývali a nyní žijí v zemi původu	48	40
Od známých a příbuzných (kromě členů úzké rodiny), kteří v ČR již pobývali a nyní žijí v ČR	42	41
Od členů Vaší úzké rodiny žijících v ČR	34	44
Od členů Vaší úzké rodiny žijících v zemi původu	26	24
Z televize či rozhlasu v zemi původu	12	14
Z tisku v zemi původu	12	13
Z informačních textů, článků nebo knih vydaných o ČR v zemi původu	13	11
Od budoucího vietnamského/čínského/ukrajinského/ruského zaměstnavatele/šéfa v ČR	12	9
Od krajanů/známých v třetích zemích (pokud nepřišel(a) ze země původu)	10	8
Od státních organizací v zemi původu	7	6
Od budoucího českého zaměstnavatele/šéfa	9	4
Od nestátních organizací, poradců nebo průvodců v zemi původu	7	4
Od ambasády či konzulátu ČR v zemi původu	9	3
Z webových stránek českých vládních organizací (ministerstva atd.)	5	4
Z webových stránek českých nevládních organizací	4	4
Od ambasády Vaší země (VSR/Číny/Ukrajiny/Ruska) v ČR	4	1
Od českých nevládních neziskových organizací	1	2

Lidé, kterým pobyt zprostředkovala právě agentura, se také ve větší míře než ostatní chtějí vrátit zpět do země původu. Přijeli především za prací, respektive za relativně krátkodobým výdělkem, který často odesílají nebo odvázejí domů. Hlubší

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

integrace do české společnosti mimo rámec odpovídajících segmentů pracovního trhu pro ně není relevantní. Pracovní příležitost a výdělek jsou pro ně důležitější než české prostředí a podmínky života, kultura, životní způsob nebo společenské uznání či právo a právní kultura. Pobyt těchto cizinců v ČR má své přímé i nepřímé náklady a následky jak pro ně, tak pro náš trh práce a právní systém. Proto jsou ochotni akceptovat i „právně“ či „civilizačně“ substandardní podmínky života a práce.

Zatímco **muži** využívají spíše **širší okruh** přátel a rodiny, **ženy** se ve výrazně větší míře soustředí na **úzkou rodinu**. Jde převážně o ženy mladší, ze dvou třetin pocházející z vietnamských a čínských komunit. S přibývajícím věkem podíl těch, které čerpaly informace z úzkých rodinných sítí, klesal (ve skupinách ekonomických imigrantek s odlišnou délkou pobytu se však jejich podíl nemění). Tyto ženy tak mohou jezdit do Česka takzvaně na zkušenou, kdy je rodina vyšle za blízkými příbuznými, či následují své manžele, kteří si již v Česku vydělávají.

Narozdíl od cizinců, kteří jsou po příjezdu do České republiky odkázáni sami na sebe, své sociální sítě či zprostředkovatelské agentury, **žadatelé o azyl základní služby poskytuje stát**. Po udělení azylu mají tito lidé v rámci státního integračního programu nárok na ubytování, kurzy češtiny a zvýšenou péči při integraci na trh práce. Zajímalo nás proto, co po udělení azylu nejvíce postrádali. **Více než polovina z nich postrádala asistenci při hledání zaměstnání a lepší finanční zabezpečení**. Více než čtvrtina si stěžovala na **nedostatečnou pomoc při získání integračního bytu** (44 procent⁴⁰), **nedostatek srozumitelných informací** (34 procent⁴¹), **nabídku kvalitních rekvalifikačních kurzů** (32 procent⁴²), **nedostatek kvalitních kurzů českého jazyka, nabídku kvalitního bydlení** (oboje 30 procent⁴³), **nemožnost získat hypotéku a nedostatek integračních bytů umístěných ve větších městech** (oboje 27 procent⁴⁴). Rozdíly mezi pohlavími se v odpovědích na tyto otázky neukázaly jako statisticky významné. Ženy však obecně popisovaly svou situaci nepatrně méně kriticky než muži.

⁴⁰ Odpověď uvedlo 47 procent azylantů a 41 procent azylantek.

⁴¹ Odpovědělo takto 38 procent azylantů a 30 procent azylantek.

⁴² Uvedlo to 35 procent azylantů a 27 procent azylantek.

⁴³ V případě kurzů českého jazyka takto odpovědělo 33 procent azylantů a 26 procent azylantek, v případě kvalitního bydlení 32 procent azylantů a 27 procent azylantek.

⁴⁴ Na nemožnost získat hypotéku si stěžovalo 30 procent azylantů a 24 procent azylantek, nedostatek integračních bytů ve větších městech uvedlo 29 procent azylantů a 24 azylantek.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Tabulka 16: Zdroje informací – azylantky a azylanti⁴⁵

Zdroje informací – Azylantky a azylanti	%	Počet	Muži	Ženy
Z informačních textů vydaných o ČR v zemi původu	31	80	33	29
Od známých a příbuzných, kteří nyní žijí v ČR	24	61	23	25
Od členů úzké rodiny žijících v zemi původu	19	49	15	24
Od známých a příbuzných, kteří v ČR pobývali a nyní žijí v zemi původu	19	48	21	15
Z televize či rozhlasu v zemi původu	14	37	14	14
Z tisku v zemi původu	13	33	13	13
Od členů úzké rodiny žijících v ČR	8	21	3	14
Od jiných azylantů žijících v ČR	8	20	9	6
Od státních organizací v zemi původu	6	15	7	4
Od krajanů/známých ve třetích zemích	4	11	4	4
Od mezinárodních humanitárních organizací.	4	9	5	1
Z webových stránek mezinárodních humanitárních organizací	3	7	1	1
Od nestátních organizací, poradců nebo průvodců v zemi původu	1	3	2	0
Neměl(a) jsem před cestou žádné informace	19	50	20	19

⁴⁵ Zdroje, které uvedl jen jeden či žádný respondent či respondentka, nejsou uvedeny v tabulce. Jde o: české nevládní neziskové organizace, webové stránky českých vládních organizací (ministerstva atd.), ambasády či konzuláty ČR v zemi původu, webové stránky českých nevládních organizací, budoucího českého zaměstnavatele/šéfa, budoucího vietnamského/čínského/ukrajinského/ruského zaměstnavatele/šéfa v ČR či ambasády země původu v ČR.

4.3. Trh práce a zaměstnání

ZJIŠTĚNÍ:

- PŘI ZPROSTŘEDKOVÁNÍ VĚCÍ SPOJENÝCH S PRACÍ SE CIZINCI OBRACEJÍ PŘEDEVŠÍM NA SVÉ ZNÁMÉ CIZINCE; WEBOVÉ STRÁNKY MINISTERSTEV ČI SLUŽEB NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ VYUŽÍVÁ JEN MINIMUM Z NICH.
- JEDNOTLIVÉ SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ SKUPINY SE VELMI JASNĚ DIFERENCUJÍ NA TRHU PRÁCE. DIFERENCUJÍ SE I MECHANISMY, KTERÉ NA TRHU PRÁCE TYTO SKUPINY APLIKUJÍ.
- RESPONDENTI POCIŤUJÍ NEDOSTATEK INFORMACÍ O LEGISLATIVNÍM SYSTÉMU, ČESKÉ SPOLEČNOSTI A ZVYCÍCH A NEDOSTATEČNOU ZNALOST ČEŠTINY.
- ČTVRTINA RESPONDENTŮ Z ŘAD CIZINCŮ PRACUJE JAKO PROVOZNÍ V OBCHODU A VE SLUŽBÁCH, DALŠÍCH 10 PROCENT JAKO VEDOUcí A ŘÍDÍcí PRACOVNÍCI, 14 PROCENT TVOŘÍ POMOCNÍ A NEKVALIFIKOVANÍ PRACOVNÍCI.
- NA JEDNÉ STRANĚ TĚMĚŘ VŠICHNI ZAMĚSTNANÍ CIZINCI POUŽÍVAJÍ V PRÁCI ČEŠTINU, NA STRANĚ DRUHÉ SE ČASTO POHYBUJÍ V ETNICKY HOMOGENNÍM PODNIKATELSKÉM PROSTŘEDÍ (PATRNĚJŠÍ JE TO U PŘÍCHOZÍCH Z VIETNAMU A ČÍNY).
- EKONOMIČTÍ IMIGRANTI VYTVÁŘEJÍ VLASTNÍ EKONOMICKÉ STRUKTURY, KTERÉ JIM POMÁHAJÍ PŘI ZAČLEŇOVÁNÍ NA ČESKÉM TRHU PRÁCE.
- PRÁCI SI HLEDÁ TĚMĚŘ 38 PROCENT AZYLANTŮ – HŮŘE SI PRÁCI HLEDAJÍ OSOBY ŽIJÍCÍ MIMO PRAHU A V INTEGRAČNÍCH AZYLOVÝCH STŘEDISCÍCH.
- OSOBY S PŘECHODNÝM POBYTEM PRACUJÍ PŘEVÁŽNĚ JAKO ZAMĚSTNANCI (VĚTŠINOU UKRAJINCI A RUSOVÉ), OSOBY S TRVALÝM POBYTEM JAKO ŽIVNOSTNÍCI (VĚTŠINOU VIETNAMCI A ČÍŇANÉ).
- SKUTEČNOST, ŽE RESPONDENTI, KTERÍ TU JIŽ MINIMÁLNĚ ŠEST MĚSÍCŮ POBYVALI, POCIŤUJÍ NEDOSTATEK INFORMACÍ O ZDEJŠÍ KULTUŘE, SVĚDČÍ PODLE NÁS SPÍŠE O TOM, ŽE ZAČÍNÁJÍ POSTUPNĚ POCIŤOVAT POTŘEBU VÝRAZNĚJŠÍ INTEGRACE, NEŽ ŽE BY SE INTEGROVAT NECHTĚLI.

4.3.1. Struktura zaměstnání u cizinců

Míra zapojení do legálního trhu práce patří k nezbytným podmínkám a mechanismům celkové společenské integrace cizinců. Mezi ukazatele míry integrace spojené s pracovním trhem můžeme zahrnout například diskriminaci na pracovním trhu, rovný přístup k pracovním příležitostem, stupeň využití dosaženého vzdělání a kvalifikace, možnosti zvyšování kvalifikace, vertikální i horizontální pracovní mobilitu či pracovní a mzdový postup. V této části studie se zaměříme na několik z těchto ukazatelů.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Zejména nás zajímalo využití dosaženého vzdělání a kvalifikace při pracovní činnosti. Problém diskriminace pojmáme jako součást širšího spektra překážek, kterým cizinci musí čelit v práci a podnikání. Co se týče pojmání mobility, dotazník na ni nebyl primárně zaměřen. Věnovat se tak budeme pouze porovnání odvětví, kterému se cizinci věnovali před příchodem do ČR, a odvětví, kterému se věnují nyní. Tato zjištění nám však vzhledem k nehierarchickému rozčlenění kategorií profesí neumožňují přesně odvodit, zda dochází po odjezdu ze země původu k vertikálně mobilitním vzestupům či sestupům. V případě respondentů z řad pracovních migrantů bylo zaměstnání či snaha o jeho získání jednou z podmínek pro výběr do výzkumu. Výběrový vzorek tak neumožňuje identifikovat nezaměstnanost u cizinců, ani podchytit nelegální zaměstnanost.

V době sběru dat si hledalo práci méně než jedno procento respondentů. Za studenta, který si vydělává, se označilo sedm procent respondentů z řad cizinců s trvalým či přechodným pobytem, dvě procenta pracovních imigrantů tvořily ženy či muži v domácnosti (v rámci žen tvořily čtyři procenta, podíl mužů v této kategorii byl zanedbatelný). Přes 13 procent respondentů uvedlo, že kombinuje více variant režimů zaměstnání (10 procent mužů a 16 procent žen).

Tabulka 17: Pracovní pozice – ekonomičtí imigranti

Pracovní pozice – ekonomičtí imigranti	Muži	Ženy	Celkem
Živnostník se zaměstnanci	11 %	5 %	9 %
Živnostník bez zaměstnanců	28 %	21 %	25 %
Pracuji pro třetí osobu na živnostenský list	10 %	5 %	8 %
Zaměstnanec	30 %	30 %	30 %
Pomáhám podnikat členu rodiny	2 %	6 %	3 %
Pomáhám pracovat příbuzným či známým	1 %	2 %	1 %
Student, který vydělává	7 %	7 %	7 %
Muž či žena v domácnosti	0 %	4 %	2 %
Nezaměstnaný, hledá práci	0 %	2 %	1 %
Živím se jiným způsobem	1 %	2 %	1 %
Více variant	10 %	16 %	13 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

V případě cizinců **ženy také častěji než muži uváděly, že pomáhají podnikat dalšímu členu rodiny.** Tuto odpověď uvedlo celkem šest procent žen. Zhruba 80 procent ze všech osob, které v dotazníku uvedly právě tuto odpověď, tvořily příslušnice vietnamsko-čínských skupin. Živnostníci bez zaměstnanců jsou partnery těchto osob ve 40 procentech případů, ve 30 procentech pak živnostníci s dalšími zaměstnanci. Dalších 17 procent

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

vietnamských či čínských mužů (12 procent mužů celkem) pak v jiné otázce uvedlo, že jejich partner pomáhá v rodinné firmě.

Ženy, které pomáhají v rodinné firmě, mají nižší příjmy než zaměstnané ženy či živnostnice.⁴⁶ Velká část z těchto žen současně jako svou pracovní pozici uvedla „provozní pracovník ve službách“. Ve většině z těchto případů rodinnou živnost vede muž. Při porovnání příjmů celých domácností se však rozdíl příjmů mezi domácnostmi živnostníků a zaměstnanců neukázaly jako statisticky významné. Tento druh **rodinného podnikání** rovněž potvrzuje větší pevnost rodinných vazeb v rámci vietnamsko-čínských komunit a větší snahu těchto komunit využít rodinné a partnerské poměry pro ekonomické úspory nákladů zejména v oblasti daňových odvodů a pojištění za nehlášenou partnerku pomáhající v rodinném podniku. Na druhou stranu možná právě tento model šedé ekonomiky umožňuje malým rodinným podnikům přežít. Druhou stránkou těchto daňových a odvodových úniků je plná závislost ženy na partnerovi a v porovnání s ženami na jiných pracovních pozicích podprůměrná úroveň mzdy. Tyto ženy jsou pak daleko závislejší na příjmech svých manželů.

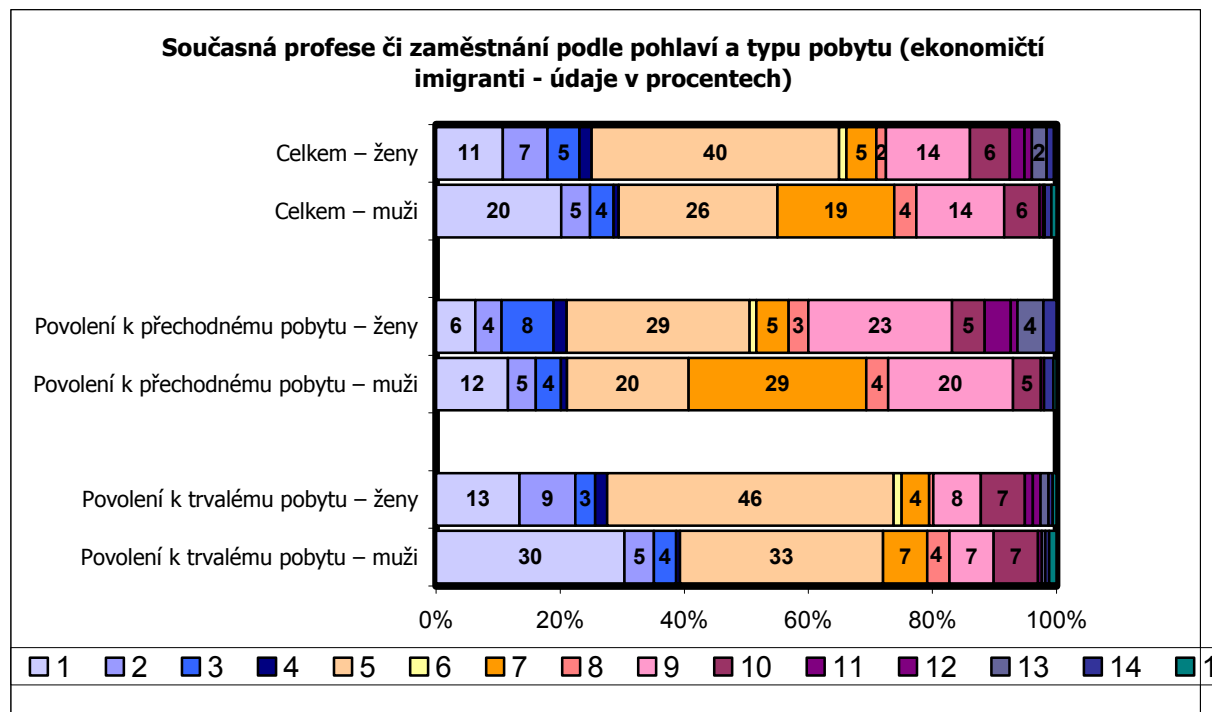
Tabulka 18: Odvětvová struktura – ekonomičtí imigranti

Zaměstnání – pracovní migranti	Muži	Ženy	Celkem
Vedoucí a řídicí pracovníci	20 %	12 %	17 %
Techničtí, zdravotněděláči, tvůrčí a odborní duševní pracovníci	5 %	7 %	6 %
Techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci	4 %	5 %	4 %
Nižší administrativní pracovníci (úředníci)	1 %	2 %	1 %
Provozní pracovníci ve službách a obchodě	26 %	40 %	32 %
Kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a v příbuzných profesích	0 %	1 %	0 %
Řemeslníci a kvalifikovaní dělníci (tradiční profese)	19 %	5 %	13 %
Dělníci: obsluha strojů a zařízení	4 %	2 %	3 %
Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	14 %	14 %	15 %
Studenti	6 %	6 %	6 %
Nikdy nepracující	1 %	2 %	1 %
Ženy/muži na mateřské	0 %	1 %	0 %
Ženy/muži v domácnosti	0 %	2 %	1 %
Pomáhá/la rodičům ve firmě	0 %	1 %	1 %
Bez dalšího upřesnění/Neuvedl zaměstnání	0 %	0 %	0 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

Ženy – ekonomické imigrantky – obecně výrazněji více než muži uváděly, že pracují jako provozní pracovníce ve službách, naopak méně než u mužů se v odpovědích těchto žen objevila pozice vedoucích a řídicích pracovníků.

⁴⁶ Střední hodnota příjmu žen pomáhajících partnerovi činila 5000 korun. Příjmům respondentů se ale budeme hlouběji věnovat v kapitole 4.6. „Integrace do společnosti“.

Graf 3: Rozdíly v odvětvové struktuře mezi cizinci s přechodným a dlouhodobým pobytem rozdělené podle pohlaví

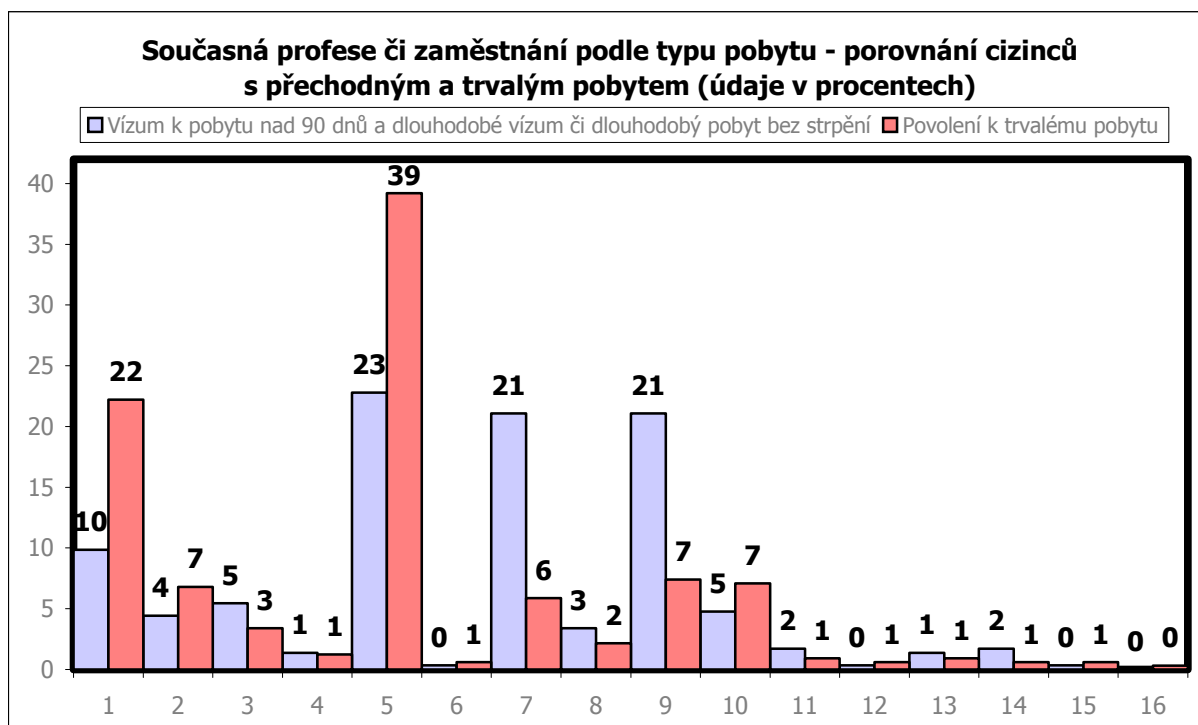

Vysvětlivky k členění grafu

1	Vedoucí a řídicí pracovníci	9	Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci
2	Vědečtí, tvůrčí a odborní duševní pracovníci	10	Studenti
3	Techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci a pracovníci	11	Nikdy nepracující
4	Nižší administrativní pracovníci (úředníci)	12	Ženy/muži na rodičovské dovolené
5	Provozní pracovníci ve službách a obchodě	13	Ženy/muži v domácnosti
6	Kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a v příbuzných profesích	14	Pomáhá/la rodičům ve firmě
7	Řemeslníci a kvalifikovaní dělníci (tradiční profese)	15	Bez dalšího upřesnění/Neuvedl zaměstnání
8	Dělníci: obsluha strojů a zařízení		

Rozdělení profesí mezi muži a ženami se v kategoriích podle druhu pobytu výrazně neliší. V obou kategoriích je na vedoucích pozicích přibližně jednou tak více mužů než žen. Ženy také převládají v kategorii provozních pracovníků či pracovníků ve službách, rozdíl mezi muži a ženami, které pracují ve službách, je v obou kategoriích přibližně stejný – výraznou většinu z nich tvoří příchozí z Vietnamu a Číny (mezi imigrantkami s trvalým pobytem tvoří 90 procent, mezi imigrantkami s přechodným pobytem 70 procent).

Graf 4: Rozdíly v odvětvové struktuře mezi cizinci s přechodným a dlouhodobým pobytem

Vysvětlivky k členění grafu:

1 Vedoucí a řídicí pracovníci	9 Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci
2 Vědečtí, tvůrčí a odborní duševní pracovníci	10 Studenti
3 Techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci a pracovníci	11 Nikdy nepracující
4 Nižší administrativní pracovníci (úředníci)	12 Ženy/muži na mateřské
5 Provozní pracovníci ve službách a obchodě	13 Ženy/muži v domácnosti
6 Kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a v příbuzných profesích	14 Pomáhá/la rodičům ve firmě
7 Řemeslníci a kvalifikovaní dělníci (tradiční profese)	15 Zaměstnanci bez dalšího upřesnění
8 Dělníci: obsluha strojů a zařízení	16 Neuvedli profesi zaměstnání

Zatímco lidé s přechodným pobytem pracují jako zaměstnanci, držitelé trvalého pobytu se věnují službám a podnikání. Mezi respondenty s přechodným pobytem byl zhruba stejný podíl „provozních pracovníků ve službách a obchodě“, „dělníků“ a „pomocných a nekvalifikovaných pracovníků“ – na každou z těchto kategorií připadala celkem pětina z dotázaných, kteří mají povolení k přechodnému pobytu. Největší část z respondentů s trvalým pobytem tvořili „provozní pracovníci ve službách“ (39 procent z nich), druhou

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

nejčastěji uváděnou pracovní pozicí mezi lidmi s trvalým pobytem byli „vedoucí a řídicí pracovníci“ (22 procent z nich). Tento rozdíl je však velmi silně determinován právě tím, že ve vzorku většinu podnikajících tvoří Vietnamci a Číňané, kteří tu stále ve větší míře již získávají trvalý pobyt. Tyto skupiny volí nejčastěji vstup na trh práce prostřednictvím získání živnostenského oprávnění. Na druhou stranu Ukrajinci a Rusové, kteří mají převážně pobyt dlouhodobý, volí spíše zaměstnání.

4.3.2. Struktura zaměstnání azylantů

U azylantů je nejvýraznější podíl nezaměstnaných (celkem 38 procent), kteří si hledají práci. Narozdíl od pracovních imigrantů je v případě azylantů **patrný i vyšší počet žen v domácnosti** (36 procent). **V součtu tedy zaměstnání nemá více než polovina dotázaných azylantů, u žen je nezaměstnanost mírně vyšší.** Vedle 32 procent žen, které si hledají práci, jich další téměř 36 procent pracuje v domácnosti.

Tabulka 19: Pracovní pozice – azylanti a azylatky

Pracovní pozice	Muži	Ženy	Celkem
Živnostník se zaměstnanci	3 %	0 %	2 %
Živnostník bez zaměstnanců	6 %	3 %	5 %
Pracuji pro třetí osobu na živnostenský list	2 %	0 %	1 %
Zaměstnanec	35 %	23 %	30 %
Pomáhám podnikat členu rodiny	0 %	0 %	0 %
Pomáhám pracovat příbuzným či známým	0 %	0 %	0 %
Student, který vydělává	10 %	4 %	7 %
Muž či žena v domácnosti	0 %	36 %	15 %
Nezaměstnaný, hledá práci	42 %	32 %	38 %
Živím se jiným způsobem	0 %	1 %	1 %
Více variant	2 %	1 %	1 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

Existují však výrazné regionální rozdíly, které jsou zřejmě podmíněny spektrem nabídky zaměstnání. Zatímco v Praze práci hledá 22 procent oslovených azylantů, v mimopražských regionech je jejich poměr takřka dvojnásobný. V Praze je i nepatrně nižší podíl žen v domácnosti.

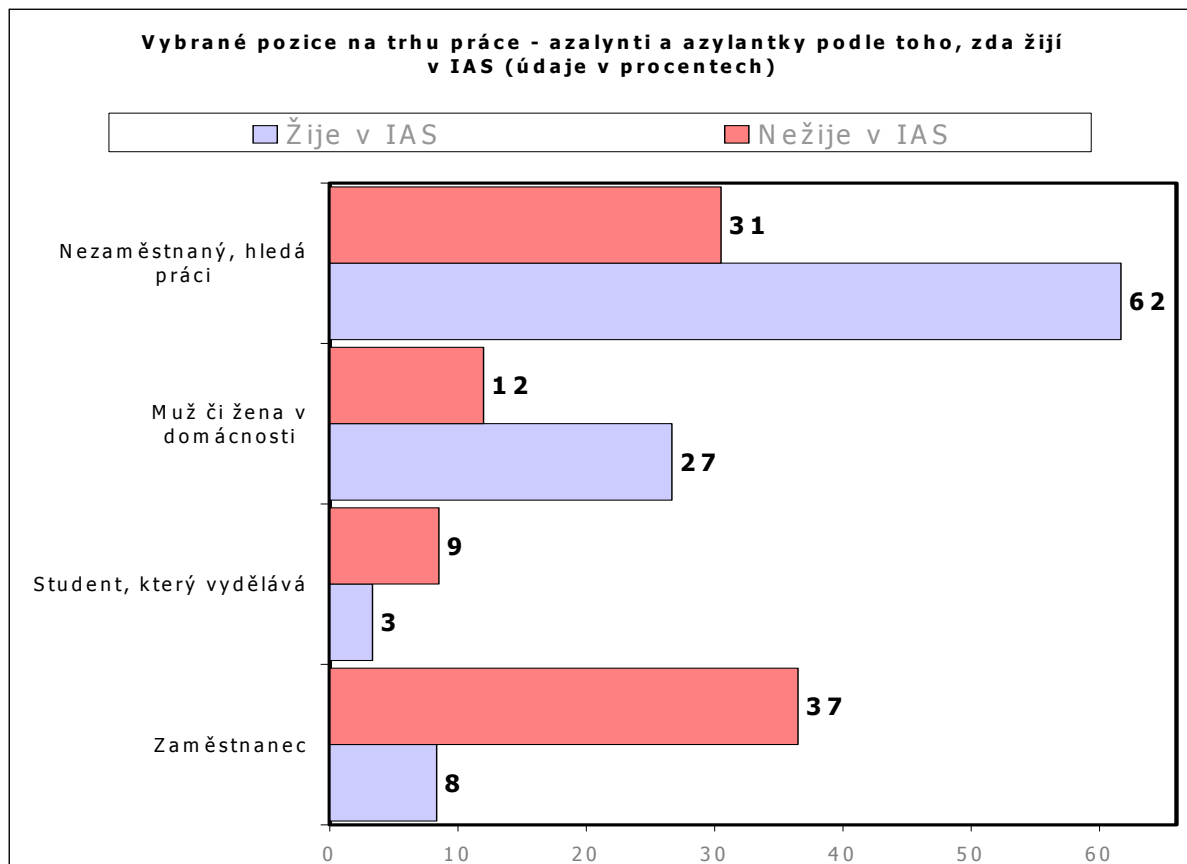
Oproti ostatním azylantům **jsme zaznamenali výrazně vyšší podíl nezaměstnaných mezi klienty integračních azylových středisek.** Práci hledají téměř dvě třetiny (61,7 procenta) z oslovených obyvatel, čtvrtinu klientů pak tvoří ženy a muži v domácnosti (26,7 procenta). Z azylantů, kteří přebývají mimo zdi těchto středisek, přitom práci shání 30,5 procenta, v domácnosti jich je 12 procent (viz Graf 4). Z obyvatel integračních azylových

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

středisek práci hledá 81 procent mužů a 39 procent žen. Dalších 57 procent azylantek, které žijí v integračních táborech, uvedlo, že jsou v domácnosti (z mužů to nevedl nikdo). Z azylantek přebývajících mimo zdi táborů je v domácnosti asi 27 procent, tedy výrazně méně.

Podobně jako u pracovních imigrantů a imigrantek i u azylantů a azylantek na vedoucích a řídicích pozicích převládají muži. Oproti cizincům větší podíl osob pracuje v technických, zdravotněvědeckých, tvůrčích a odborně duševních profesích (14 procent). Nejvyšší podíl živnostníků je mezi azylanty, kteří žijí v Praze. Na pracovní trh se lépe dostávají azylanti žijící v Praze a mimo integrační azylová střediska.

Graf 5: Vybrané pozice na trhu práce – azylanti a azylantky – porovnání mezi těmi, kteří žijí v IAS či nikoliv

4.3.3. Dosažená a využitá kvalifikace

Kvalifikace byla po příchodu do ČR uznána celkem 31 procentům respondentů – ekonomických imigrantů. Mezi muži a ženami jsme nezaznamenali žádné významné

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

rozdíly. Zhruba 30 procentům respondentů kvalifikace uznána nebyla, o deset procent mezi nimi převažovaly ženy. Naopak muži nepatrně častěji než ženy neměli o uznání kvalifikace zájem, rozdíl se však vzhledem k malému zastoupení neukázal jako statisticky významný.

Tabulka 20: Byla Vám po příchodu do ČR uznána Vaše kvalifikace? – ekonomičtí imigranti

Uznání kvalifikace	Muži	Ženy	Celkem
Ano	32 %	30 %	31 %
Ne	25 %	35 %	29 %
Neměl/a jsem zájem	43 %	35 %	40 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

Ženy také svou **kvalifikaci využívají méně než muži**; nevyužila ji více než polovina oslovených cizinek (52 procent). Podíl mužů-cizinců, kteří nevyužívají svou kvalifikaci, je o deset procent nižší. Z respondentů svou kvalifikaci nejvíce po příchodu do Česka zúročují vyučení a středoškoláci bez maturity, tedy nízko a středně kvalifikovaní (týká se 40 procent z nich). Při posuzování využívání kvalifikace šetření neprokázala rozdíly v souvislosti s věkem, délkou či typem pobytu.

Tabulka 21: Vykonáváte práci, ve které využijete svou kvalifikaci? – ekonomičtí imigranti a ekonomické imigrantky

Využití kvalifikace	Muži	Ženy	Celkem
Ano	35 %	32 %	34 %
Částečně	23 %	16 %	20 %
Ne	42 %	52 %	46 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

Výrazné rozdíly byly v rámci pracovních migrantů zjištěny mezi živnostníky bez zaměstnanců a lidmi, kteří pracují jako zaměstnanci. **Svou kvalifikaci v ČR využívá 42,5 procenta zaměstnanců⁴⁷, ve zbytku souboru však pouze 29 procent⁴⁸. Více než polovina z živnostníků a živnostnic bez zaměstnanců (55 procent⁴⁹) se domnívá, že vykonává práci, ve které nevyužije své vzdělání a kvalifikaci.** Největší podíl mezi nimi zaujímají vyučení či středoškoláci bez maturity – paradoxně tedy stejná skupina, u které v případě celého souboru vychází nejvyšší podíl těch, kteří využívají svou kvalifikaci.

Rozdíly v míře využívání kvalifikace podle dosažené úrovně vzdělání existují pouze u ekonomických imigrantů, u ekonomických migrantek se respondentky s různým vzděláním

⁴⁷ Kvalifikaci využívá 44 procent zaměstnanců-ekonomických imigrantů a 40 procent zaměstnankyň-ekonomických imigrantek.

⁴⁸ Nevyužívá ji 33 procent ekonomických imigrantů a 26 procent ekonomických imigrantek z řad zaměstnanců a zaměstnankyň.

⁴⁹ 53 procent mužů a 57 procent žen.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

téměř neliší od celkových četností, rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi podle vzdělání tedy připadají na vrub mužů. Středoškoláci z technických škol podle svých slov využívají svou kvalifikaci pouze částečně. Absolventi netechnických středních škol a vyšších odborných škol jsou na tom ve využívání svých znalostí nejhůře. Tento stav se tak příliš neliší od situace imigrantů z jiných zemí. Obecně jsou hůře přenositelné znalosti vázané na humanitní a jazykovou kompetenci. Právě tuto výbavu si ve větší míře přináší absolventi netechnických škol. Využití jejich kvalifikace je obtížnější. Technicky vzdělaní středoškoláci uvádějí, že svou kvalifikaci využívají částečně, středoškoláci bez maturity a vyučení využívají svou kvalifikaci relativně nejvíce.

Tabulka 22: Využil jste po příchodu do ČR nějak svou kvalifikaci? – pracovní imigranti

	ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ technické	SŠ netechnické	VOŠ	VŠ	Celkem
Ano	37 %	40 %	21 %	30 %	21 %	42 %	34 %
Částečně	18 %	2 %	29 %	13 %	6 %	18 %	20 %
Ne	45 %	38 %	50 %	57 %	73 %	40 %	46 %
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Statisticky významné rozdíly jsou zvýrazněny tučně a větším písmem.

Vedle relativně nízké motivace a malého množství informací **imigranti** také podle výsledků našeho **šetření velmi často nevyužívají potenciál, kterého dosáhli v průběhu svého studia a praxe**. Velká část nezíská uznání své kvalifikace, respektive často o něj ani nežádá. Musí se učit novému řemeslu, navyknout novému prostředí a ekonomickým podmínkám. Na trhu práce obsazují spíše nezaplňené prostory sekundárních pracovních pozic, o které se neucházejí čeští pracovníci. V případě cizinců s dlouhodobým pobytem a vízem nad 90 dní tato skutečnost vyplývá z litery zákona o zaměstnanosti (ten cizincům těchto dvou pobytových statusů neumožňuje získat pracovní povolení na místo, které by mohl zaplnit i český občan v evidenci příslušného úřadu práce).

Výzkum v této oblasti neprokázal výrazné rozdíly dané pohlavím či vzděláním azylantů. O uznání kvalifikace nemělo zájem 32 procent z nich, 24 procent nebylo úspěšných, naopak 43 procentům byla kvalifikace uznána.⁵⁰ Azylanti jsou tak nepatrně úspěšnější než cizinci, kteří přicházejí do Česka za prací. Při uznávání kvalifikace se mohou opřít o větší institucionální oporu ze strany státu, mají také větší zájem než pracovní migranti integrovat se na pracovní trh na delší dobu, jakož i delší dobu k tomu, aby vstoupili na

⁵⁰ O uznání kvalifikace nemělo zájem 34 procent azylantek, 21 procent nebylo úspěšných, 45 procentům byla kvalifikace uznána. Zájem nemělo 31 procent azylantů, 26 procent nebylo úspěšných, 42 procentům byla kvalifikace uznána.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

pracovní trh. Pracovní místo si tak mohou dovolit déle vybírat či po delší dobu odmítat nástup do zaměstnání.

V případě azylantů nemá na využití kvalifikace vliv ani vzdělání, ani pohlaví. Práci, v níž využije svou kvalifikaci, vykonává 29 procent azylantů a azylantek⁵¹. Částečně ji ve svém zaměstnání zužitkuje 27 procent⁵², 44 procent⁵³ z nich pak pracuje na pozici, kde svou kvalifikaci vůbec neupotřebují. Podíl těch, kteří využívají kvalifikaci, roste s délkou pobytu, a tím i s dobou adaptace v českém prostředí. Existují však způsoby, jak proces integrace na český pracovní trh urychlit. Kvalifikaci méně využívají lidé, kteří žijí v integračních azylových střediscích a ti, kteří žijí mimo velká města. Zatímco mimo Prahu nevyužívá svou kvalifikaci polovina azylantů (50 procent), v hlavním městě to je necelá třetina (33 procent); na této disproporci se podepisuje zejména využití kvalifikace u **azylantek**. Svou kvalifikaci v práci nevyužívá asi třetina z azylantek, které žijí v Praze, ale dvě třetiny z těch, které žijí mimo českou metropoli.

Souvislost mezi využíváním kvalifikace a znalostí jazyka, ať již v úrovni pocítovaných překážek nebo schopnosti komunikace popsané tazatelem, nebyla identifikována. Na míře využití kvalifikace mezi azylanty se tak výrazně neodráží schopnost komunikovat. Výrazněji tuto záležitost ovlivňuje velikost lokálního trhu práce a možnost získat adekvátní zaměstnání, která je největší v hlavním městě. Azylanti, kteří žijí v integračních azylových střediscích, si stěžují na jejich odlehlost. Střediska se podle nich nacházejí navíc v místech s nedostatkem práce.

4.3.4.a Zprostředkování záležitostí spojených s prací či podnikáním

Jako toho, kdo zařizuje či **zprostředkovává zařizování různých záležitostí spojených s prací či podnikáním**, uváděli **ekonomičtí imigranti a ekonomické imigrantky** především své **známé a přátele, kteří pocházejí ze stejné země jako oni** – takto si počíná polovina z našich respondentů. Devětadvacet procent se obrací na české známé, přátele a příbuzné. Český zaměstnavatel je na třetím místě s 24 procenty. Zhruba stejně jsou zastoupeny i krajanské organizace, k nimž mají důvěru zejména příslušníci vietnamsko-čínských komunit, šéfové-cizinci a zprostředkovatelé a poradenský servis. **Dvanáct procent respondentů nemá nikoho, na koho by se obrátilo.** Rozdíl v tom, kdo zprostředkovává práci, vesměs nejsou mezi pohlavími významné.⁵⁴

⁵¹ Takto odpovědělo 30 procent mužů a 29 procent žen.

⁵² Podíl byl 30 procent mezi muži a 22 procent mezi ženami.

⁵³ Odpověď zvolilo 41 procent mužů a 50 procent žen.

⁵⁴ Blíže je popisuje tabulka 23.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Vzhledem ke skutečnosti, že řada imigrantů identifikovala jako vážnou překážku ve svém podnikání a práci neznalost českých zákonů, by bylo dobré posílit nabídku těchto služeb, zvýšit obeznamenost imigrantů s nimi a motivovat je, aby tyto služby využívali. Otevírá se tak prostor pro aktivity českých úřadů a nestátních neziskových organizací, které by mohly pomoci tuto mezeru zaplnit. Informační média provozovaná těmito subjekty jsou ale dosud využívána jen výjimečně. **Stránky některého z ministerstev vyhledalo asi šest procent respondentů. České neziskové organizace nebo jejich stránky asi pět procent ekonomických imigrantů.**

Tuto neznalost se snaží překlenout i **zprostředkovatelské agentury**, větší informovanost cizinců by však mohla jejich pozici oslabit. Pro zprostředkovatelské agentury obecně platí ohledně kvality informací o ČR totéž co pro informace od členů rodin imigrantů nebo jejich známých. Tyto služby často poskytují lidé na základě dlouhodobých zkušeností s životem v ČR, aniž by měli nějaké profesionální znalosti. **Právní poradenství tak často poskytují laici, překladatelské služby pak lidé bez jazykového vzdělání.** Zprostředkovatelské organizace však nejsou považovány imigranty za příliš velkou překážku v práci a podnikání. Na jedné straně sice vytváří mocenský monopol, mimo který se ekonomičtí migranti mohou jen těžko na trhu práce pohybovat, na druhou stranu jsou ale zároveň i funkčním mechanismem snižujícím náklady spojené s imigrací.

Tabulka 23: Zprostředkovatelé záležitostí spojených s prací – ekonomičtí imigranti a ekonomické imigrantky (údaje v procentech)

Zprostředkovatelé záležitostí spojených z prací – ekonomičtí imigranti (údaje v procentech)	Muži	Ženy	Celek
Známí, přátelé, příbuzní - cizinci (Vietnamci/Ukrajinci/Rusové/Číňané)	50 %	51 %	50 %
Známí, přátelé, příbuzní - Češi	30 %	29 %	29 %
Český zaměstnavatel/šéf	26 %	20 %	24 %
Krajanské organizace	23 %	21 %	22 %
Vietnamský/ukrajinský/čínský/ruský zaměstnavatel/šéf v ČR	22 %	18 %	21 %
Zprostředkovatelé a poradenský servis v oblasti daňového nebo právního poradenství	19 %	16 %	18 %
Zprostředkovatelé a poradenský servis v oblasti překladatelství	15 %	20 %	17 %
Všeobecná zdravotní pojišťovna či jiná zdravotní pojišťovna	19 %	14 %	17 %
Český tisk, televize, rozhlas, informační materiály	10 %	13 %	12 %
Zprostředkovatelé záležitostí spojených z prací – ekonomičtí imigranti (údaje v procentech)	Muži	Ženy	Celek
Někdo jiný, jiné instituce	13 %	10 %	12 %
Česká správa sociálního zabezpečení	12 %	8 %	11 %
Finanční úřad	12 %	6 %	10 %
Vzdělávací instituce, škola, kam chodí Vaše děti, Vy nebo Vaši známí	8 %	11 %	9 %
Krajanský tisk, televize, web, informační materiály	8 %	10 %	8 %

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Úřad práce	6 %	8 %	7 %
Zprostředkovatelé a poradenský servis v oblasti hledání práce a zaměstnávání	7 %	5 %	6 %
České personální agentury, napomáhající klientům shánět práci	7 %	4 %	6 %
Některé z ministerstev respektive jejich webové stránky	5 %	7 %	6 %
České neziskové organizace nebo jejich webové stránky	4 %	8 %	5 %
Nikdo, žádná instituce	9 %	15 %	12 %

Primárním jazykem ve sféře práce zůstává čeština. V obou skupinách ji používá 90 procent příslušníků vietnamsko-čínských či ukrajinsko-ruských skupin. Vietnamsky hovoří v práci 76 procent Vietnamců, ukrajinsky 61 procent Ukrajinců. Přestože čeština je v obou skupinách využívána přibližně ve stejné míře, **různí se situace mezi muži a ženami.** Mezi ekonomickými imigranty ji v práci používá 94 procent mužů a 88 procent žen (odpovídali ti, kteří mají práci). Muži také více než ženy pracují s českými kolegy a kolegyněmi (65 procent v případě mužů a 52 procent v případě žen). S českými spolupracovníky mají zkušenost ve větší míře lidé pocházející z Ruska či Ukrajiny než příchozí z Vietnamu a Číny.

S Čechy a Češkami pracuje přes 80 procent Ukrajinců a Rusů, české spolupracovníky nemá 13 procent ukrajinských a ruských mužů a 27 procent ukrajinských a ruských žen – rozdíl je možné vysvětlit především podílem žen v domácnosti. **Vietnamci a Číňané se pohybují v etnicky homogennějším podnikatelském prostředí, s českými občany jich pracuje jen 40 procent⁵⁵;** podíl v obou pohlavích se však na rozdíl od příchozích z Ukrajiny a Ruska výrazně neliší. Českého šéfa mají takřka dvě třetiny ukrajinských a ruských imigrantů (i zde platí rozdíly mezi muži a ženami – zatímco mezi muži pracuje pod českým šéfem 70 procent z nich, mezi ženami je to pouze 54 procent) oproti desetině vietnamských příchozích. Ukrajinského šéfa má asi pětina z ukrajinsko-ruských skupin (čtyři procenta mají ruského), mezi pohlavími nejsou výrazné rozdíly. Ukrajinské ženy však častěji než muži uvádějí, že pracují bez zaměstnavatele, což ovšem souvisí s tím, že jsou ve větší míře než muži v domácnosti. Vietnamského šéfa mají téměř dvě pětiny (38 procent) respondentů z vietnamsko-čínských skupin.

Popsané výsledky také naznačují, že **zatímco ukrajinskou imigraci „táhne“ poptávka českého trhu a zaměstnavatelů, „asijskou“ imigraci „táhnou“ segmenty trhu práce vytvářené samotnými imigranty** a jejich schopnost tyto segmenty dále rozšiřovat, stabilizovat a vyplňovat svými krajany, příbuznými či známými. Imigranti z Vietnamu a z Číny jsou proto méně závislí na vývoji trhu práce, nabídce českých zaměstnavatelů a na jejich podpoře. „Asijská“ imigrace postupně a samostatně vrůstá do české ekonomiky v sektoru

⁵⁵ S Čechy a Češkami pracuje 43 procent Vietnamců a Číňanů a 36 procent Vietnamek a Číňanek.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

služeb. Do budoucna lze očekávat, že její přítomnost nebude konjunkturní, ale dlouhodobá či dokonce trvalá. Na druhé straně ale bude závislá na spotřebitelských návycích majoritní společnosti. Ukrajinsko-ruská imigrace, zejména z Ukrajiny, je citlivější vůči hospodářské dynamice a bude s ní pravděpodobně oscilovat.

4.3.4.b Zprostředkování záležitostí spojených s prací či podnikáním – zjištění z rozhovorů se zástupci ÚP, agentur práce a NNO

Především v souvislosti s pracovní imigrací z Ukrajiny (hlavně ve spojitosti s imigranty s přechodným pobytem) se naši informátoři⁵⁶ často zmiňovali o **klientském systému**, neboli o systému zprostředkovávání práce zahraničních dělníků podnikatelským subjektům v ČR. Tzv. „klienti“⁵⁷, zprostředkovatelé pocházející většinou rovněž z Ukrajiny, disponují jednak znalostmi českého prostředí, legislativy, fungování státní správy a samosprávy (kulturním kapitálem) a jednak četnými kontakty s českými zaměstnavateli, úředníky, ubytovnami atd. (tj. sociálním kapitálem). Tyto své znalosti, zkušenosti a kontakty využívají ke zprostředkování práce, povolení k pobytu, ubytování a k některým návazným službám imigrantům, kteří jim na oplátku přenechávají část svého výdělku.

Informátoři identifikovali hned několik právních forem, jichž klientský systém využívá. V současné době na sebe nejčastěji bere podobu **družstev (méně pak obchodních společností)**. Klienti družstva zakládají a vedou, jednotlivé imigranty pak přibírají za členy (resp. společníky), kteří pro tyto právnické osoby (oficiálně) vykonávají tzv. běžné činnosti, nejedná se tedy o pracovně-právní vztah. Tato skutečnost na jednu stranu znamená, že pro jednotlivé imigranty je jednodušší získat pracovní povolení v ČR (v podstatě se jedná o metodu, jíž je obcházen záměr ochrany českého trhu práce vtělený do zákona o zaměstnanosti)⁵⁸, na straně druhé se na pracovníky nevztahuje ochrana, jíž zákon zaručuje v případě zaměstnaneckého poměru.

V rámci jiné varianty klient pro „své“ pracovníky zajišťuje **živnostenské listy**, skupině živnostníků pak zprostředkovává práci (získat živnostenský list a spolu s ním povolení k pobytu v ČR je opět snadnější, než získat povolení k zaměstnání, také se nejedná

⁵⁶ Jako informátory zde označujeme zástupce subjektů, se kterými jsme vedli kvalitativní rozhovory (tzn. pracovníky základních a středních škol, nestátních neziskových organizací, úřadů práce, obecních a krajských samospráv a agentur práce).

⁵⁷ Protože v textu výrazu klient užíváme ve dvojím smyslu (vedle označení pro zprostředkovatele také jako označení pro příjemce služeb poskytovaných neziskovými organizacemi či orgány státní správy), budeme v prvním případě pojem uvozovat.

⁵⁸ I v souvislosti s uvolněnými místy v těchto právnických osobách sice úřady práce mají prozkoumat aktuální situaci na trhu práce, oslovení pracovníci úřadů práce se ale v praxi nesečkali s tím, že by byla pozice přístupná pro české uchazeče o práci – vzhledem k podmínkám, které tyto subjekty na uchazeče kladou (vedle znalosti ukrajinštiny to je nejčastěji členský vklad). Členům v družstvech přitom úřady práce vydávají největší počet pracovních povolení.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

o chráněný pracovní-právní vztah).⁵⁹ Poslední možnost představuje (legální či nelegální) **zaměstnání v klientově vlastní firmě** (tyto firmy vedle vlastní činnosti často fungují jako pracovní agentury⁶⁰).

Bez ohledu na právní formu dochází v rámci klientského systému k systematické marginalizaci cizinců na pracovním trhu. Klienti „své“ pracovníky udržují v neinformovanosti (a proto v závislosti) a vykonávají nad nimi dohled. Klientský systém (někdy lze hovořit až o vykořisťování) je podle našich informátorů výhodný pro všechny zainteresované subjekty, počínaje cizineckou policií a úřady práce,⁶¹ jimž usnadňuje práci, jedná-li se zkušeným zprostředkovatelem, který vyřizuje doklady pro celou skupinu pracovníků hromadně, a ne s jednotlivými neinformovanými imigranty, se kterými by se navíc obtížně domlouvali. Systém je samozřejmě velmi výhodný pro podnikatelské subjekty, které mají takto k dispozici flexibilní (pro jednotlivé zakázky ad hoc najímanou) a levnou (nemusí za ni odvádět sociální a zdravotní pojištění)⁶² pracovní sílu.⁶³ Zprostředkování samozřejmě přináší zisky také „klientům“ a přes všechny nevýhody, které to s sebou nese, také pracovním imigrantům (v našem dotazníkovém šetření ostatně příliš mnoho respondentů neuvedlo, že by zprostředkovatele považovali za vážnou překážku – viz níže).⁶⁴

Ačkoli o něm informátoři často hovořili, klientský systém nepředstavuje jediný vzorec zprostředkování práce pro imigranty z Ukrajiny a jiných post-sovětských zemí. Zaměstnání pro své pracovníky někdy zajišťují samotní čeští podnikatelé nebo jim je zprostředkovávají profesionální agentury, které jim však vedle zajištění pracovního místa a povolení k pobytu neposkytují žádné další služby a spolupráce s nimi končí ve chvíli nástupu zaměstnanců do zaměstnání v ČR.

⁵⁹ Jako pojistku, aby od něj jednotliví migranti neodešli, si někdy „klient“ ponechává u sebe jejich živnostenské listy.

⁶⁰ Také výše zmiňovaná družstva a obchodní společnosti mají často povolení MPSV ke zprostředkovávání zaměstnání, tzn. že fungují jako agentury práce (typu (b) – zapůjčování zaměstnanců podle zákona o zaměstnanosti).

⁶¹ Úřady práce stejně jako živnostenské úřady v mnoha případech nepřicházejí s imigranty vůbec do styku, vše za ně vyřizuje zplnomocněný zprostředkovatel. Oslovení zástupci neziskových organizací v nejednom případě v souvislosti s klientským systémem hovořili o úplatnosti některých úředníků a policistů.

⁶² „Zaměstnanci činní na základě Dohody o pracovní činnosti jsou povinni platit pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (strhává se jim 8% z hrubé mzdy) a pojistné na veřejné zdravotní pojištění (strhává se jim 4,5% z hrubé mzdy).“ „Zvláštním druhem Dohody o pracovní činnosti je **dohoda uzavřená mezi fyzickou osobou a agenturou práce** (tzn. fyzická nebo právnická osoba, která má povolení ke zprostředkování práce na území ČR), **fyzická osoba se stává de facto zaměstnancem této agentury.**“ Zdroj: www.domavcr.cz.

⁶³ V této souvislosti se hovoří o externalizaci nákladů (podnikatel neplatí odvody za pracovníky) a rizik (není-li vše v souladu se zákonem, podnikatel za to nenese zodpovědnost; potrestán tak je imigrant).

⁶⁴ Imigranti se často pohybují na hraně zákona či za ní (o čemž ovšem vzhledem ke své nízké informovanosti ne vždy ví). Vzhledem k tomu, že nemají pobytovou jistotu (jejich povolení k pobytu je – pomineme-li živnostníky – vázáno na konkrétního zaměstnavatele), jsou „klienty“ jednoduše vydíratelní. Proto „oběti“ klientského systému jen málokdy vyhledávají pomoc neziskových organizací, prakticky vůbec pak asistenci úřadů práce.

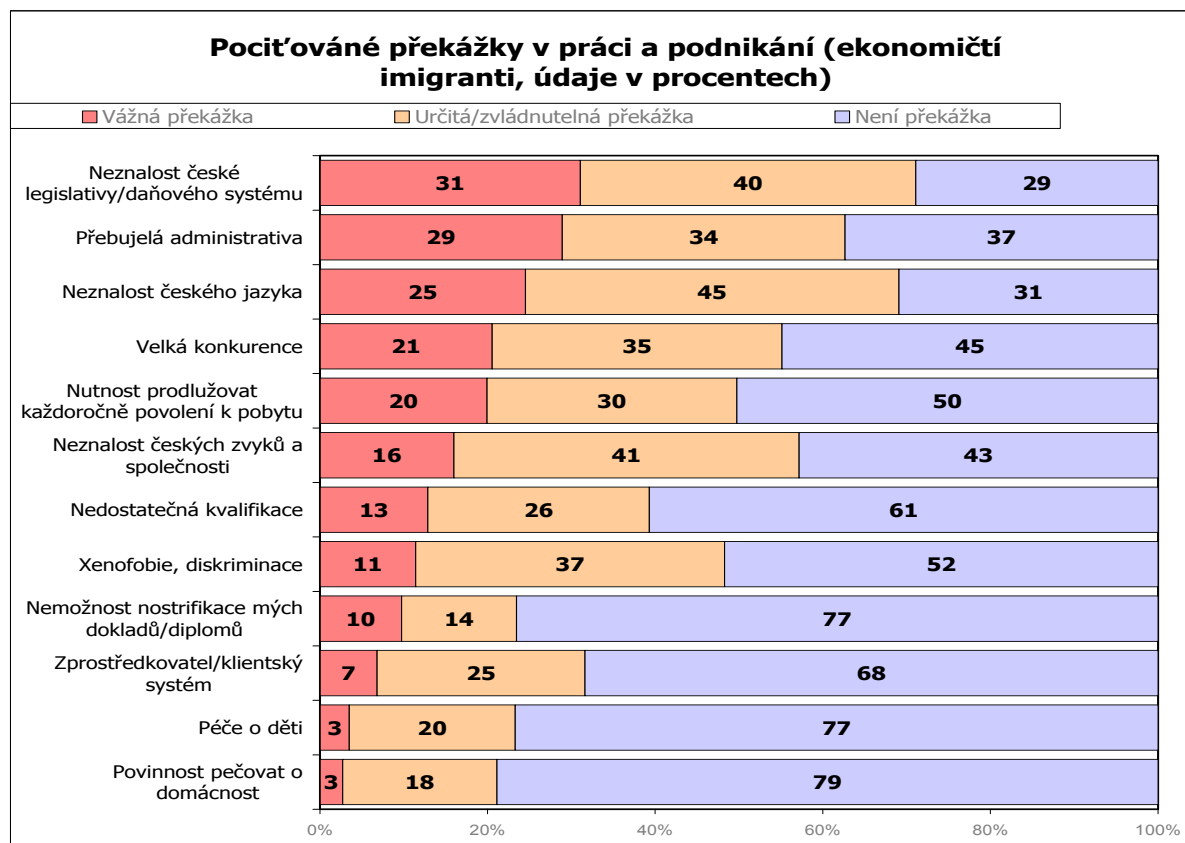
Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Co se týče druhé nejpočetnější skupiny imigrantů v ČR, Vietnamců, také oni se podle našich informátorů spoléhají na **služby zprostředkovatelů z řad místní vietnamské komunity**. Ti jsou většinou zplnomocněni k získání živnostenského listu a povolení k pobytu za účelem podnikání. Vedle toho jim poskytují daňové a účetní poradenství, tlumočí na úřadech, zajišťují překlady apod. Je zde nicméně třeba zmínit, že zástupci oslovených úřadů vnímali jako velký problém především skutečnost, že mnozí z Vietnamců **zneužívají živnostenských oprávnění k získání povolení k pobytu v ČR**, aniž by přitom následně skutečně podnikali (místo toho pracují v kvazizaměstnaneckém poměru pro jiného podnikatele nebo např. vypomáhají v rodinných firmách).

4.3.5.a Překážky spojené s prací

Mezi **nejčastější překážky** v práci a podnikání cizinci s trvalým a přechodným pobytem řadili **neznalost české legislativy a daňového systému, přebujelou administrativu a neznalost českého jazyka** – tři oblasti, v nichž se projevuje jejich informační deficit.

Graf 6: Pociťované překážky v práci či podnikání – ekonomičtí imigranti

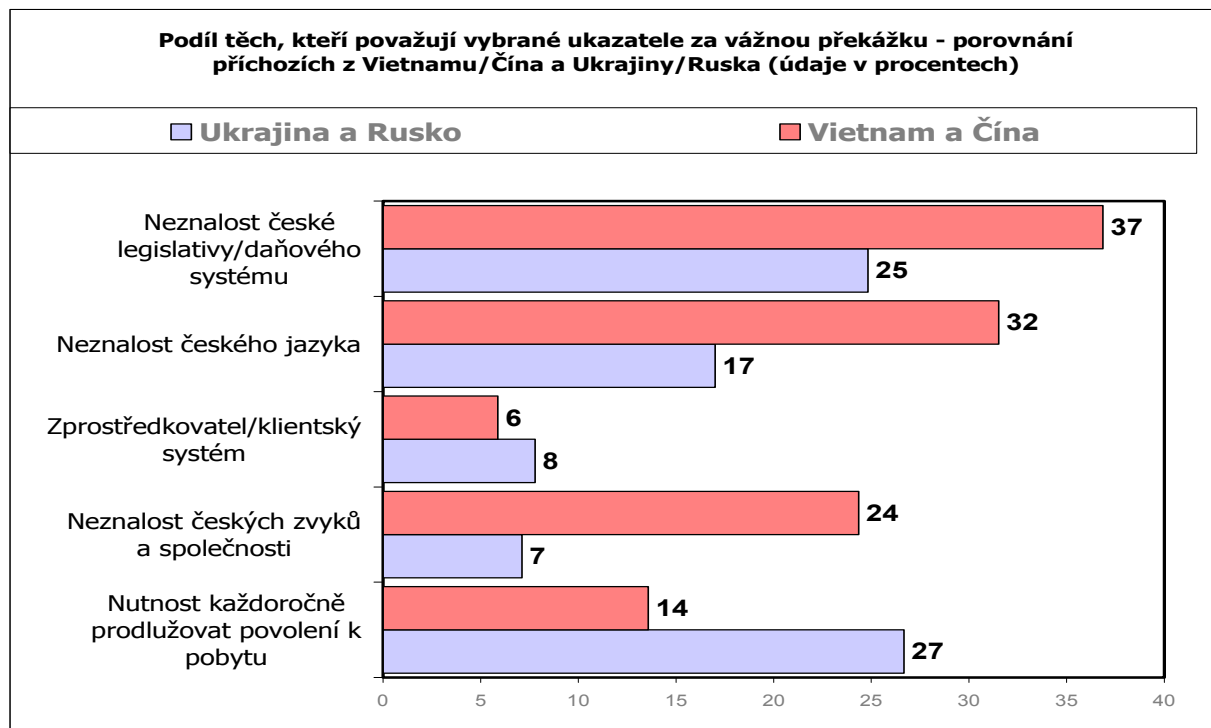

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

V první polovině grafu zobrazující pořadí vážně pocíťovaných překážek, jež musí cizinci překonávat ve své práci či podnikání, se dále objevují zejména překážky spojené s hledáním práce a s neznalostí místního jazyka, zákonů i zvyků. Skutečnost, že **respondenti, kteří tu již minimálně šest měsíců pobývali, pocíťují nedostatek informací o zdejší kultuře, svědčí podle nás mimo jiné o tom, že začínají postupně pocíťovat potřebu výraznější integrace, než že by se integrovat nechtěli.** Muži a ženy se v pocíťovaných překážkách významně neliší. Ženy jen nepatrně více než muži pocíťují jako překážku nedostatek kvalifikace.⁶⁵ Více si stěžují i na xenofobii a diskriminaci⁶⁶.

Každoroční prodlužování pobytu je překážkou spíše pro ruskojazyčné, kteří převládají mezi osobami s přechodným pobytem. V tom, jak hodnotí existenci zprostředkovatelského (respektive klientského) systému, se překvapivě vietnamsko-čínské a ukrajinsko-ruské skupiny neliší. Zprostředkovatelský systém nevnímají cizinci vyhraněně. Přestože bývá státem často zahrnován do sféry šedé ekonomiky, imigrantům na druhé straně umožňuje určité zapojení do pracovního trhu.

Graf 7: Vybrané rozdílné ukazatele mezi příchozími z Ruska a Ukrajiny a příchozími z Vietnamu a Číny (podíl těch, kteří je považují za vážnou překážku)

⁶⁵ Jako vážnou překážku ho označilo 11 procent mužů-ekonomických imigrantů a 17 procent žen-ekonomických imigrantek.

⁶⁶ Tu za vážnou překážku považovalo devět procent mužů a 16 procent žen.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Respondenti z Vietnamu a Číny považují za vážné překážky ve větší míře neznalost češtiny, českých zvyků a společnosti a české legislativy, což souvisí s jejich kulturní odlišností od Ukrajinců a Rusů a oproti azylantům také s nízkou účastí v integračních programech (tento deficit mohou pomoci snížit aktivity neziskových organizací). Jednotlivé bariéry od sebe přitom nelze jednoduše oddělit: nabízené aktivity usilující o vzdělávání dospělých pracovních imigrantů by proto měly reflektovat jejich propojenost a vzájemné působení. **Společně s jazykem by kurzy měly cizince seznamovat se společenskými zvyklostmi či právním a politickým systémem České republiky.**

4.3.5.b Překážky spojené s prací – zjištění z rozhovorů se zástupci ÚP, agentur práce a NNO

V následující části textu se stručně věnujeme nejdůležitějším překážkám spojeným s prací, které identifikovali informátoři z úřadů práce, agentur práce a neziskových organizací zabývajících se integrací cizinců. Pro přehlednost jsme je rozdělili do tří skupin:

- (a) institucionální / administrativní překážky,
- (b) překážky na straně cizinců a
- (c) překážky na straně zaměstnavatelů.⁶⁷

Není tomu samozřejmě tak, že by všichni cizinci museli překonávat stejné překážky; jejich konfigurace je v konkrétním případě ovlivněna především pobytovým statutem, kromě toho ale také například státní příslušností, kulturou či genderem. Hovoříme-li o překážkách spojených s prací, pak máme někdy na mysli překážky k získání zaměstnání (pouze u azylantů či cizinců s povolením k trvalému pobytu), jindy pak faktory, jejichž působením cizinci na trhu práce zaujímají marginální pozice.

a) Institucionální / administrativní překážky

Cizinci s povolením k trvalému pobytu a azylanti mohou participovat na trhu práce za stejných podmínek jako občané ČR.⁶⁸ Přístup cizinců s vízem nad 90 dnů nebo s povolením k dlouhodobému pobytu je však formálně omezen zákonem o zaměstnanosti. Osoby těchto dvou pobytových statusů potřebují **povolení k zaměstnání**. Ta vydávají úřady práce, předtím však zkoumají aktuální situaci na trhu práce; povolení cizinci vydají pouze tehdy, když se ukáže, že místo nemůže být obsazeno českým uchazečem o zaměstnání (či

⁶⁷ Tato kategorizace je možná pouze na analytické úrovni, protože v praxi překážky vznikají ve vztahu mezi jednotlivými subjekty.

⁶⁸ Jediným rozdílem je, že se cizinci s povolením k trvalému pobytu a azylanti musí zaevidovat na místně příslušném úřadu práce.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

uchazečem z jiného členského státu EU). Ještě předtím musí o povolení k zaměstnávání cizinců s dočasným pobytem úřady práce požádat také zaměstnavatelé. Celá procedura je dosti zdoluhavá, někdy trvá až půl roku. Navíc není jednorázová, protože povolení se vydává na dobu určitou (maximálně na dobu jednoho roku), takže ho cizinci musejí opakovaně obnovovat. Pokaždé musejí znovu doložit množství dokladů, nemají přitom jistotu, že jim povolení bude prodlouženo (úřady totiž znovu přezkoumávají situaci na trhu práce). Tato nejistota vede některé cizince ke snaze získat co nejrychleji povolení k trvalému pobytu. Systém dvojího povolování, který podle mínění zástupců neziskových organizací představuje vůbec největší bariéru v přístupu k zaměstnání, je náročný také pro zaměstnavatele, takže často ustupují od záměru zaměstnat cizince. Budťo si na práci „zapůjčují“ členy družstev či zaměstnance agentur práce, nebo cizince zaměstnávají „na černo“.

Informátoři z neziskových organizací popisovali své zkušenosti s **neinformovaností**, s níž se setkávají **na straně některých úředníků** (úřadů práce, ale i jiných institucí). Někteří úředníci – samozřejmě nikoli ti, kteří se problematikou zabývají každodenně – například zaměňují či směšují práva a povinnosti jednotlivých pobytových statusů a podle toho někdy i chybně jednají. Stává se také, že jednotlivé úřady (nebo i jednotliví úředníci v rámci jednoho úřadu) interpretují rozdílným způsobem některá právní ustanovení, takže v identických situacích vydávají odlišná rozhodnutí.⁶⁹

Vedle neinformovanosti úředníků vidí informátoři problém také v **neprofesionálním jednání vůči cizincům**. Podle zástupců neziskového sektoru někteří úředníci nedokáží s cizinci efektivně komunikovat. Nejenže s lidmi, kteří dobře nerozumí česky, hovoří „úředním“ jazykem, jemuž mnohdy nemusí rozumět ani občan ČR, ale často neberou v potaz, že cizinci v mnoha případech pocházejí z kulturně velice odlišného prostředí a v českých úředních postupech se vůbec neorientují. Cizinci se naopak na některých místech setkávají se stereotypním vnímáním (a přístupem, který z něj vychází) a s neochotou vyjít jakkoli vstříc. Stává se například, že zaměstnanci úřadů práce nepřístupují stejně k azylantům a k českým občanům, ačkoli jejich práva jsou ze zákona rovná (všem azylantům by přitom naopak měly být nabízeny individuální akční plány). Někteří úředníci – zřejmě ve snaze ušetřit si práci – zvou azylanty na úřad pouze jednou za tři měsíce.⁷⁰

⁶⁹ Tato skutečnost ztěžuje práci neziskovým organizacím poskytujícím poradenství. Mohou totiž svým klientům poskytnout informaci, která se nemusí – vzhledem k nejednotnosti úředních postupů – ukázat být zaručeně správnou (což v imigrantech může vzbuzovat nedůvěru).

⁷⁰ Ti si pak – často po dlouhé nečinnosti během azylového řízení – dále zvykají, že dostávají sociální dávky, aniž by po nich někdo něco vyžadoval, což působí velmi demotivačně.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Jak jsme již výše naznačili, vliv na postavení imigrantů na českém trhu má také to, že někteří úředníci mají údajně sklon **tolerovat ne vždy zcela zákonné praktiky „klientů“**, protože jim „spolupráce“ s nimi zjednodušuje práci.

b) Překážky na straně imigrantů

Nejčastěji jmenovanou překážkou byla **jazyková bariéra**, která přinejmenším zpočátku postihuje ve větší či menší míře všechny cizince bez ohledu na zemi původu a pobytový status. Neznalost češtiny je pochopitelně větším problémem pro imigranty z neslovanského jazykového prostředí, tedy z prostředí významně odlišnějších kultur (v našem případě jde především o Vietnamce, ale také Čiňany nebo Mongoly a některé azylanty), komplikace často nicméně působí i příchozím z Ukrajiny a Ruska. Důvodem nepřijetí do zaměstnání či znevýhodnění v něm nemusí být jen to, že se cizinec nedorozumí vůbec nebo jen částečně; může hovořit relativně plynule česky, problémy však může působit jiný přízvuk nebo tzv. jazykové interference⁷¹. I když je podle neziskových organizací mezi cizinci velký zájem o kurzy češtiny, stále je zde množství imigrantů, kteří jazyk neovládají (často ani po několika letech pobytu v ČR). Mnozí pak zvládnou pouze základy jazyka, což není pro mnohé lepší pracovní pozice dostačující. Důvodům (a okolnostem) tohoto stavu se věnujeme v další kapitole.

Velkým problémem je dále skutečnost, že imigranti při vstupu do ČR a často ani později nemají dostatek relevantních informací potřebných k zorientování ve společnosti a k vyřízení alespoň základních záležitostí spojených se životem v zemi (takže se v mnoha oblastech musejí spoléhat na různé zprostředkovatele). Přestože je z odpovědí respondentů dotazníkového šetření zřejmé, že si uvědomují svoji **nedostatečnou informovanost**, kupříkladu Vietnamci často nejeví jakýkoli zájem o informace, jež nabízejí české úřady⁷² či neziskové organizace. Zdroje informací poskytované zprostředkovateli v rámci komunity totiž vnímají jako mnohem důvěryhodnější (z hlediska reálného právního stavu však nemusí být zcela pravdivé a správné). Mezi oblastmi (souvisejícími s pracovním uplatněním), v nichž se cizinci dostatečně neorientují, informátoři jmenovali vedle legislativy a z ní plynoucího povědomí o vlastních právech a povinnostech také některé praktické oblasti, např. psaní životopisu, chování u přijímacího řízení apod. Dokonce i někteří zástupci úřadů práce si

⁷¹ Neuvědomované přenosy z vlastního, většinou příbuzného jazyka do nově učeného jazyka. Mluví se tak domnívá, že hovoří česky, posluchač mu však nemusí rozumět dobře. Jazyková příbuznost tak paradoxně může v některých situacích znevýhodňovat.

⁷² Podle informací zástupců úřadů práce si imigranti z Vietnamu až na výjimky nevezmou zdarma nabízenou „Informační publikaci pro cizince“, kterou v pěti jazykových mutacích (včetně vietnamštiny) připravilo MPSV. O ukrajinskou verzi brožury je přitom mezi imigranty velký zájem. Oslovená expertka se domnívá, že kdyby obsah brožury vycházel např. v místních, Vietnamci vydávaných novinách, měl by mnohem významnější dopad.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

uvědomují, že se na ně cizinci – v případě, že mají např. problémy ve vztahu se zaměstnavatelem – neobráť s žádostí o radu, protože se obávají, že by na sebe zbytečně upozorňovali, v důsledku čehož by nakonec mohli přijít o povolení k pobytu. Tyto skutečnosti také ukazují na rozdílná, kulturně ovlivněná chápání funkcí některých institucí a rolí neziskových organizací (ty jsou totiž v zemích původu imigrantů poněkud jiné; požívají rovněž jinou autoritu, než jak je tomu v ČR). Tato neporozumění v nově příchozích vyvolávají kulturní šok.

Z hlediska zařazování na pracovní místa není podle informátorů problémem nízká kvalifikace imigrantů. O cizince vyučené v dělnických profesích je na českém trhu práce naopak velký zájem. Problémem je častěji **neschopnost cizinců doložit kvalifikaci** získanou v zemi původu (a spolu s ní neschopnost doložit vykonanou praxi v zemi původu). To platí především o azylantech, kteří s sebou vzhledem k často dramatickým okolnostem odchodu ze země nemají potřebné doklady, a šance, že by je získali, je většinou nulová. Azylanti by sice měli mít možnost nahradit chybějící doklady čestným prohlášením, postup krajských úřadů je však podle zástupců neziskových organizací nejednotný.⁷³ V případě, že cizinci vysvědčení či diplomy získané v zahraničí doloží, nebývají podle našich informátorů většinou problémy s uznáváním jejich platnosti (nostrifikací). Pro některé cizince může být problém vrátit se – často po několikaleté přestávce – k vystudovanému oboru. Nejvíce to platí pro ty, kteří absolvovali humanitně zaměřené obory, kde se hodně pracuje s jazykem.

Vnitřní překážkou především u **azylantů** je **nízká motivovanost** k začlenění na pracovním trhu. Ta má původ v často několik let trvajícím vyčkávání na výsledek azylové procedury, během kterého u uprchlíků dochází ke ztrátě pracovních návyků. Motivaci nezvyšuje ani údajně často liknavý přístup pracovníků úřadů práce ve vztahu k azylantům, který byl zmíněn výše.⁷⁴

Mezi překážky na straně některých imigrantů lze zařadit také **genderové znevýhodnění** (častěji se týká žen). Lze rozlišit dva hlavní faktory znevýhodňování na základě genderu. Za prvé, může jít o kulturně daná omezení (muži z některých kultur si například nepřejí, aby jejich ženy či dcery byly zaměstnány, protože jejich roli chápou jako

⁷³ Lepší zkušenosti než s krajskými úřady (které rozhodují o uznání platnosti vysvědčení ze základních, středních a vyšších odborných škol), mají naši informátoři s přístupem vysokých škol (rozhodujícími o uznání vysokoškolských diplomů).

⁷⁴ Vedle malé motivovanosti reflektovali informátoři ještě jednu bariéru specifickou pro azylanty, a sice to, že jsou jim v rámci Státního integračního programu často přidělovány byty v oblastech s malou nabídkou pracovních míst.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

spojenou výhradně s péčí o domácnost a o děti⁷⁵). Za druhé, jde o omezení daná sociální situací imigrantek (zde byly často uváděny například matky–samoživitelky či matky obecně, které vzhledem ke své vytíženosti nemají čas na učení češtiny, návštěvu kurzů apod.). Některé neziskové organizace mají naopak zkušenosti s rodinami, kde jsou to právě ženy, komu se daří lépe adaptovat na nové prostředí a které v podstatě přebírají roli živitele rodiny za manžela frustrovaného tím, že si není schopen najít práci a naplnit tak svou „tradiční roli“.⁷⁶ Některé ženy jsou také – podle mínění několika informátorů – otevřenější spolupráci s neziskovými organizacemi a spíše než muži, kterým to podle jejich slov nedovolí hrdost, se přijdou poradit.

c) Překážky na straně zaměstnavatelů

Stejně jako v případě samotných cizinců a úředníků státní správy, konstatovali informátoři, že také zaměstnavatelé působící v ČR jsou **nedostatečně informováni** o záležitostech souvisejících se zaměstnáváním cizinců. Zástupci neziskových organizací například uváděli, že se mnohdy setkávají s názorem podnikatelů, že s sebou zaměstnání cizince ve všech případech nese množství administrativy navíc (údajně často nevědí, že při zaměstnání azylantů či cizinců s trvalým pobytem nemusí obstarávat a vyplňovat žádné jiné dokumenty než je tomu v případě tuzemských zaměstnanců).

Další překážkou integrace imigrantů na trh práce, či spíše faktorem vytlačujícím je do marginálních pozic, je **snaha některých zaměstnavatelů co nejvíce vydělávat** na levné pracovní síle. To je umožněno velkou nabídkou této pracovní síly, jež je flexibilní a kdykoli nahraditelná. Řadě podniků tak vyhovuje spolupráce s výše zmíněnými subjekty jako jsou družstva či agentury práce dodávající jim pracovníky na základě smluv o dílo. Zaměstnavatelé tak mají nižší náklady (nemusejí za pracovníky odvádět pojistné) a nejsou ani postižitelní ze strany úřadů práce.

Vedle uvedených překážek hovořili naši informátoři také o **stereotypním, predsudečném vnímání imigrantů** některými zaměstnavateli. To vede k tomu, že imigranty vůbec nezaměstnávají, nebo jen na pozicích, které neodpovídají jejich kvalifikaci, případně ve zcela nedůstojných podmínkách.

⁷⁵ Říci, že muži nechtějí, aby ženy pracovaly, je samozřejmě velmi zjednodušené. Ženy často, ne-li většinou, sdílejí stejné hodnoty a představy o genderových rolích jako muži ze stejné společnosti. Nedá se tedy říci, že by byly v domácí sféře svými muži drženy proti své vůli, alespoň tomu tak není vždy.

⁷⁶ Podle mínění informátorů se tyto případy objevují vesměs mezi azylanty, ovlivněny jsou osobností konkrétních imigrantů a jejich sociálním postavením. Nejedná se nicméně o vzorec, který by se vyskytoval více mezi imigranty z některé konkrétní země, spíše je přítomen napříč kulturami.

4.4. Integrace do jazykového prostředí a vzdělávací aktivity pro dospělé imigranty

ZJIŠTĚNÍ:

- JAZYK JAKO VÁŽNOU PŘEKÁŽKU POCIŮJÍ SPÍŠE PŘÍCHOZÍ Z VIETNAMU A ČÍNY NEŽ Z JAZYKOVĚ BLÍŽŠÍ UKRAJINY ČI RUSKA. ODPOVÍDÁ TOMU I SCHOPNOST KOMUNIKOVAT HODNOCENÁ TAZATELEM.
- EKONOMIČTÍ IMIGRANTI PRACUJÍ ČASTO V PROSTŘEDÍ, KDE PŘEVLÁDÁ KOMUNIKACE V JEJICH MATEŘSKÉM JAZYCE.
- SPOKOJENOST S ŽIVOTEM A EKONOMICKOU SITUACÍ V PŘÍPADĚ EKONOMICKÝCH IMIGRANTŮ ODRÁŽÍ ÚROVEŇ ZVLÁDNUTÍ ČESKÉHO JAZYKA.
- V RÁMCI VIETNAMSKO-ČÍNSKÝCH SKUPIN MAJÍ LEPŠÍ ÚROVEŇ ČEŠTINY TI, KTEŘÍ V ČESKÉ REPUBLICE VYCHOVÁVAJÍ DĚTI

4.4.1. Integrace do jazykového prostředí

Znalost jazyka nové země pobytu je jednou z podstatných podmínek integrace ve všech směrech (právním, správním, kulturním i sociálním). O České republice to platí obzvlášť, a to jednak v důsledku dlouhodobé uzavřenosti vůči cizincům⁷⁷, dále v důsledku transformace, rozsáhlých proměn legislativního a správního prostředí a v neposlední řadě v důsledku jazykové monokulturnosti české společnosti. Narozdíl od zemí západní Evropy či zámoří je v českých zemích méně lidí, kteří jsou schopni a ochotni komunikovat světovými jazyky.⁷⁸ Čeština rovněž nepatří mezi jazyky (ve srovnání s dalšími), které by se cizinci mohli snadno učit již před svým odchodem ze země původu. Integrace do české společnosti znamená v první řadě pohyb v českém jazykovém prostředí: jazyková integrace je nutnou podmínkou celkové integrace cizinců a především úspěchu na trhu práce.

Převážná většina respondentů uvedla, že v práci používá češtinu – jde o 86 procent mužů a 75 procent žen. Z odpovědí však nelze zjistit, v jaké míře ji respondenti skutečně v zaměstnání používají.⁷⁹

Úroveň a rychlost zvládnutí češtiny závisí jednak na intenzitě a délce, po kterou se cizinci učení věnují, jednak i na míře odlišnosti mateřského jazyka od češtiny. **Jazyk jako vážnou překážku v zaměstnání či podnikání označilo 17 procent příchozích z Ukrajiny a Ruska, kde se mluví blízkými slovanskými jazyky, mezi oslovenými Vietnamci a Číňany, jejichž jazyky jsou češtině velmi vzdálené, více než jednou tolik – 32 procent (28 procent mužů a 36 procent žen).** Podobně respondenty diferencovalo ohodnocení

⁷⁷ Viz poznámka číslo 2.

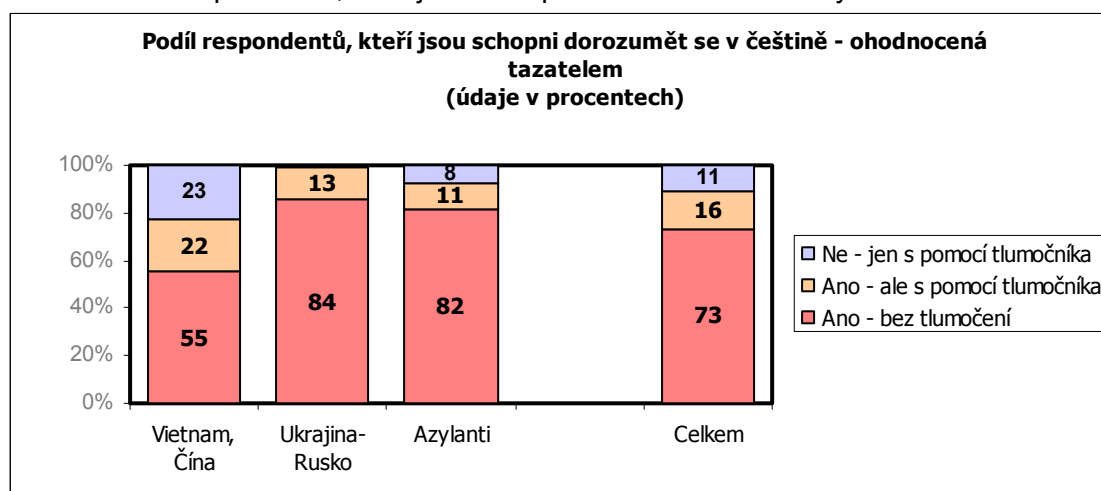
⁷⁸ Viz poznámka číslo 3.

⁷⁹ Například z těch, kteří nebyli schopni komunikovat v češtině jinak než s tlumočnickem, jich 71 procent uvedlo, že češtinu v práci používá. Pouze mezi ekonomickými imigranty byl tento poměr ještě vyšší – 84 procent.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

jazykové úrovni respondentů tazatelem, který mluvil jak česky, tak v řadě případů i rodnou řečí respondenta. Zatímco mezi **Ukrajinci, Rusy i azylanty** bylo bez pomoci schopno s tazatelem hovořit **více než 80 procent respondentů**, mezi cizinci z **Vietnamu či Číny** to bylo jen o málo více než polovina – 55 procent (**62 procent mužů a 46 procent žen**). Téměř čtvrtina Vietnamců a Číňanů pak byla schopna se s tazatelem dorozumět pouze svým mateřským jazykem.

Graf 8: Podíl respondentů, kteří jsou schopni dorozumět se česky

Úroveň znalosti češtiny nesouvisí s délkou pobytu v ČR – schopnost komunikovat se podle výsledků našeho šetření nezlepšuje s délkou pobytu. Tato přímá úměrnost platí pouze u imigrantů z Ukrajiny a Ruska.⁸⁰ V případě příchozích z Vietnamu a Číny je schopnost dorozumění zhruba stejná u třetiny respondentů, kteří zde žijí nejkratší dobu, i u třetiny respondentů, kteří zde žijí nejdéle. V rámci sociálních sítí tedy existuje skupina Vietnamců a Číňanů, kteří mohou žít v Česku po dlouho dobu, aniž by se naučili česky. Lepší znalost češtiny mají vietnamští a čínští muži, bez tlumočnicka zvládlo dotazník 62 procent z nich, mezi ženami byl podíl těch, které se obešly bez překladu, o třetinu nižší. **Výrazně lépe mluví česky ti z Vietnamců a Číňanů, kteří mají děti. Z nich česky komunikovalo s tazatelem bez větších problémů 70 procent, u bezdětných to bylo 44 procent.**

⁸⁰ Mezi příchozími z Ukrajiny a Ruska bylo údajně schopno komunikovat bez tlumočnicka 80 procent respondentů s trvalým pobytem a 90 procent respondentů s krátkodobým pobytem. Co se týče třetin z těchto respondentů rozdělených podle délky pobytu, byly tyto rozdíly ještě zřetelnější – z třetiny těch, kteří zde pobývají nejkratší dobu, tlumočnicka nepotřebovalo asi 70 procent, přitom z třetiny, která zde pobývá nejdéle, více než 96 procent.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Ekonomičtí imigranti v České republice často pracují v jazykově homogenním prostředí, v němž vystačí s mateřským jazykem. Kontakt s institucemi, se kterými je zapotřebí mluvit česky, pak obstarávají zprostředkovatelské agentury. **Vietnamštinu v práci používá 75 procent z Vietnamců, z Ukrajinců a Rusů používá svůj mateřský jazyk přibližně 60 procent.** Azylanti svůj mateřský jazyk až na výjimky takřka vůbec nepoužívají, což souvisí se způsobem jejich usidlování – azylanti získávají bydlení na různých místech České republiky a nemohou tudíž utvářet jazykově homogenní pracovní komunity. Navíc z řad azylantů navštěvovalo kurzy českého jazyka asi 91 procent dotázaných; i přesto v našem šetření uváděli, že po udělení azylu postrádali kvalitnější výuku češtiny.⁸¹

Jak jsme již uvedli výše, **úroveň jazyka se výrazně odráží i v pocitech spokojenosti ekonomických imigrantů na pracovním trhu a spokojenosti s ekonomickou situací.** Zvládnutí jazyka poskytuje imigrantům širší možnosti vertikální mobility. Imigranti s lepší schopností komunikovat v češtině si také v řadě případů polepšili co se týká profese, kterou vykonávají v ČR, a profesí vykonávanou před svým odjezdem ze země původu. V této souvislosti tak **úroveň zvládnutí češtiny může být významným nástrojem posunu na žebříčku pracovních pozic.**

4.4.2. Problémy spojené s jazykovou integrací imigrantů – zjištění z rozhovorů s neziskovými organizacemi a úřady práce

Ačkoli je znalost českého jazyka jednou z priorit vládní Koncepce integrace cizinců, stát v současné době systematicky zajišťuje kurzy češtiny pouze pro jednu z cílových skupin našeho výzkumu – pro azylanty. V Koncepci integrace cizinců byl vládou schválen záměr vytvořit **System výuky českého jazyka a zkoušek pro cizince** jako jedné z podmínek pro udělení trvalého pobytu; počátek fungování tohoto systému se předpokládá nejspíše na začátku roku 2009. Vláda v současnosti podporuje kurzy českého jazyka pro cizince v rámci výběrových dotačních řízení pro projekty neziskových organizací cílené na podporu integrace.

Státem zajišťované **kurzy pro azylanty, které v rámci Státního integračního programu (SIP)** od roku 2002 organizuje Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE), jsou v současnosti azylantům nabízeny ve dvou formách – skupinové (v rozsahu 150 hodin) a individuální, určené azylantům s bydlištěm mimo dosah skupinových kurzů (v rozsahu 100 hodin); jelikož se ukázalo, že tato dotace není zdaleka dostačující, bude od července 2007 navýšena na 600 hodin, resp. 400 hodin.

⁸¹ Ačkoli devět z deseti azylantů odpovědělo, že navštěvovalo jazykové kurzy, nemusí to znamenat, že tyto kurzy dokončili. Z rozhovorů s organizátory těchto kurzů vyplývá, že řada azylantů začne do kurzu chodit, ale nedokončí jej. Zaznamenali jsme i stížnosti, že tyto kurzy nenavštěvují pravidelně, byť jsou do nich zapsáni – viz níže.

Vedle dosavadní nedostatečné hodinové dotace se kurzy v rámci SIP potýkají s problémem malého stupně motivace části azylantů – někteří kurz vůbec nenavštěvují, část z nich jej nedokončí. Pravidelněji na kurz dochází a dokončují jej obyvatelé IAS, kteří nemají v řadě případů celý den co dělat. Azylanté, kteří bydlí na soukromé adrese a pracují, se kurzu účastní méně pravidelně a dokončují ho proto méně často.⁸²

Pro imigranty jiných pobytových statusů (cizince s vízem nad 90 dnů, s dlouhodobým nebo trvalým pobytem) stát doposud nenabízí žádnou systematicky orientovanou výuku českého jazyka. Mají tedy na výběr buď kurzy češtiny pro cizince nabízené jazykovými školami a agenturami, jež však jsou pro většinu z nich drahé, nebo **kurzy organizované některou z neziskových organizací**. Dále se budeme věnovat zkušenostem zástupců neziskových organizací se zajišťováním kurzů.

Ačkoli se výuce češtiny v současné době věnuje celá řada organizací, v některých regionech nejsou kurzy dostupné vůbec (nejlepší nabídka je v Praze a Brně, v menších městech většinou imigranti nemají žádnou příležitost systematicky se učit češtinu).

Dalším hojně zmiňovaným nedostatkem je skutečnost, **že většina organizací nabízí kurzy pouze na základní úrovni** (začátečníci). Ani tyto kurzy nemají vždy optimální náplň; důraz by měl být kladen na co možná největší praktičnost, na osvojení kompetencí, jež by absolventům umožňovaly dobře se dorozumět v každodenních životních situacích jako je nakupování, jednání na úřadě či při ucházení o zaměstnání. Kurzy pro pokročilé se ve většině případů teprve testují, jejich otevření (mimo Prahu) opět ovšem komplikuje vysoká pravděpodobnost, že se je nebude dařit obsadit dostatečným počtem účastníků. Spíše výjimečně některé organizace nabízejí také individuální výuku odborného jazyka jako přípravu na rekvalifikační kurzy.⁸³

Co se týče formální organizace kurzů, osvědčují se podle zástupců neziskových organizací dva typy, které se nacházejí na dvou pólech pomyslného kontinua. Na jedné straně to jsou maximálně individualizované, „na míru šité“ kurzy, jimž předchází odborná jazyková diagnostika (jež by měla identifikovat jedincovy potřeby; na jejím základě je vybrán nejvhodnější kurz, resp. konkrétní postup); do kurzů pak jsou společně zařazováni jedinci, jejichž potřeby jsou co nejpodobnější (tzn. že např. pocházejí ze stejné země a jejich

⁸² V této souvislosti jsme zaznamenali návrh, podle kterého by účast na kurzu SIP měla být svázána se sociálními dávkami a to motivační nebo sankční formou.

⁸³ Jako velmi užitečné se jeví také profesní příručky se slovní zásobou a základní konverzací, jež pro některé obory (např. zdravotnictví nebo administrativu) připravuje SOZE.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

dosavadní znalost češtiny je na srovnatelné úrovni). Na straně druhé jsou nízkoprahové kurzy, do nichž se účastník nemusí předem zapisovat na celý běh.⁸⁴

Přestože patří kurzy češtiny k nejvíce žádaným službám nabízeným neziskovými organizacemi a některé organizace se chystají svoji nabídku ještě rozšířit, **nejsou některé skupiny imigrantů** podle mínění našich informátorů **k učení češtiny vůbec motivovány**.⁸⁵ vůbec nejčastěji byli v této souvislosti zmiňováni Vietnamci, ale také Číňané nebo Mongolové⁸⁶. Většina Vietnamců sice po svém příchodu do ČR navštěvuje tříměsíční jazykové kurzy organizované krajany, kurzy však nevyučují kvalitní lektoři a ani nejsou k dispozici vhodné učební materiály, takže absolventi nejsou schopni jazyk aktivně využívat. Přesto se Vietnamci jen zcela výjimečně účastní kurzů organizovaných neziskovými organizacemi. Ve městech, kde jsme realizovali náš výzkum, bylo v minulosti ukončeno také několik kurzů organizovaných zástupci vietnamské komunity – důvod byl jediný, nikdo se do nich nepřihlásil.⁸⁷

Informátoři vidí vysvětlení především ve velké časové vytíženosti živnostníků, kteří v podstatě nemají, kdy by na kurzy chodili. V případě aktivit českých neziskových organizací pak svoji roli hraje také nedůvěra ze strany vietnamských imigrantů. Imigranti z jihovýchodní Asie navíc podle oslovené expertky často nepocítují potřebu učit se jazyk v místě nového pobytu, protože žijí a pracují v uzavřených komunitách, takže ve většině situací vystačí s mateřským jazykem a v případě nutnosti si najmou tlumočníka.

Přílišná pracovní zaneprázdněnost je jedním z důvodů nízké účasti také v případě příslušníků nejpočetnější skupiny imigrantů – Ukrajinců. Nalézt vhodný čas pro výuku není podle zástupců neziskových organizací snadné.⁸⁸ Mnozí informátoři se shodují, že motivaci k učení češtiny by mělo zvýšit chystané (viz výše) podmínění povolení k trvalému pobytu složením zkoušky z českého jazyka.⁸⁹ Všichni informátoři toto opatření považují za krok

⁸⁴ Lektorky a lektoři těchto kurzů se věnují komukoli, kdo v příslušnou dobu přijde do učebny.

⁸⁵ Oslovení zástupci úřadů práce uvedli, že v minulosti měli vždy problémy s obsazováním kurzů českého jazyka v rámci rekvalifikací. V současné době tyto kurzy nenabízejí.

⁸⁶ Zaznamenali jsme nicméně případ firmy, která pro své mongolské dělníky zajistila výuku češtiny.

⁸⁷ V průběhu tohoto výzkumného projektu připravila jedna nezisková organizace působící v krajském městě projekt s cílem výuky češtiny pro vietnamské obyvatele. Její pracovníci mezi imigranty provedli průzkum zájmu o takový kurz. Mnozí deklarovali zájem, když měl ale být kurz zahájen, téměř nikdo se nepřihlásil. Oslovená expertka to vysvětluje tak, že Vietnamci ze zdvořilosti neřekli, že o kurz nemají zájem.

⁸⁸ Kurzy pro vietnamské obchodníky by bylo například vhodné realizovat v bezprostřední blízkosti tržnic; jednotlivé lekce by navíc neměly být příliš dlouhé, jinak by imigranti dali přednost svým pracovním záležitostem (jak se dosud většinou děje). Zástupce ukrajinské krajské organizace nás informoval o záměru připravit a vydat kurz češtiny pro ukrajinské pracovní migrandy na magnetofonových kazetách. Dělníci by si je mohli poslouchat například během přejezdů na pracoviště.

⁸⁹ Podmínka je obsažena v nejnovějším návrhu novely zákona o pobytu cizinců. Z této podmínky by měly být vyjmuty některé kategorie imigrantů (např. staří lidé nebo ti, kdo prokážou, že alespoň jeden rok navštěvovali školu s češtinou jako vyučovacím jazykem).

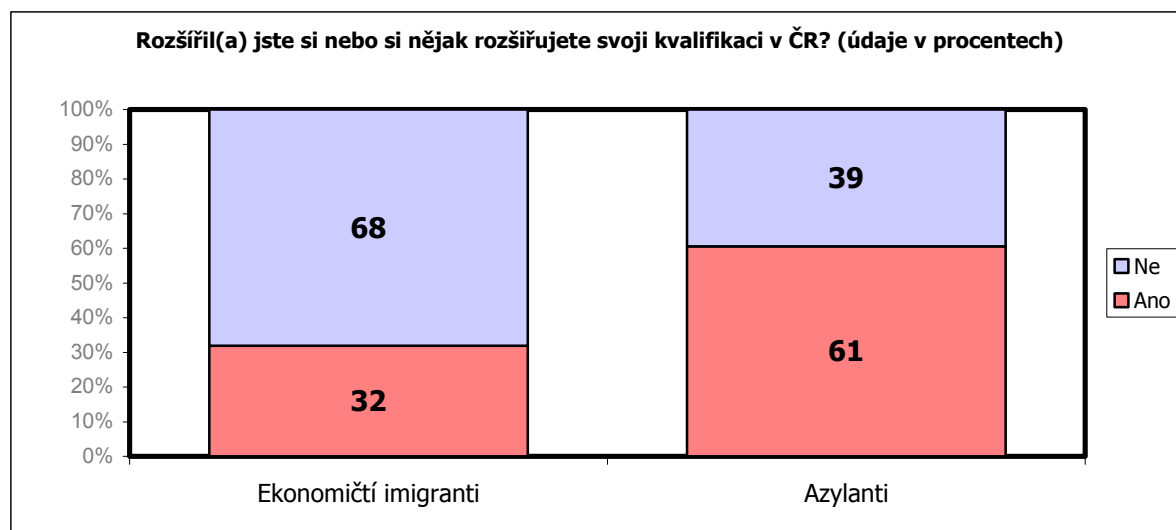
Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

dobrym směrem.⁹⁰ Upozorňovali však, že je třeba, aby stát zajistil dostatek příležitostí k výuce cizinců českému jazyku. Opatření se navíc nedotkne cizinců, kteří již povolení k trvalému pobytu získali. Právě v této skupině je přítom mnoho těch, kteří česky vůbec nehovoří, ač zde žijí déle než pět let (často se jedná o vietnamské živnostníky⁹¹).

4.4.3. Zvyšování kvalifikace a další vzdělávání a jeho překážky

Vzděláváním dospělých zde míníme jednak (a) terciální vzdělávání (vyšší odborné a vysokoškolské studium⁹²), jednak (b) další formy vzdělávání, tedy nejrůznější kurzy (češtiny, počítačové gramotnosti, motivační, ale také rekvalifikace). Pozornost zde budeme věnovat především druhé skupině. V této kapitole vycházíme jak z dotazníkového šetření, tak i z kvalitativních rozhovorů s neziskovými organizacemi a úřady práce.

Graf 9: Podíl těch, kteří si po příjezdu do ČR rozšířili kvalifikaci

Po příjezdu do ČR si kvalifikaci podle dotazníkového šetření zvýšila necelá třetina ekonomických imigrantů a téměř dvě třetiny azylantů. Tato disproporce je podle nás způsobena tím, že **ekonomičtí imigranti míří na pozice sekundárního trhu práce, kde vysoká kvalifikace není potřeba, a rovněž nejsou k jejímu zvyšování ekonomicky ani jinak motivováni**. Mezi ekonomickými imigranty nejsou v této oblasti přítomny rozdíly podle

⁹⁰ Někteří se vyslovili také pro podmínění vydání živnostenského listu složením zkoušky z češtiny.

⁹¹ Živnostenský zákon nepodmiňuje vydání živnostenského listu znalostí češtiny. Podnikatel je pouze povinen zajistit, aby v provozovně byla během provozní doby přítomna osoba hovořící česky (či slovensky). Živnostenský úřad má právo ověřovat splnění této podmínky. V praxi je ovšem běžné, že mnozí vietnamské podnikatele tuto podmínku nesplňují.

⁹² Do terciálního vzdělání patří také středoškolské vzdělávání. Tomu se ale věnujeme v kapitole „Vzdělávání dětí-cizinců“.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

země původu, významné rozdíly se neukázaly ani mezi cizinci s přechodným a trvalým pobytem, ani mezi muži a ženami.

Spektrum dalšího vzdělávání nabízejí zejména neziskové organizace. Vedle jazykových kurzů zmíněných výše nabízejí také řadu různých aktivit zaměřených na zvýšení šance uplatnit se na trhu práce. Ještě než představíme aktivity, jež jsou považovány za nejpotřebnější, budeme se věnovat hlavním překážkám, jež stojí podle našich informátorů v cestě dalšímu vzdělávání dospělých imigrantů. Tyto bariéry se z části shodují i s bariérami, které respondenti v dotazníku identifikovali ve svém podnikání či zaměstnání.

Jednou z největších překážek, o které informátoři hovořili a zároveň byla pocítována i samotnými respondenty, je **neznalost češtiny**. Imigrant se těžko může vzdělávat, když nerozumí vyučovacímu jazyku. Účastníkům rekvalifikačních či studentům vyšších odborných nebo vysokých škol může jazyk činit značné problémy i tehdy, když je jejich znalost na pokročilé úrovni. Jsou zde totiž konfrontováni se specializovaným odborným jazykem.

Závažným problémem je podle informátorů také **nízká motivace** významné části imigrantů k dalšímu vzdělávání: uvádějí, že mnozí pracovní imigranti, zvláště ti, kteří neplánují, že by se v ČR usadili, si zde chtějí především vydělat a jakékoli vzdělávání by pro ně bylo ztrátou času.⁹³

Pro azylanty zase představuje prioritu získání bydlení, poté zaměstnání; případné další vzdělávání je tedy až na posledním místě pomyslného žebříčku. Více než polovina z nich v dotazníku uvedla, že jim výše výdělku nepostačuje na rekvalifikační kurzy. Několik zástupců neziskových organizací hovořilo také o nedochvilnosti a celkové nespolehlivosti či špatné docházce některých účastníků kurzů. Na základě těchto zkušeností dospěly některé organizace k názoru, že by se imigranti měli na veškerých vzdělávacích činnostech podílet zaplacením drobné částky, aby k nim přistupovali vážněji a měli motivaci do kurzů chodit a dokončit je.

Mezi překážky dalšího vzdělávání patří podle informátorů rovněž **špatná informovanost imigrantů**. Některé organizace se tuto situaci snaží zlepšit poskytováním specializovaného poradenství zaměřeného na vzdělávání. Jako velký problém se ukazuje také **nerovnoměrně rozložená síť neziskových organizací** nabízejících vzdělávací služby na území ČR. Imigranti žijící v menších městech by museli na výuku dojíždět, což si mnozí nemohou dovolit,⁹⁴ nebo na to nemají čas (ať již z důvodu, že pracují nebo se starají o děti).

⁹³ I když se někteří do nějakého kurzu přihlásí, stává se, že když jejich firma získá novou zakázku, přestanou na kurz docházet.

⁹⁴ Některé organizace tuto bariéru odstraňují proplácením cestovného.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

V souvislosti s vysokoškolským studiem informátoři vedle již zmíněné nedostatečné znalosti českého jazyka jmenovali **přeceňování svých možností** u některých imigrantů, **neschopnost doložit předchozí vzdělání** (více viz kapitolu o trhu práce) a **sociální bariéry** (financování životních výdajů během studia).

4.4.4. Kurzy nabízené neziskovými organizacemi – zájem a potřeba

Vedle českého jazyka mají imigranti největší zájem o **kurzy počítačové gramotnosti**, v jejichž rámci se vedle práce se základními programy (především s textovými editory) často naučí také některé praktické dovednosti, jako je sestavování životopisu nebo vyhledávání informací na internetu.

Z dalších nabízených kurzů, podle neziskových organizací pro cizince důležitých z hlediska zvýšení šancí na začlenění na trhu práce či na zlepšení pozice v jeho rámci, lze jmenovat **kurzy pracovní motivace** určené nezaměstnaným azylantům a cizincům s trvalým pobytem. Tyto kurzy nejsou příliš populární, neziskové organizace musí azylanty a cizince k účasti motivovat.⁹⁵ Účastníci se v nich seznámí mimo jiné s povinnostmi a právy zaměstnanců a zaměstnavatelů nebo s postupem při zakládání živnosti, v praktické části se naučí psát životopis a motivační dopis, vyplňovat formuláře a nacvičí si průběh přijímacího pohovoru, mají také možnost vyhledávat si pracovní nabídky na internetu. V rámci těchto kurzů některé organizace imigrantům dělají tzv. **skills audity**. Na jejich základě pomáhají pracovníci organizací svým klientům sestavit malá portfolia obsahující dokumenty, jež mohou předložit, až se budou ucházet o zaměstnání (např. doklady o absolvovaných kurzech, životopis aj.)⁹⁶. Skills audity také imigrantům pomáhají, aby si uvědomili své reálné možnosti při hledání zaměstnání.

Šance uplatnění na primárním pracovním trhu zvyšují také znalosti cizích jazyků. Protože však řada imigrantů kromě svého mateřského jazyka neumí na dostatečné úrovni žádný další, nabízejí některé neziskové organizace také **kurzy cizích jazyků** (nejčastěji angličtiny nebo němčiny). Jedna z organizací také imigrantům přispívá na kurzy **autoškoly**⁹⁷. Některé organizace platí v rámci svých projektů klientům rekvalifikace.

Vedle toho někteří informátoři dali během rozhovoru k úvaze zavedení kurzů, které by byly věnovány bezpečnosti práce, právům a povinnostem zaměstnanců v pracovních vztazích nebo obsluze techniky a strojů (toto především v souvislosti se stavebnictvím).

⁹⁵ Někdy proto bývají svázány s účastí v některém atraktivnějším kurzu (např. PC dovednosti).

⁹⁶ Jednoznačně se osvědčuje, jsou-li kurzy zakončeny certifikátem, který mohou imigranti předložit při přijímacím pohovoru.

⁹⁷ Ti se s NNO prostřednictvím kurzů autoškoly seznámí a později se hlásí i na jiné kurzy.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Kurzy by mohly zajišťovat úřady práce nebo NNO; úřady práce sice ne vždy přicházejí s cizinci do osobního styku (pracovní povolení jim totiž vyřizují zplnomocnění zprostředkovatelé), povinná účast na takovémto školení by nicméně mohla přispět k omezení zneužívání jejich práv a zvýšit bezpečnost na pracovišti.

4.5. Institucionální a správní rámec státu

ZJIŠTĚNÍ:

- ČETNOST KONTAKTŮ SE STÁTNÍ SPRÁVOU SE LIŠÍ PODLE TOHO, V JAKÉM JSOU CIZINCI ZAMĚSTNANECKÉM POMĚRU.
- UKRAJINSKO-RUSKÉ SKUPINY ČASTĚJI NEŽ SKUPINY VIETNAMSKO-ČÍNSKÉ KOMUNIKUJÍ S ÚŘADY OSOBNĚ; NA DRUHÉM MÍSTĚ JMENOVANÉ SKUPINY VYUŽÍVAJÍ VÍCE PROSTŘEDNÍKŮ.
- ZISKÁNÍ OBČANSTVÍ PŘEDSTAVUJE PRO PRACOVNÍ IMIGRANTY SPÍŠE MARGINÁLNÍ TÉMA, PRO AZYLANTY JE VŠAK PRIORITY.
- OSMDEŠÁT PROCENT PRACOVNÍCH IMIGRANTŮ UVEDLO, ŽE MÁ ZDRAVOTNÍ POJIŠTĚNÍ; NEJMÉNĚ ČASTO MAJÍ POJIŠTĚNÍ SJEDNÁNO TI, KTEŘÍ PRACUJÍ PRO TŘETÍ OSOBU NA ŽIVNOSTENSKÝ LIST.
- PŘEBUJELOU ADMINISTRATIVU POVAŽUJÍ ZA VĚTŠÍ PŘEKÁŽKU TI, KTEŘÍ JSOU ZDE KRATŠÍ DOBU, S POSTUPEM ČASU JIŽ NEBÝVÁ POCIŤOVÁNA JAKO VÁŽNÝ PROBLÉM.
- ZÁSTUPCI OBCÍ PŘICHÁZEJÍ DO KONTAKTU S CIZINCI ZCELA VÝJIMEČNĚ, NEVNÍMAJÍ V TÉTO OBLASTI ŽÁDNÉ VÝRAZNĚJŠÍ PROBLÉMY (POUZE S VÝJIMKOU NE VŽDY DOSTATEČNÉ ZNALOSTI ČEŠTINY), COŽ JE DO JISTÉ MÍRY ZPŮSOBENO TÍM, ŽE ZÁKON O OBCÍCH JIM NEUKLÁDÁ ŽÁDNÉ POVINNOSTI V OBLASTI INTEGRACE CIZINCŮ. VÝZKUM NEZAZNEMANAL ANI ŽÁDNÝ PROJEKT, KTERÝ BY BYL ZE STRANY OBCÍ INICIOVÁN.
- CIZINECKÁ PROBLEMATIKA JE V PRAXI KRAJSKÝCH ÚŘADŮ ČASTO (ZEJMÉNA NA PERSONÁLNÍ ÚROVNI) SMĚŠOVÁNA S PROBLEMATIKOU INTEGRACE NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN, PŘEDEVŠÍM ROMŮ, COŽ JDE NA ÚKOR SKUTEČNÉHO ŘEŠENÍ TÉTO PROBLEMATIKY.
- AČKOLIV METODICKOU PODPORU OBCÍ PŘI INTEGRACI CIZINCŮ DEFINUJE ZÁKON O KRAJÍCH JAKO JEDNU Z POVINNOSTÍ KRAJŮ, V PRAXI SE DĚJE POUZE VÝJIMEČNĚ.

4.5.1. Zkušenost s českou veřejnou správou

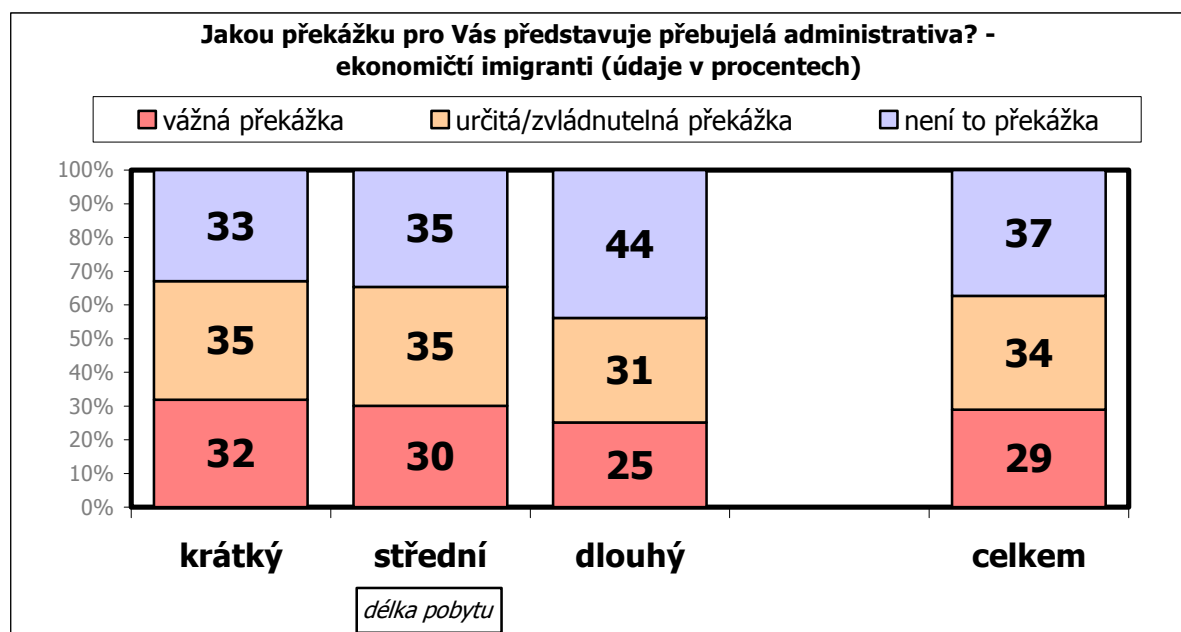
Jak jsme výše uvedli, české státní orgány nefigurují ani jako významný zdroj informací o České republice, ani se na ně cizinci příliš neobracují jako na zprostředkovatele záležitostí spojených s prací. Spíše se obracují na své známé a příbuzné pocházející ze stejné země původu nebo na zprostředkující organizace, které z celé situace profitují. Přesto je integrace cizinců do správního a institucionálního rámce podstatným rozměrem jejich integrace u nás.

Četnost kontaktů s úřady se ale liší podle toho, čím se cizinci a azylanti v Česku živí. Finanční úřad zprostředkovává záležitosti častěji živnostníkům: obrací se na něj 34 procent živnostníků se zaměstnanci a 14 procent živnostníků bez zaměstnanců; v případě zaměstnanců jsou to necelá čtyři procenta. Na úřady práce se kvůli zprostředkování

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

záležitostí spojených s prací obrací více než desetina cizinců v zaměstnaneckém poměru a 15 procent živnostníků se zaměstnanci. Zhruba 30 procent živnostníků se zaměstnanci uvedlo, že mezi jeho zprostředkovatele patří Česká správa sociálního zabezpečení – živnostníci se zaměstnanci tuto instituci uváděli podobně jako v případě dalších institucí významně častěji než ostatní kategorie. Z nich se na ni obrátilo přibližně od pěti do 15 procent respondentů z řad pracovních imigrantů. Přes 30 procent živnostníků využívá služeb Všeobecné zdravotní pojišťovny nebo jiné zdravotní pojišťovny. Kategorie pozic na trhu práce se v procentu odpovědí na tyto otázky významně neliší podle pohlaví.

Graf 10: Pociťování přebujelé administrativy jako překážky podle délky pobytu – ekonomičtí imigranti^{98,99}

Se státní správou mají z ekonomických imigrantů nejhojnější kontakty pochopitelně živnostníci se zaměstnanci. Nicméně i tato kategorie ve větší míře než státní instituce využívá zprostředkovatelský a poradenský servis.¹⁰⁰ **S postupující dobou pobytu se snižují obtíže, které cizinci pociťují při jednání s českou veřejnou správou.** Cizinci

⁹⁸ Respondenti a respondenty byli kategorizováni na stejně početné třetiny podle délky pobytu – na třetinu, která zde byla nejkratší dobu, středně dlouho a třetinu těch, kteří zde žijí nejdéle. V první skupině byli respondenti, kteří v ČR žijí od půl roku do zhruba čtyř let, ve druhé ti, kteří žijí v ČR od čtyř do asi osmi let, a do poslední skupiny pak patří respondenti a respondenty, kteří žijí v Česku déle než osm let (maximum bylo více než 30 let).

⁹⁹ Poměr žen a mužů se výrazně neliší. Mezi muži-ekonomickými imigranty přebujelou administrativu označilo za vážnou překážku 30 procent respondentů, za zvládnutelnou překážku 33 procent respondentů, pro 37 procent respondentů není žádnou překážkou. Co se týče žen-ekonomických imigrantek, tak přebujelou administrativu pociťuje jako vážnou překážku 27 procent, jako zvládnutelnou překážku ji označilo 35 procent, překážku v ní nevidí 38 procent ekonomických imigrantek.

¹⁰⁰ V případě vietnamsko-čínské komunity devět procent respondentů odpovědělo, že se komunikaci s úřady věnuje jiná osoba (v případě Ukrajinců a Rusů jen tři procenta).

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

s trvalým pobytem považují přílišnou administrativu za menší překážku než cizinci s přechodným pobytem, kteří si jej musí stále prodlužovat. Lidé s trvalým pobytem méně často označují „přebujelou administrativu“ za vážnou překážku, méně často také využívají pro jednání s úřady zprostředkovatele. Kromě vlastní zkušenosti a zvládnutí institucionálního a správního prostředí je patrně v pozadí i lepší jazyková vybavenost těch, kdo zde žijí déle. **V prvních letech pobytu** pociťují **přebujelou administrativu** mírně **více ženy než muži**, 37 procent ku 29 procentům. Rozdíl připadá zejména na vrub příchozím z Ukrajiny. Ženy zřejmě méně využívají služeb zprostředkovatelských agentur, a jsou tak při vyřizování úředních záležitostí více odkázány samy na sebe.

4.5.2. Získání státního občanství

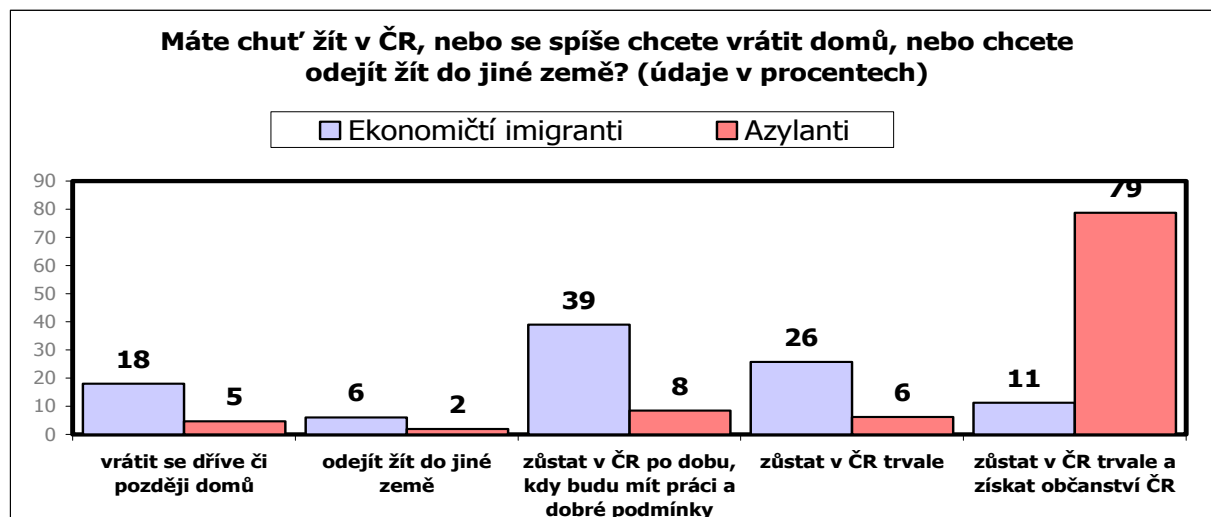
Téma naturalizace, o kterém se často diskutuje v souvislosti se státními a institucionálními strukturami, se našim respondentům jeví jako marginální. Z jejich hlediska je důležitějším cílem legálně pobývat na území České republiky a získat povolení k trvalému pobytu než státní občanství. **Své setrvání cizinci nejčastěji podmiňují ekonomickou situací.** Ve větší míře plánují trvalé usazení v ČR ti ekonomičtí imigranti, kteří již mají povolení k trvalému pobytu, byť občanství chce získat 15 procent z nich, trvale se usadit ale plánuje téměř třetina. Mezi cizinci s přechodným pobytem chce získat občanství asi osm procent z nich, trvale se hodlá usadit jedna pětina. Zcela jinak pak své plány vidí **azylanti**. **Získání občanství je prioritou pro osmdesát procent z nich.**

Pobytové plány imigrantů a jejich vztah k ČR otevírají poměrně velký prostor k motivování cizinců integrovat se do české společnosti, a to zejména tlakem na dodržování legality pobytu a na respektování zákonných norem týkajících se ekonomických aktivit. Význam solidních hospodářských podmínek je pro cizince podstatný, skrze jejich ekonomickou aktivitu je proto lze stále silněji motivovat k dodržování pravidel a zákonů a ke společenské integraci včetně rozvoje jazykových schopností a dobrého zvládnutí češtiny. Lepší zvládnutí češtiny pak implikuje snadnější integraci a méně pravděpodobné uzavření ve vlastní komunitě. Posilování vazby mezi zvládnutím češtiny a dostupností například živnostenského listu či podnikání v oblasti služeb bude působit jak pro-integračně, tak i selektivně.

Každý desátý oslovený cizinec deklaroval zájem o občanství, mezi cizinci s trvalým pobytem byl tento podíl dokonce větší. **Perspektiva získání občanství tak může mít silný motivační a kultivační efekt vzhledem k prostoru legálního chování, práce, podnikáním**

jakož i vzhledem k jazykové a kulturní integraci; s touto kategorií cizinců je však třeba pracovat aktivněji.

Graf 11: Další plány v ČR¹⁰¹ – ekonomičtí imigranti¹⁰² a azylanti¹⁰³

4.5.3. Dodržování zákonných podmínek na trhu práce

O dodržování určitých zákonných či standardních podmínek na trhu práce může svědčit řada faktorů – sjednané zdravotní pojištění, pravidelná měsíční mzda či práce odpovídající dosažené kvalifikaci. Pojištění pro případ nemoci, návštěvy lékaře, pobytu nebo ošetření v nemocnici si údajně sjednalo 80 procent z pracovních imigrantů, 12 procent sdělilo, že je pojištěno pouze částečně. Odpovědi mužů a žen se od sebe nijak výrazně neliší. Je však třeba podotknout, že je nutné tyto odpovědi vnímat velmi obezřetně. Absence zdravotního pojištění není totiž faktem, se kterým se cizinci, kteří ho nemají, svěřují v dotazníkovém šetření: podíl pojištěných cizinců může proto být ve skutečnosti nižší.

¹⁰¹ Mezi muži a ženami nejsou ve sledované oblasti významné rozdíly u ekonomických imigrantů ani u cizinců.

¹⁰² Mezi ekonomickými imigranty a imigrantkami se chce vrátit dříve či později domů 20 procent žen a 15 procent mužů, odejít do jiné země chce šest procent mužů i žen, zůstat v ČR, dokud zde budou mít práci a dobré podmínky, chce 39 procent mužů i žen, trvale zůstat v ČR hodlá 25 procent mužů a 26 procent žen, o občanství údajně bude usilovat desetina mužů a 13 procent žen.

¹⁰³ Mezi azylanty a azylantkami se chce vrátit dříve či později domů pět procent mužů a žen, odejít do jiné země chtějí tři procenta mužů a jedno procento žen, zůstat v ČR, dokud zde budou mít práci a dobré podmínky, chce 11 procent mužů a pět procent žen, trvale zůstat v ČR hodlají čtyři procenta mužů a devět procent žen, o občanství údajně bude usilovat 78 procent mužů a 80 procent žen.

Graf 12: Zdravotní pojištění – ekonomičtí imigranti¹⁰⁴

Statisticky významně nejnižší podíl pojištěných jsme zaznamenali u cizinců, kteří pracují pro třetí osobu na živnostenský list (63 procent) – 67 procent mužů a 54 procent žen. Výrazně více než ostatní jsou zdravotně pojištěni cizinci s **trvalým pobytem**, z nichž **90 procent** uvedlo, že má zdravotní pojištění. Z těch, kteří mají pouze **pobyt přechodný**, má pojištění údajně **70 procent**, což je propojitelné i se skutečností, že počet pojištěných stoupá s délkou pobytu v ČR.

Jakkoli nelze zjištěné údaje garantovat v jejich absolutní úrovni podílu pojištěných, podle vzájemné proporce a porovnání jednotlivých skupin lze zjistit, že pravděpodobně nižší úroveň pojištění existuje u pracovníků, kteří přijíždějí výhradně za přechodnými pracovními příležitostmi a dále pravděpodobně u žen v „asijských“ komunitách, které pracují pro své partnery nebo příbuzné. I v tomto případě svou roli může hrát neinformovanost. **Základní neznalost zdejších podmínek brání imigrantům v tom, aby se mohli chovat podle českých zákonů.**

4.5.4. Zkušenosti obcí a krajů s cizinci – zjištění z kvalitativních rozhovorů

a. Obce¹⁰⁵

Na základě uskutečněných rozhovorů lze říci, že **obce** ve většině případů **nepřicházejí do styku s příslušníky sledovaných cizineckých komunit** (výjimkou je např. standardní

¹⁰⁴ Mezi pohlavími nejsou v odpovědích významné rozdíly. Z mužů-ekonomických imigrantů je pojištěno 81 procent, 13 procent částečně a šest procent nemá sjednáno zdravotní pojištění. Z žen-ekonomických imigrantek je pojištěno 80 procent, 12 procent částečně a osm procent nemá sjednáno zdravotní pojištění.

¹⁰⁵ Zákon o obcích ukládá obci povinnost zřídit komisi pro národnostní menšiny v případě, že počet příslušníků menšin v obci přesáhne 10 procent obyvatel. Některé obce si však tuto povinnost vysvětlují nepřesně a komisi zřizují (respektive výbor) i pokud na jejich území žije 10 a více procent cizinců. V případě že námi oslovená obec měla zřízen tento výbor (nebo tuto komisi), oslovili jsme jejího zástupce.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

postup při vydávání živnostenských listů nebo výjimečné případy výplaty dávek státní sociální podpory a péče či zprostředkovaný styk při výpočtu normativů pro financování základních škol, které navštěvují děti-cizinci). I to bylo důvodem skutečnosti, že respondenti neidentifikovali žádné zásadní bariéry související s integrací cizinců¹⁰⁶.

Ačkoliv obce jsou zřizovateli základních škol, nezaznamenali jsme, že by v této oblasti některá z nich poskytovala školám základní metodickou podporu ve snaze napomoci jim při zvládnání specifík výuky dětí cizinců.

Zástupci obcí ve velké většině případů mají pouze kusé nebo i zcela **nedostatečné informace** o problematice integrace cizinců, o právní úpravě či o dostupnosti služeb neziskového sektoru (s výjimkou větších sídel – Prahy a Brna). Tento výzkum do jisté míry plnil i „osvětovou“ funkci v tom smyslu, že jsme některé respondenty informovali např. o existujících neziskových organizacích apod.

Během dotazování zástupců obcí jsme takřka nenarazili na projekt zaměřený na integraci cizinců, který by byl obcí iniciován. Častým argumentem proti jakýmkoliv projektovým aktivitám bylo, že cizinci o jejich výstupy neprojeví zájem¹⁰⁷.

Zástupci oslovených neziskových organizací se v této souvislosti shodují, že obcím je třeba v oblasti integrace cizinců definovat konkrétní povinnosti¹⁰⁸ a současně jim poskytnout větší pravomoci.

b. Kraje

Zákon v současnosti krajům ukládá jen minimum povinností v oblasti integrace cizinců. Přesto jsme považovali za vhodné dotázat se zodpovědných pracovníků, především s cílem ověřit, jak se kraje k problematice integrace cizinců staví, jakou důležitost přiřkládají tomuto tématu, zda mají informace o neziskových organizacích působících na jejich území apod.

Integrace cizinců není pro kraje prioritou¹⁰⁹, a to i v takových krajích, kde jsou cizinci v porovnání s ostatními více zastoupeni. Tuto situaci provází neexistence ukotvení koncepce integrace cizinců mimo vládní úroveň; většina krajů svou koncepci integrace cizinců zatím

¹⁰⁶ Příkladem bariéry je nedostatečná znalost českého jazyka na straně cizinců, což je pochopitelně jev častý, avšak – vzhledem k nízkému absolutnímu počtu kontaktů (mezi úředníky a cizinci) – zástupci obcí nepocítují potřebu dalšího specializovaného jazykového vzdělávání úředníků. Naopak zaznamenali jsme i hlasy, že je vhodné, aby si cizinci zvykali na české jazykové prostředí a byli při jednání s úřady nuceni používat český jazyk. Totéž se týká i azylantů, snad jen s tím rozdílem, že ti z nich, kteří bydlí v IAS, mají dostupnější službu tlumočnicka (pracovníka IAS); na větší obtíže tedy narážejí v momentě, kdy se z IAS odstěhují.

¹⁰⁷ Jedna z oslovených NNO v této souvislosti připomněla možnost motivovat obce, aby cizinecké komunity na svém území braly v úvahu ve spojitosti s přípravou komunitního plánování sociálních služeb. Tyto aktivity jsme v dotázaných obcích mapovali, ale až na výjimky se komunitní plány cizincům nevěnují, protože údajně nedeklarovali žádné potřeby.

¹⁰⁸ Současný platný zákon o obcích jim neukládá žádné povinnosti v souvislosti s integrací cizinců.

¹⁰⁹ Respondenti nejčastěji uváděli tyto důvody: malý počet cizinců v kraji, nezájem o integraci ze strany cizinců, nedostatek politické vůle, nedostatečná legislativa apod.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

nepřipravuje¹¹⁰. **Od reformy územní veřejné správy v roce 2002, kdy byla zároveň se zrušením okresů ukončena činnost okresních poradních orgánů v otázkách integrace cizinců, není lokální úroveň do integrace systematicky zapojena.**

Krajské poradní orgány zabývající se otázkami integrace cizinců jsou různorodé, samostatná komise pro otázky integrace cizinců nepůsobí v současnosti v žádném kraji.¹¹¹ Problematika je nejčastěji řešena v rámci komisí, pracovních výborů či pracovních skupin pro národnostní menšiny. To ztěžuje prosazení či zajištění podmínek, které by podpořily rozvoj činností kraje v této oblasti.

Jako nejzávažnější z bariér uváděli respondenti **nedostačující personální zajištění**: na většině krajských úřadů byla oficiálně jmenována osoba, která má agendu na starosti, avšak formou kumulované funkce. Nejčastěji v kombinaci s agendou integrace menšin, často romské menšiny, dále s funkcemi zaměřenými na sociální prevenci, prevenci kriminality, právní ochranu dětí a mládeže – převážně tedy pod odborem sociálních věcí, v několika případech v rámci odboru kanceláře hejtmána¹¹².

Co se týká přímo oblasti zaměstnávání a vzdělávání cizinců, respondenti uváděli, že tuto oblast nesledují. Chápali ji jako pole působnosti ÚP či neziskových organizací, případně Cizinecké policie ČR. Respondenti ve svých odpovědích sami identifikovali některé oblasti, kde je role krajů nezpochybnitelná – šlo především o:

- metodickou podporu obcí,
- zajišťování Státního integračního programu (SIP)¹¹³,
- úpravu grantového schématu = podpora NNO, které se věnují integraci cizinců¹¹⁴,
- předávání informací mezi vládní a lokální úrovní,

¹¹⁰ Jako součást připravovaného střednědobého plánu kraje bude vytvořena v Ústeckém a Jihočeském kraji, k vytvoření v rámci střednědobého plánu byla navržena v kraji Pardubickém. Příprava koncepce integrace cizinců hl. m. Prahy začala začátkem roku 2006.

¹¹¹ Do poloviny ledna 2007 fungovala samostatná Komise Rady hlavního města Prahy pro integraci cizinců. Místo ní byla ustavena Komise Rady Hlavního města Prahy pro oblast národnostních menšin a integrujících se cizinců na území hl. m. Prahy a pro udělování grantů v této oblasti.

¹¹² Výjimkou je momentálně Jihomoravský kraj: agendu spojenou se SIP zajišťuje neoficiálně rozpočtový pracovník odboru zdravotnictví.

¹¹³ Jako jednu ze stěžejních aktivit krajů v rámci sledované agendy ji v rozhovorech uváděla většina respondentů. V několika případech zdůrazňovali nutnost zvýšit záběr realizace programu – zejména více zohlednit možnosti pracovního uplatnění v místě, kde je zajištěn integrační byt (např. formou oslovení místních podnikatelů, zohlednění kvalifikace a profesních zkušeností žadatele, užší spolupráce mezi obcemi a ÚP). Ve výjimečných případech si zástupci krajů, kteří zastávají svou pozici již delší dobu, vybudovali neformální síť kontaktů, a přicházejí proto do styku s jednotlivými cizinci. Například několik konkrétních případů, s nimiž se zástupce kraje setkal, vedlo k jednání s jednou z charit, která realizuje projekt podporovaného zaměstnávání pro sociálně vyloučené, a v jeho rámci rozšířila cílové skupiny projektu i na cizince. Nejedná se však v žádném případě o systematictější postup, který by bylo možné sledovat opakovaně.

¹¹⁴ V mnoha případech se však jedná primárně o projekty zaměřené na multikulturalismus, případně různé formy práce s dětmi; zaměstnanost a vzdělávání jsou (snad pro svou náročnost) méně obvyklým tématem projektů. Dále jsme identifikovali projekty z oblasti poradenství.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

- spolupráci se subjekty působícími v této oblasti (NNO, školy),
- spolupráci na realizaci programu Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků¹¹⁵,
- nostrifikace dokladů o středoškolském vzdělání.

Na základě rozhovorů s ostatními relevantními subjekty vnímáme výrazné slabiny především v oblasti zprostředkování relevantních informací a koordinace spolupráce mezi krajem a dalšími subjekty. V této oblasti je role krajů nezpochybnitelná (např. i z důvodu, že zástupce Asociace krajů ČR je mimo jiné členem Komise ministra práce a sociálních věcí pro integraci cizinců v ČR¹¹⁶), avšak nedostatečně naplňovaná.

¹¹⁵ Tyto aktivity byly většinou spojené se spoluprací s ÚP: krajské pracovníky pořádali informační setkání pro podnikatele v kraji (Karlovarský kraj, Královéhradecký kraj) nebo se na ně obrátili zájemci o účast v programu ze strany podnikatelů či účastníci v případě těžkostí v jeho průběhu (Olomoucký nebo Liberecký kraj).

¹¹⁶ V rámci Odborné konzultační skupiny pro NNO, regiony a sociální partnery.

4.6. Integrace do společnosti

ZJIŠTĚNÍ:

- PRACOVNÍ IMIGRANTI JSOU CELKOVĚ SPOKOJENĚJŠÍ NEŽ AZYLANTI. ROZDÍL VŠAK LZE VYSVĚTLIT ROZDÍLNOU ÚROVNÍ MATERIÁLNÍ SPOKOJENOSTI A REDUKOVANÝM ŽIVOTNÍM STYLEM.
- AZYLANTI VYKAZUJÍ VÝRAZNĚ VYŠŠÍ MÍRU OSOBNÍ SPOKOJENOSTI A SPOKOJENOSTI S VÝVOJEM ČR NEŽ PRACOVNÍ IMIGRANTI.
- VÍCE NEŽ POLOVINĚ AZYLANTŮ JEJICH PŘÍJMY NESTAČÍ NA KURZY ZVYŠUJÍCÍ JEJICH KVALIFIKACI.
- PRŮMĚRNÝ ČISTÝ MĚSÍČNÍ OSOBNÍ VÝDĚLEK PRACOVNÍCH IMIGRANTŮ SE POHYBUJE ZHRUBA MEZI 11.000 AŽ 13.000 KORUNAMI.
- ŽENY – EKONOMICKÉ IMIGRANTKY – VYDĚLÁVAJÍ VÝRAZNĚ MÉNĚ NEŽ MUŽI, ROZDÍL PRŮMĚRNÉHO ČISTÉHO VÝDĚLKU MEZI ŽENAMI A MUŽI – ZAMĚSTNANCI – ČINÍ ASI 3500 KORUN.
- CIZINCI S TRVALÝM POBYTEM MAJÍ VYŠŠÍ KVALITU ŽIVOTA A PESTŘEJŠÍ ŽIVOTNÍ STYL NEŽ CIZINCI S KRÁTKODOBÝM POBYTEM.
- ZATÍMCO PŘÍCHOZÍ Z VIETNAMU A Z ČÍNY SE ČASTĚJI VĚNUJÍ TRADIČNÍM AKTIVITÁM SVÉ ZEMĚ PŮVODU, PŘÍCHOZÍ Z UKRAJINY A Z RUSKA SE VÍCE VĚNUJÍ AKTIVITÁM SMĚŘUJÍCÍM DO MAJORITNÍ KOMUNITY – SLEDOVÁNÍ ČESKÝCH MÉDIÍ ČI ZÁBAVĚ TRADIČNĚ PŘIPISOVANÉ MUŽŮM, NAPŘÍKLAD SPORTOVNÍMU DIVÁCTVÍ ČI NÁVŠTĚVÁM RESTAURACÍ.
- PRÁCE V DOMÁCNOSTI JSOU VÝZNAMNÝM INDIKÁTOREM INTEGRACE RODINY, JEJÍHO ZABYDLOVÁNÍ V NOVÉM ČESKÉM DOMOVĚ; VĚNUJÍ SE JIM PŘEDEVŠÍM CIZINKY S TRVALÝM POBYTEM.

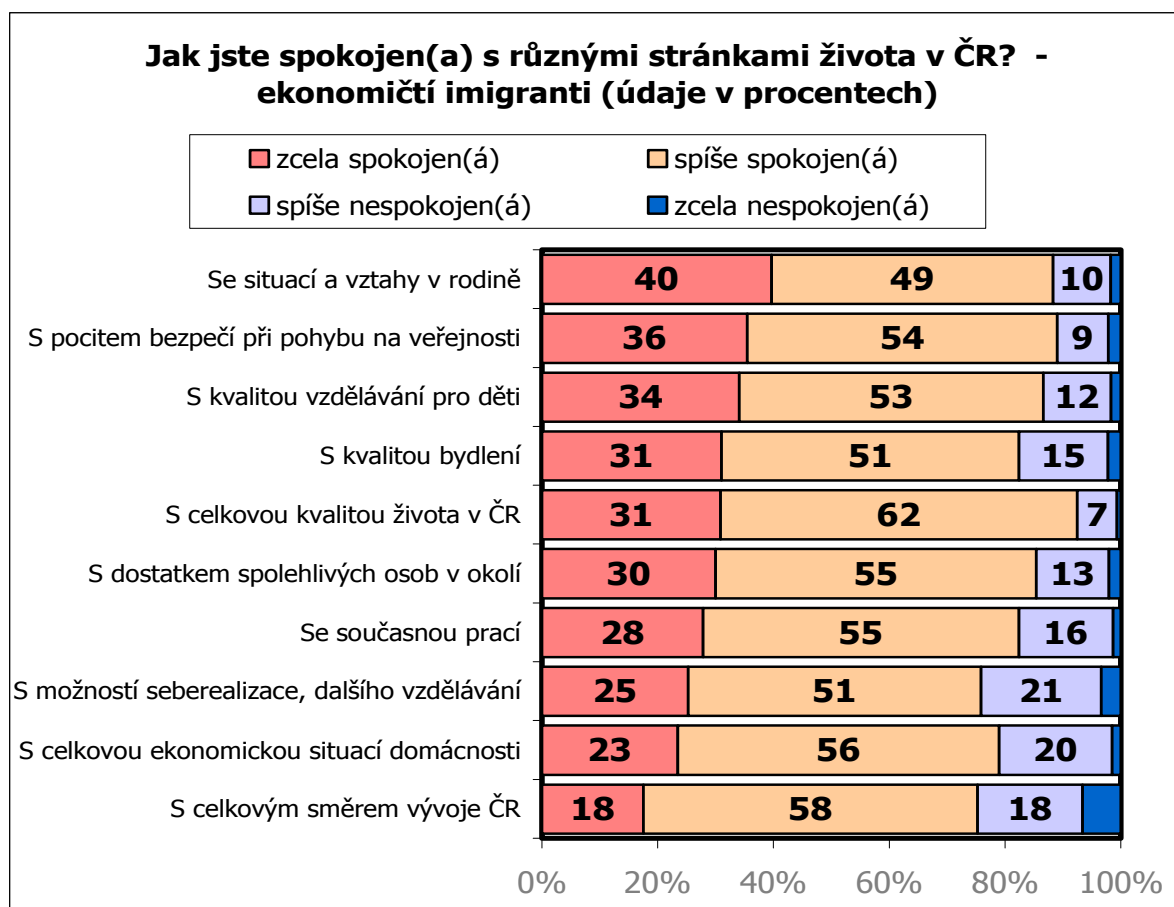
4.6.1. Spokojenost s životem v ČR

Jedním z ukazatelů společenské integrace je i to, jak jsou cizinci v Česku spokojeni. Míru spokojenosti lze rozčlenit do třech hlavních oblastí: (i) **materiální spokojenost**, (ii) **privátní spokojenost** a (iii) **spokojenost s celkovým vývojem České republiky**. Spokojenost může být jedním z indikátorů, které ukazují, zda migranti plánují v České republice zůstat. **S variantami plánů cizinců**, pokud jde o trvalost či přechodnost jejich pobývání v ČR (od varianty „vrátit se dříve či později domů“ až po „zůstat v trvale v ČR a získat občanství“), **pozitivně korelují všechny faktory spokojenosti**. Největší souvislost s ní má materiální spokojenost, slabší vliv pak spokojenost s celkovým vývojem ČR, nejslabší vliv byl v případě pracovních imigrantů zaznamenán u spokojenosti s osobním

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

životem. Někteří cizinci jsou zde evidentně proto, aby vydělali peníze, a tomu obětují i osobní komfort a jsou připraveni snášet i horší či špatné pracovní podmínky (ve srovnání s běžnými) nejen v materiálním smyslu. Cizinci s trvalým pobytem vykazují větší míru spokojenosti s materiálním vybavením než cizinci s povolením pouze k přechodnému pobytu. **Co se týká pohlaví, nebyly v úrovni spokojenosti dosažené v jednotlivých oblastech zjištěny takřka žádné rozdíly**, pouze se situací v rodině jsou muži méně spokojeni než ženy.

Graf 13: Spokojenost ekonomických imigrantů

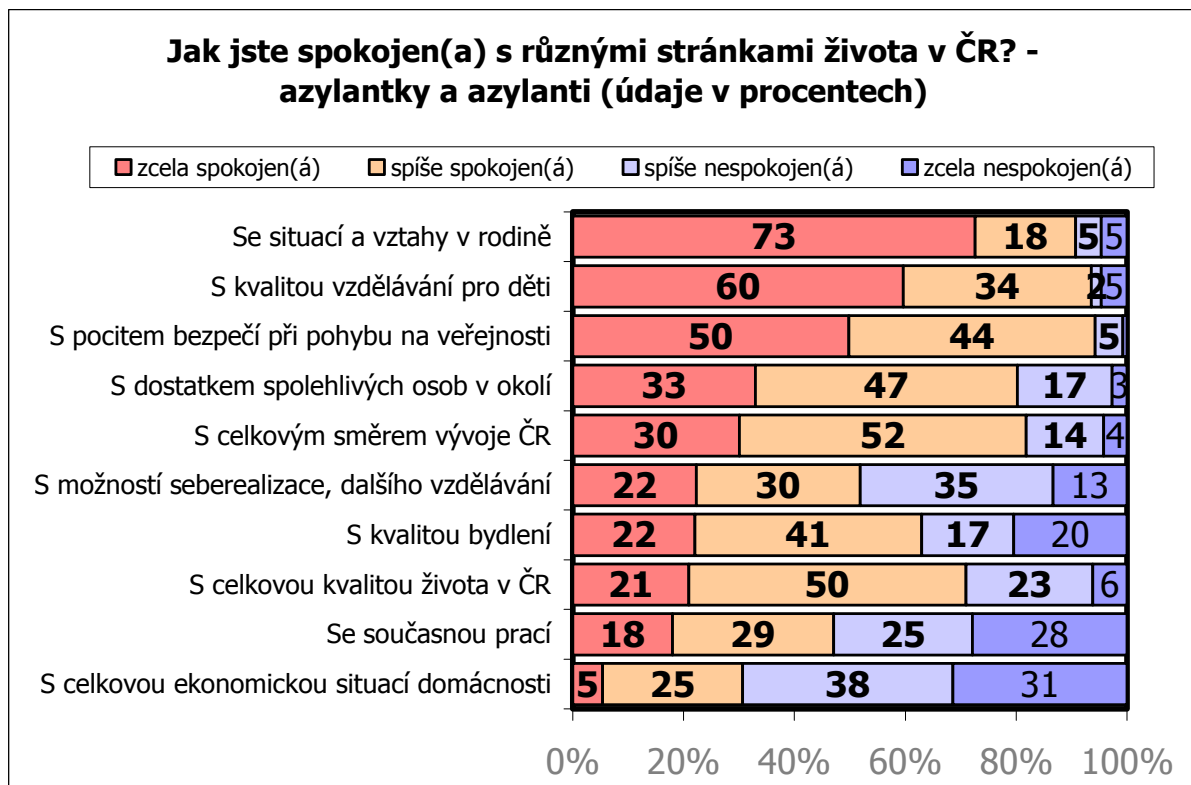
U azylantů jsme zjistili výrazně nižší míru spokojenosti než u cizinců. Jejich nižší spokojenost je však způsobena primárně nespokojeností s materiálním vybavením jejich domácností. **Ani v případě azylantů se v jednotlivých oblastech spokojenosti neukázaly výrazné rozdíly mezi muži a ženami.** Jejich nadprůměrná nespokojenost s ekonomickou situací je však vyvažována výrazně vyšší spokojeností v osobní rovině. Narozdíl od ekonomických migrantů nepodmiňují svůj pobyt podmínkami pro práci, pro valnou většinu

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

z nich představuje prioritu získání občanství a skutečnost, že u nás mohou žít s rodinou v bezpečí a s dobrou perspektivou pro své děti.

Rodinný a bezpečnostní komfort azylantů jako primární zdroj životní satisfakce je ale přechodný a musí se rozšiřovat do oblasti pracovních a kvalifikačních příležitostí a vstupem do pracovních profesních struktur. V opačném případě zde existuje riziko, které se v západoevropských zemích projevuje zejména v druhé generaci imigrantů, kteří mají pocit nerovných životních šancí a diskriminace. Většina azylantů u nás pobývá dosud krátkou dobu. Jejich nespokojenost s životními podmínkami ale ukazuje na potenciální rizika plynoucí z relativně „mělké“ integrace založené více na soukromé a bezpečnostní situaci, na kontrastu se zemí původu či uprchlických životem. Bez toho, že by se zlepšil materiální standard života azylantů a jejich zapojení do trhu práce, se míra jejich integrace do české společnosti zřejmě výrazněji neprohloubí.

Graf 14: Spokojenost azylantů a azylantek

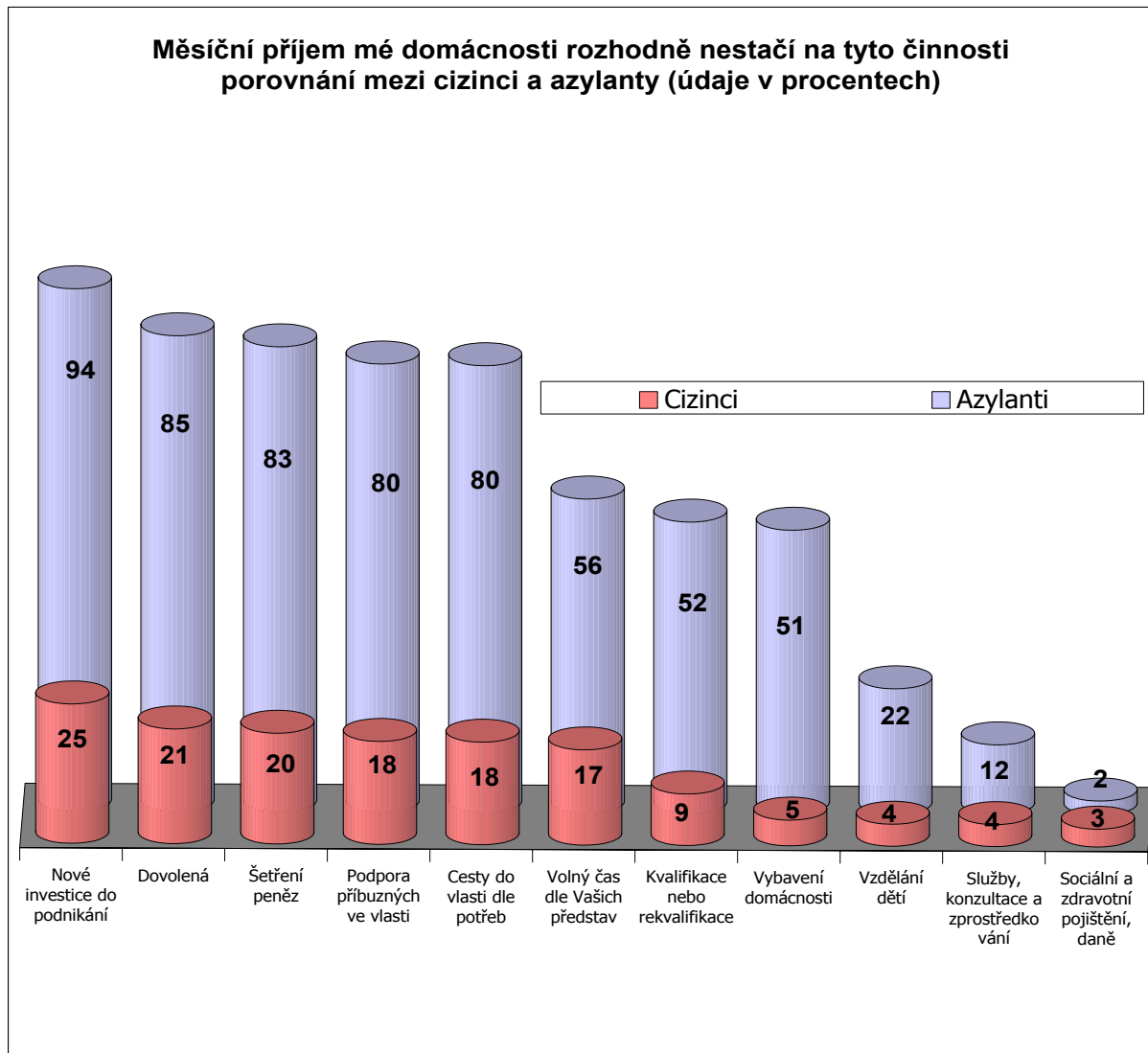
Narozdíl od pracovních imigrantů uvádějí azylanti také výrazně větší množství aktivit, na které jim nestačí příjem. Více než polovina dotázaných pracovních imigrantů uvedla pouze jedinou položku, na níž jim rozhodně či spíše nestačí příjmy (nové investice

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

do podnikání), pětina z nich jejich příjem rozhodně nestačí na dovolenou, šetření peněz či podporu příbuzných ve vlasti. **V případě azylantů příjmy u více než poloviny dotázaných nestačí na uspokojení osmi z jedenácti zjišťovaných potřeb** (vedle nových investic do podnikání i na dovolenou, šetření peněz, podporu příbuzných ve vlasti, cesty do vlasti podle potřeb, rozšiřování kvalifikace či vybavení domácnosti).

Skutečnost, že více než polovině azylantů a azylantek nestačí příjem na rozšiřování kvalifikace, lze považovat za riziko pro jejich integraci do české společnosti. Ve výrazně větší míře, jak jsme již uvedli, se azylanti chtějí naturalizovat – trvale se zde usadit a získat občanství České republiky.

Graf 15: Nedostatečnost příjmu domácnosti – porovnání mezi cizinci a azylanty

4.6.2. Ekonomická situace – příjmy a kvalita bydlení

Průměrný čistý měsíční osobní **výdělek pracovních imigrantů** se pohybuje zhruba **mezi 11.000 až 13.000 korunami**. Očištěn od pěti procent nejvyšších a nejnižších hodnot se pohybuje ještě níže, na úrovni 10.700 korun¹¹⁷. V porovnání s průměrem v České republice tak jde spíše o podprůměrné výdělky.¹¹⁸ Imigranti však neporovnávají svůj příjem s příjmy obvyklými v České republice, nýbrž s platovými podmínkami ve své původní zemi: často tak oceňují jakoukoli možnost pracovat a vydělat si relativně slušný příjem, protože by ho ve své zemi nemohli nikdy dosáhnout, ať již z politických, ekonomických či jiných důvodů.

Mezi vietnamsko-čínskými a ukrajinsko-ruskými skupinami nebyly zjištěny žádné statisticky významné rozdíly. Příjmy Vietnamců a Číňanů se však v rámci vlastní kategorie mezi sebou liší výrazněji než příjmy uváděné Ukrajinci a Rusy. Způsobeno to je zejména větším podílem nepracujících žen či žen, které se podílí jako pomocnice na rodinném podnikání. Významné rozdíly mezi osobními příjmy nebyly zjištěny mezi respondenty s povolením k trvalému pobytu a k přechodnému pobytu.

Nejvýraznější příjmové nerovnosti v uváděných osobních příjmech existují v rámci testovaných proměnných mezi pohlavími. **Zatímco průměrný příjem muže – pracovního imigranta – se očištěn od pěti procent extrémních hodnot rovná téměř 12 900 korunám, v případě žen – pracovních imigrantek – jen 7700 korunám.** Jak jsme již výše uvedli, způsobuje to jednak vyšší podíl nepracujících žen a žen, které pomáhají svým příbuzným v podnikání (a tudíž pobírají nižší mzdu). Na druhé straně mezi pracovními imigranty existuje větší rozdíl příjmů mezi pohlavími i na některých obdobných pracovních pozicích. **Ženy na pozici zaměstnankyň například vydělávají o 3500 korun méně než muži.** Na velikost příjmu má z testovaných proměnných nejsilnější vliv pohlaví jednotlivce: na příjmové diferenciaci se významně nepodílí ani vzdělání, délka a typ pobytu či příslušnost k jedné ze sledovaných etnických skupin.

Cizinci, kteří u nás žijí s rodinou, vykazují vyšší míru integrace a představují větší měrou populaci, která u nás bude žít dlouhodobě, ne-li trvale. Část z nich bude dokonce usilovat o české občanství. Tito cizinci investují do vzestupné mobility svých dětí prostřednictvím jejich vyššího vzdělání – toto obnáší vyšší nároky na rodiče. Analýza

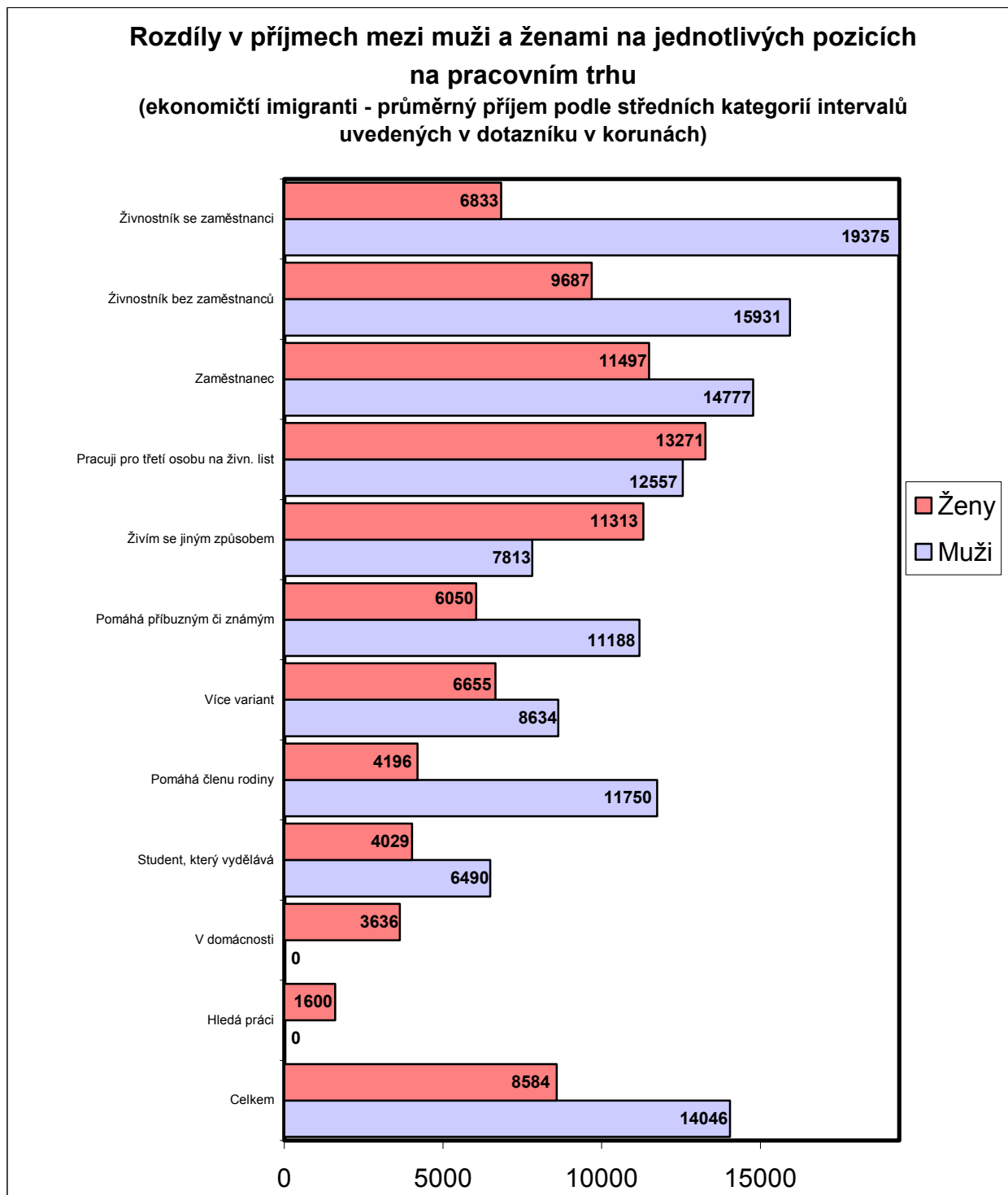
¹¹⁷ Do hodnoty se tak nezapočítávají extrémní hodnoty, které, byť jsou v řádu jednotek, mohou ovlivnit statistiku za celou kategorii. Očištěný průměr pak lépe odpovídá typickému reprezentantovi dané kategorie.

¹¹⁸ V 1. čtvrtletí 2007 činila průměrná hrubá měsíční nominální mzda 20 399 Kč. V podnikatelské sféře se průměrná mzda zvýšila meziročně o 1 584 Kč na 20 656 Kč, v nepodnikatelské sféře o 1 116 Kč na 19 501 Kč. Zdroj: Český statistický úřad, Analýza vývoje průměrných mezd zaměstnanců, 4.6. 2007.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

genderové diference příjmů ukazuje, že součástí této integrace dětí je pracovní, profesní a mzdové znevýhodnění žen, manželek a matek.

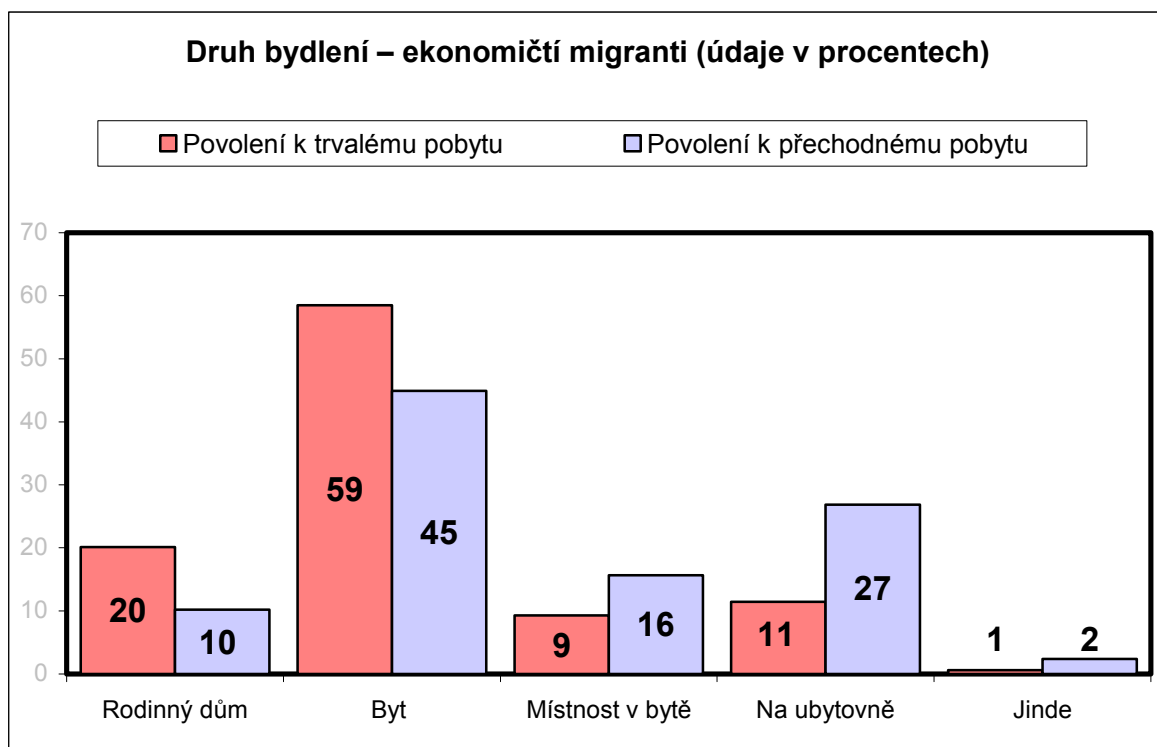
Graf 16: Rozdíly v osobních příjmech mezi muži a ženami – ekonomičtí imigranti

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Jednotlivé skupiny imigrantů se mezi sebou liší i **kvalitou bydlení**. Ta je vyšší v případě cizinců s trvalým pobytem, významně více z nich obývá rodinný dům či byt. Základní zjištěné údaje o bydlení potvrzují všechny předchozí výzkumy. Většina imigrantů má k dispozici byt, nikoli celý dům. Nejčastěji ze všech skupin žijí v ubytovnách příchozí z Ukrajiny a z Ruska, obyvatele **ubytoven** častěji tvoří **muži** (bydlí v nich 18 procent z imigrantů-mužů oproti osmi procentům v případě žen). Příslušníci vietnamských či čínských komunit nejčastěji bydlí v rodinném domě. Některé rodinné domy ale slouží jako krátkodobé přechodné ubytovny pro nově příchozí.

Graf 17: Druh bydlení – ekonomičtí imigranti¹¹⁹

Pokud jde o komfort bydlení, **nejčastěji společně žijí tři až čtyři lidé**. Cizinci často přebývají i s osobami, které nepatří mezi jejich příbuzné (týká se to zejména imigrantů z Ukrajiny). Většina azylantů uvedla, že žije pouze se svými příbuznými (93 procent mužů a 97 procent žen), pouze ze svými příbuznými žije i valná část příchozích z Vietnamu a z Ukrajiny (68 procent mužů a 79 procent žen). Jiná situace panuje u příchozích z Ukrajiny a z Ruska. S alespoň jednou osobou, která není příbuzným, žije 60 procent mužů a 43

¹¹⁹ Z žen-ekonomických imigrantek bydlí v rodinném domě pětina, 55 procent v bytě, 13 procent v místnosti, 12 procent na ubytovně a po zaokrouhlení nula procent jinde. Mezi muži-ekonomickými imigranty 12 procent bydlí v rodinném domě, polovina v bytě, 12 procent v místnosti, 23 procent na ubytovně a dvě procenta jinde.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

procent žen.¹²⁰ Větší množství Ukrajinců a Rusů žijících v ubytovnách jistě souvisí s jejich primárním zaměřením na výdělek, s častou migrací do země původu a zpět i s jejich ekonomickou situací. Hlavně je patrné, že se nehodlají v českých zemích usídlit a žít.

V případě Ukrajinců nelze vyloučit, že oblast bydlení je jednou z dalších sfér jejich finančního vysávání ze strany organizací, které je rekrutují a zprostředkovávají jim práci, zejména pak v situacích, kdy se vzhledem k pololegálnímu či zcela nelegálnímu postavení stávají součástí obchodování s lidmi. Úzce finanční motiv, ochota ušetřit i na kvalitě a podmínkách života a připravenosti k provizornímu bydlení činí ukrajinské dělníky snadnými cíli manipulace a vykořisťování.

Obě skupiny pracovních imigrantů se liší rovněž spokojeností s kvalitou bydlení. Zcela spokojeno s kvalitou bydlení je 36 procent cizinců s trvalým pobytem, ale pouze 25 procent cizinců s pobytem krátkodobým. I přes horší kvalitu bydlení je s ním rozhodně nespokojeno jen minimum z nich (2,5 procenta).¹²¹

4.6.3 Životní styl a volnočasové aktivity

Mimopracovní aktivity ekonomických imigrantů lze redukovat na šest hlavních okruhů: koníčky, integrační aktivity (sledování české televize, poslech rozhlasu a četba novin), činnosti v rámci komunity (nábožensky orientované aktivity, zvyky ze země původu), sebevzdělávací aktivity (kurzy, četba knih a časopisů a internet), domácí práce a konečně společenský život, zejména návštěvy barů a restaurací.¹²² Tento model nám umožňuje sledovat vliv různých proměnných na tyto faktory. Vzhledem k tomu, že velké množství azylantů nepracuje a jejich ekonomické podmínky jim neumožňují věnovat se volnočasovým aktivitám, analyzovali jsme pouze údaje o pracovních imigrantech a imigrantkách.

Zaměření na volnočasové aktivity – **koníčky** – pozitivně koreluje zejména s příjmem. **Čím vyšší příjem, tím častěji se cizinci ve volném čase věnují také osobním zájmům a koníčkům.** Obdobná je situace u všech volnočasových aktivit. Vliv jiné proměnné na výskyt osobních zájmů a koníčků se nepodařilo prokázat, výskyt těchto aktivit nekoreluje ani se strukturou podle země původu, ani se vzděláním. **Do tohoto okruhu činností spadají**

¹²⁰ S větším počtem osob, které nejsou jejich příbuznými, žijí častěji muži, kvůli výstavbě dotazníku však nelze zjistit, v jakém vztahu je respondent se svými spolubydlicemi.

¹²¹ Mezi největšími překážkami v oblasti trhu s bydlením, pokud jde o cizince, experti na dané komunity jmenují nedostatek kvalitních tlumočnicků při uzavírání nájemních smluv (v případě vietnamsko-čínských respondentů), nedostatek právního povědomí cizinců, nedostatek vzájemného poznání kultur.

¹²² Rozčlenění bylo vytvořeno pomocí faktorové analýzy, uvedené šestifaktorové řešení vysvětluje 59 procent variance celého souboru cizinců ve spektru sledovaných činností. Tabulku zevrubně popisující odpovědi respondentů na jednotlivé otázky přikládáme do přílohy závěrečné zprávy. „Návštěvy restaurací a zábavních podniků“ zmiňují ve větší míře muži, zejména z ukrajinsko-ruských skupin. Tuto kategorii považujeme z hlediska státní politiky integrace za méně důležitou, dále se jí proto nevěnujeme.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

takové aktivity, které za volnočasové považuje i majoritní společnost. Divadlo, koncert vážné hudby či výstavu navštíví v měsíční frekvenci 13 procent pracovních imigrantů a imigrantek, dalších 13 procent navštěvuje se stejnou frekvencí sportovní utkání, 14 procent chodí do kina. Krom návštěv sportovních utkání, které nikdy nenavštívilo 31 procent mužů a více než polovina žen, se muži a ženy ve frekvenci, s níž se věnují těmto koníčkům, příliš neliší. Jednou týdně chodí cvičit asi 12 procent ekonomických imigrantů a imigrantek. Cizinci i cizinky se podle srovnatelných výzkumů provedených na většinové společnosti výrazněji v této oblasti trávení volného času neliší.¹²³

Rozdíly mezi jednotlivými skupinami cizinců jsme zaznamenali u okruhu aktivit, které mohou indikovat **kulturní či společenskou uzavřenost a tradicionalitu komunity.** Uzavřenější a **více se orientující na tradice, krajany** a aktivity spjaté se zemí původu se jeví zejména **příslušníci vietnamsko-čínských skupin.** Častěji se těmto aktivitám věnují **ženy** – téměř denně se jim věnuje pouze šest procent mužů, avšak 11 procent žen. I tento okruh činností souvisí s příjmovou situací jedince i domácnosti. Praktikování kulturních tradic a zvyklostí země původu či vaření národních jídel se dva až pětkrát týdně věnuje 15 procent respondentů z řad ekonomických imigrantů – 17 procent Vietnamců a Číňanů a 14 procent Ukrajinců a Rusů. Desetina příslušníků vietnamsko-čínských komunit se těmto aktivitám věnuje denně, v případě příchozích z Ukrajiny a Ruska pak sotva dvacetina. Na druhé straně 16 procent Vietnamců a Číňanů se praktikování kulturních tradic a zvyklostí země původu či vaření národních jídel nevěnuje nikdy. Vesměs jde o ty, kteří v Česku žijí déle a více se orientují na místní prostředí.

Alespoň jednou týdně se věnuje praktikování náboženství více než pětina dotázaných cizinců – cizinci se tak těmto aktivitám věnují zřejmě intenzivněji než sekularizovaná majoritní česká společnost.¹²⁴ Tyto činnosti vyžadují styk s krajany a jsou více vázané na rodinný život. Jak v oblasti náboženských aktivit, tak i v oblasti pěstování tradičních činností země původu jsou koncentrovány duchovní a společenské (krajanské) zájmy a potřeby imigrantů – ať již jde o nostalgii nebo udržování vlastní kulturní a duchovní zakotvenosti. Výsledky naznačují, že s narůstající délkou pobytu tyto činnosti z životního stylu mizí. Otázkou pak je, jaký druh zakotvenosti a duchovního života nahradí tradiční a náboženské aktivity a zaplní tak jimi vyprázdňovaný prostor.

¹²³ Podle výzkumu CVVM z jara roku 2004 (Naše společnost 2004) chodilo s měsíční frekvencí do divadla osm procent Čechů, 15 procent Čechů jednou za měsíc navštíví kino. Jednou za měsíc navštěvují galerie asi čtyři procenta Čechů, stejný podíl vyhledá stejně často koncert vážné hudby. Asi třetina Čechů uvedla, že chodí pravidelně týdně cvičit či sportovat.

¹²⁴ Z výzkumu agentury STEM TRENDY 2/2007 se jednou týdně účastní bohoslužeb asi pět procent Čechů (tři procent pak několikrát do měsíce), jejich podíl se v posledních deseti letech výrazně nezměnil.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

S **integračním okruhem činností**, které mimopracovní dobu propojují s děním v českých zemích, nejvíce koreluje příslušnost k ukrajinsko-ruským skupinám. Jelikož tento faktor trávení volného času staví především na sledování a poslechu domácích médií, svou roli tu jistě hraje i jazyková a kulturní blízkost. Jde také o více individualizované aktivity. Příchozí z Vietnamu a z Číny hojněji než Rusové, Ukrajinci a azylanti sledují televizi, video či DVD ve svém mateřském jazyce – pět až sedm dní v týdnu sleduje televizní stanice v mateřském jazyce 40 procent z nich. Českou televizi sleduje pět až sedm dní v týdnu 41 procent vietnamských mužů a 34 procent vietnamských žen.¹²⁵ V případě imigrantů z Ukrajiny a Ruska sleduje televizi v češtině 50 procent mužů a 63 procent žen.

Sebevzdělávací aktivity souvisí v největší míře se vzděláním respondentky či respondenta – jak s dosaženým stupněm, tak s dobou, po kterou studoval(a): čím vyšší má vzdělání, tím pravděpodobněji se bude ve volném čase sebevzdělávat. Nejméně pět dní v týdnu využívá ve volném čase internet asi pětina pracovních imigrantů. **Na druhé straně přibližně polovina z cizinců uvedla, že nikdy netráví volný čas sebevzdělávacími aktivitami.**

To, jak často se respondent věnuje **domácím pracím**, závisí na jeho pohlaví a na tom, zda má děti. Ženy jsou domácími povinnostmi zatíženy citelně více, pět až sedm dní v týdnu je vykonává 53 procent ekonomických imigrantek a pouze 11 procent ekonomických imigrantů; domácnosti se častěji věnují také cizinci/ky s trvalým pobytem. Souvislost domácích prací s pohlavím není nijak překvapivá – genderová diferenciací rozdělení domácích prací se nijak zvlášť neliší od českých rodin.¹²⁶ Skutečnost, že se domácím pracím více věnují osoby s trvalým pobytem, svědčí o jisté zakořeněnosti a integrovanosti těchto rodin. Trvalé usídlení posiluje v životním stylu nejen prvky volného času, ale i svět domácích povinností a prací. Lidé s trvalým pobytem také mají vyšší standard bydlení – častěji mají k dispozici vlastní byty či rodinné domy. Tyto rodiny již investují více času do své domácnosti a domova.

Nejčastější volnočasovou aktivitou **azylantů** je sledování televize v češtině – více než pět dní v týdnu se této činnosti věnuje 80 procent azylantů. V tomto případě může i televize být významným integračním faktorem – zpřístupňuje azylantům kontakt jak s českým

¹²⁵ Vietnamské ženy jsou jedinou sledovanou skupinou, u níž podíl sledujících televizi v mateřském jazyce pět až sedm dní v týdnu přesáhl podíl těch, které sledují české programy. Vysílání televize v mateřském jazyce sleduje se stejnou intenzitou téměř 45 procent vietnamských žen.

¹²⁶ Podle výzkumu Sociologického ústavu Akademie věd ČR „Kombinace pracovního a rodinného života v perspektivě genderových vztahů sociální a zaměstnavatelské politiky v ČR“ z roku 2005, kterého se zúčastnilo 1998 osob (833 mužů a 1165 žen), stráví průměrně ženy za den 4,1 hodin prací v domácnosti, zatímco mužům tato činnost denně zabere pouze 1,83 hodin. (viz Bierzová J. 2006 „**Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi**“, www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072206)

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

jazykem, tak i s kulturou a s prostředím. Polovina azylantů se také pravidelně alespoň pět dní v týdnu věnuje domácím pracím a péči o děti. Více než polovina z nich nikdy nebyla v divadle, na výstavě či na koncertu vážné hudby. Taneční zábavu nikdy nenavštívily dokonce tři čtvrtiny z nich. Dvě třetiny pak nebyly na žádném sportovním utkání. Skutečnost, že měsíční příjem nestačí na pokrytí výdajů na volný čas podle vlastních představ, uvedlo 56 procent dotázaných azylantů. **Životní styl azylantů je vesměs značně zúžený a omezený,** a to v důsledku finanční situace, nezaměstnanosti a malé vybavenosti jejich domácností. Rodiny azylantů se navíc s novou realitou musí vyrovnávat a sžívat samy, bez podpory krajanů a jejich neformálního sociálního prostředí. I tím je jejich enkulturace složitější a náročnější, vyžaduje delší čas.

4.7. Rodina a domácnost

ZJIŠTĚNÍ:

- ČÍM VÍCE DĚTÍ IMIGRANTA ŽIJE V ČR, TÍM VĚTŠÍ JE PRAVDĚPODOBNOT, ŽE SE ZDE RODINA USADÍ.
- VŠECHNY SVÉ DĚTI V ČESKÉ REPUBLICE MÁ 80 PROCENT OSLOVENÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ VIETNAMSKO-ČÍNSKÝCH KOMUNIT, ALE POUZE 55 PROCENT PŘÍSLUŠNÍKŮ UKRAJINSKO-RUSKÝCH KOMUNIT.
- MANŽELKU STEJNÉ NÁRODNOSTNÍ SKUPINY MÁ PŘES 80 PROCENT ŽENATÝCH CIZINCŮ, MEZI KOMUNITAMI PODLE ZEMĚ PŮVODU NENÍ VÝZNAMNÝ ROZDÍL.
- ČESKÉHO MANŽELA MÁ DESETINA VIETNAMEK ČI ČIŇANEK, MEZI MIGRANTKAMI Z RUSKA A Z UKRAJINY PODÍL ŽIJÍCÍCH VE SMÍŠENÝCH PÁRECH PŘEDSTAVUJE PĚTINU.
- PŘÍCHOZÍ Z VIETNAMU A Z ČÍNY VE VĚTŠÍ MÍŘE VYUŽÍVAJÍ PŘI ZAJIŠTĚNÍ CHODU DOMÁCNOSTI SLUŽEB JINÉ OSOBY.

4.7.1. Struktura domácností cizinců

S partnerem či partnerkou žije v České republice přes 80 procent oslovených ekonomických imigrantů, s přibývajícím délkou pobytu se jejich podíl ještě zvyšuje; s partnerkou žije 75 procent mužů, s partnerem 93 procent žen. Bez partnera bylo ve výběrovém souboru 21 procent žen a 37 procent mužů.¹²⁷ Z třetiny respondentů, kteří zde pobývají nejdéle, jich má v ČR partnera 90 procent. V České republice ve větší míře chtějí zůstat ti, kteří zde žijí s partnerem, než ti, kteří tu jsou sami. Platí to i pro rodiny, jejichž všechny děti žijí v ČR. Naopak ti, jejichž většina či všechny děti setrvávají mimo Českou republiku, se spíše chtějí vrátit zpět do země původu.

V počtu dětí, které žijí v ČR, se liší skupiny cizinců podle země původu. Všechny děti má v České republice 80 procent oslovených příslušníků vietnamsko-čínských komunit, ale pouze 55 procent příslušníků ukrajinsko-ruských komunit. Zatímco v případě vietnamsko-čínských komunit se podíl těch, jejichž děti žijí mimo Českou republiku, mezi muži a ženami neliší, u příchozích z Ukrajiny a z Ruska je situace jiná – všechny své děti v zahraničí má 22 procent žen přicházejících z těchto dvou zemí bývalého Sovětského svazu a 57 procent mužů. Příchozí z Ukrajiny a z Ruska také v Česku žijí oproti ostatním pracovním imigrantům kratší dobu. Šetření prokázalo, že podíl dětí žijících nebo dokonce narozených v ČR výrazně

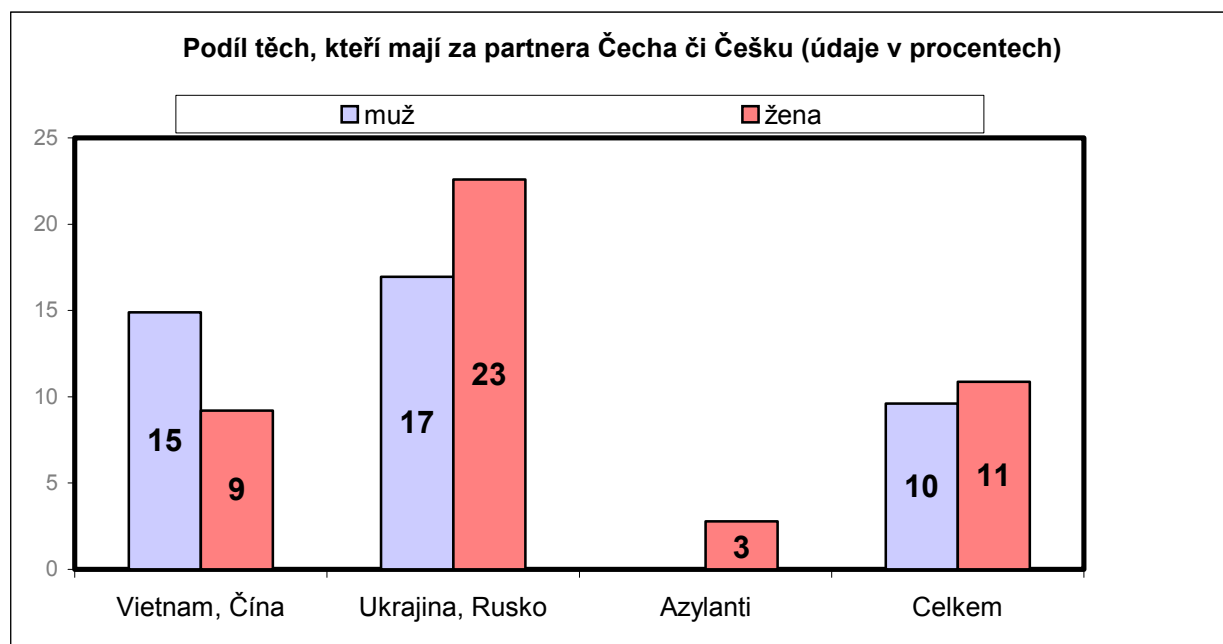
¹²⁷ Podíl svobodných mezi příchozími z Vietnamu i Čína a Ukrajiny a Ruska nijak statisticky významně neliší.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

ovlivňuje rozhodnutí zůstat v ČR. Pevné rodinné zázemí je tak jednou z nezbytných podmínek úplné integrace.

Pro cizinecké skupiny je typická **vysoká míra homogamie**. Manželku stejné národnosti má přes 80 procent mužů – ženatých cizinců, 15 procent má za manželku Češku, zbylých pět procent má buď ženu jiné národnosti nebo neodpovědělo. U žen je podíl párů, jejichž členové pochází z různých zemí, obdobný jako u mužů. Významně se však odlišují příslušnice obou sledovaných komunit. Zatímco českého manžela má sotva desetina Vietnamek či Číňanek, mezi imigrantkami z Ruska a z Ukrajiny jejich podíl přesahuje pětinu (23 procent). Je však otázkou, jaký podíl těchto manželství vznikl pouze jako právní důvod k získání pobytu.

Graf 18: Podíl těch, kteří mají za partnera Čecha či Češku – ekonomičtí imigranti (údaje v procentech)

4.7.2. Diferenciace rolí v domácnosti

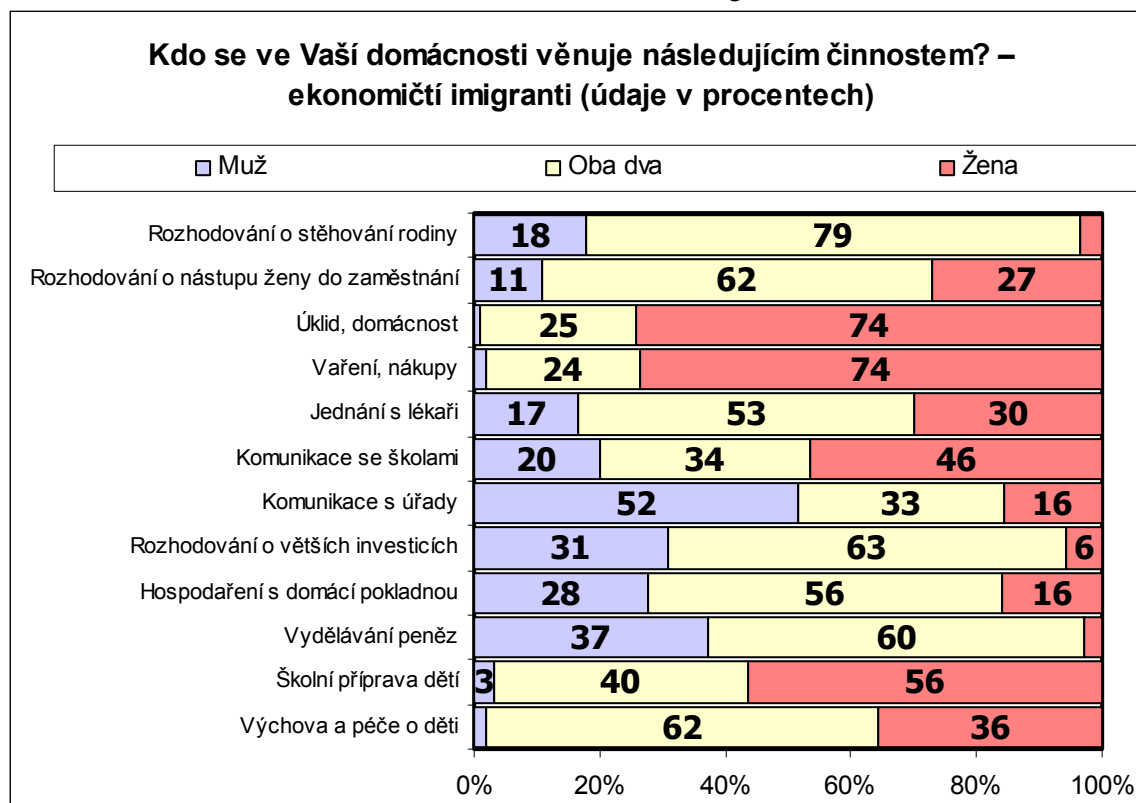
Situace v domácnosti jednak odráží poměry v zemích původu, jednak i podmínky v zemi imigrace, tedy v České republice. Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, domácím pracím se více věnují osoby s trvalým pobytem (zejména ženy), které již mají v Česku pobytovou jistotu. V této části se pak zaměříme na konkrétní činnosti v domácnosti.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Mezi **dominantně mužské činnosti**, které vykonává více než polovina dotázaných mužů z řad ekonomických imigrantů, patří **jednání s úřady**. Naproti tomu ženy ve větší míře **komunikují se školami**, do nichž chodí jejich děti. **Dominantně ženské činnosti** tvoří **úklid a domácnost, vaření a nákupy** a **školní příprava dětí**, výhradně ženy se na nich podílí ve třech čtvrtinách všech rodin pracovních imigrantů. Pouze muž se těmito aktivitám věnuje jen v naprostém minimu případů.

Muži z Vietnamu či Číny více než muži z Ukrajiny a Ruska rozhodují o větších investicích solitérsky, oproti celku také více sami komunikují s úřady. U vietnamských a čínských rodin v 15 procentech případů muž rozhoduje, zda žena nastoupí do zaměstnání, v 57 procentech celý pár. Klima v **ukrajinských a ruských rodinách tak poskytuje, soudě alespoň podle výpovědí respondentek a respondentů, ženám větší volnost**. Samotné ženy rozhodují o svém nástupu do zaměstnání téměř v polovině případů. Vietnamské a čínské rodiny také více než ukrajinské a ruské využívají služeb jiné osoby: pět procent z nich těmito osobám svěruje péči o děti, přes šest procent jejich školní přípravu; téměř devět procent uvedlo, že jiné osoby využívají při jednání s úřady.

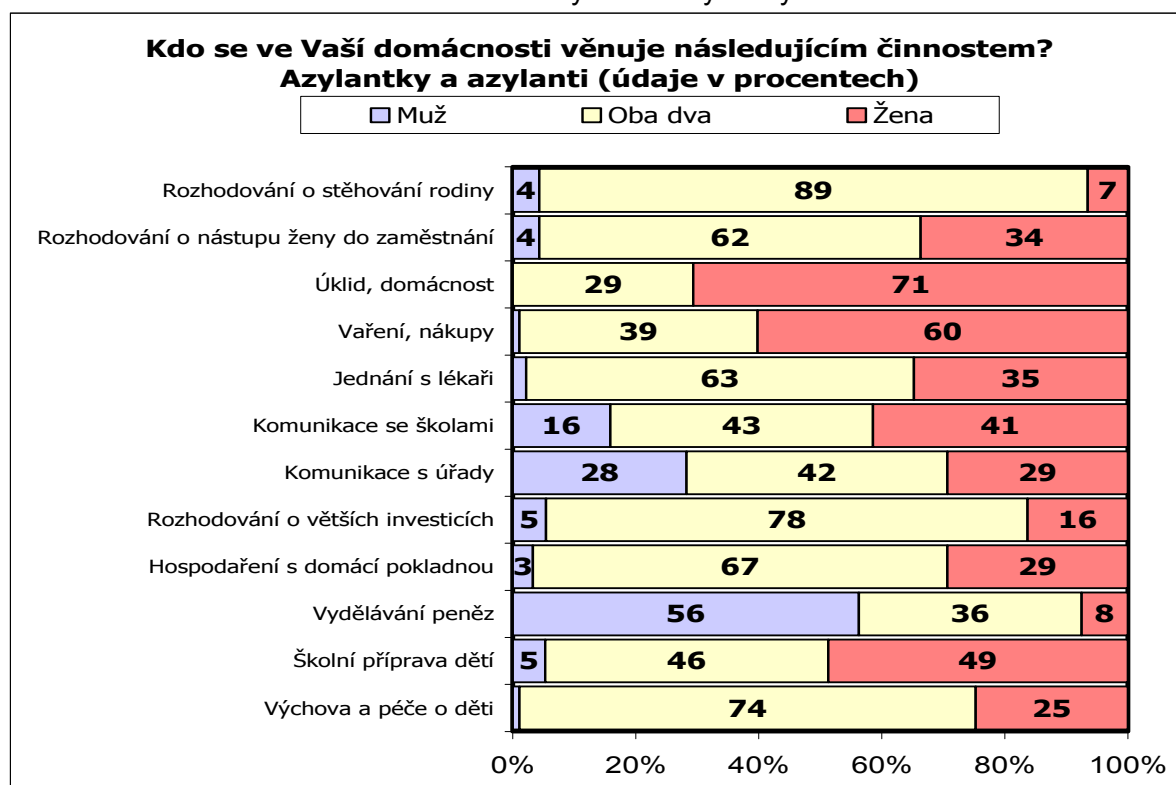
Graf 19: Diferenciace rolí v domácnosti – ekonomičtí imigranti.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Větší část **azylantů** nemá práci, velké množství z nich také žije v integračních azylových střediscích, což poznamenává jejich rodinný život i rozdělení práce v jejich domácnostech. Více než u ekonomických imigrantů se v případě azylantů podílejí na chodu domácnosti oba partneři společně – jde zejména o výchovu a školní přípravu dětí či rozhodování o větších investicích a hospodaření s domácí pokladnou. **Na druhé straně je však mezi azylanty větší podíl (56 procent) domácností, kde peníze vydělává pouze muž.**

Graf 20: Diferenciace rolí v domácnosti – azylanti a azylantky.

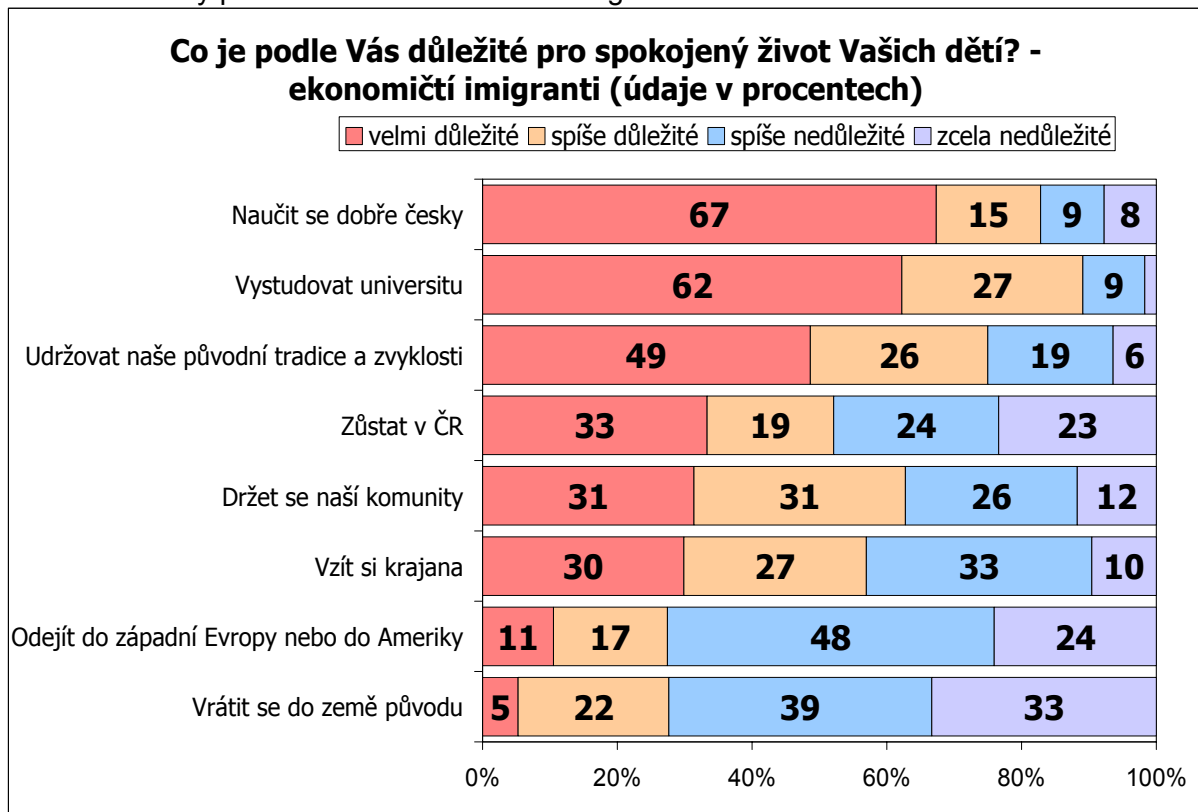
4.8. Mezigenerační ambice vzhledem k pobytu a integraci v ČR

ZJIŠTĚNÍ:

- ZA NEJVYŠŠÍ PRIORITY PŘI VÝCHOVĚ SVÝCH DĚTÍ IMIGRANTI POVAŽUJÍ TO, ABY SE JEJICH DĚTI NAUČILY ČESKY A VYSTUDOVALY UNIVERZITU.
- INTEGRACE DĚTÍ IMIGRANTŮ DO ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ NA VŠECH STUPNÍCH JE DŮLEŽITÝM NÁSTROJEM INTEGRACE A NATURALIZACE JEJICH RODIČŮ.
- NA TŘETÍM MÍSTĚ V POŘADÍ PRIORITY PODLE ČETNOSTI RESPONDENTI UVÁDĚLI UDRŽOVÁNÍ TRADICE. VÍCE NEŽ OSTATNÍ JSOU TRADICIONALISTICKÉ VIETNAMSKO-ČÍNSKÉ KOMUNITY.
- VÍCE NEŽ POLOVINA AZYLANTŮ CHCE, ABY JEJICH DĚTI ZŮSTALY V ČR. Z EKONOMICKÝCH IMIGRANTŮ MÉNĚ NEŽ TŘETINA.

Výzkum byl zaměřen pouze na dospělé cizince příslušníky první generace příchodích, druhá generace vyrůstající již v České republice mezi respondenty chyběla. Téma zapojení dětí do české společnosti jsme však i přesto považovali za klíčové, a proto nás zajímalo i to, jaké naši respondenti mají plány ohledně budoucnosti svých potomků.

Graf 21: Priority pro život dětí – ekonomičtí imigranti

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Za **prioritu** považuje největší podíl z pracovních imigrantů (67 procent) to, aby se jejich **děti naučily dobře česky**. Přes 60 procent také chce, aby **vystudovaly univerzitu**. Znalost češtiny považují za důležitější spíše ženy a cizinci s trvalým pobytem, kteří plánují zůstat v ČR v delším horizontu.¹²⁸ Za nedůležitou ji naopak považuje téměř třetina z cizinců s povolením k přechodnému pobytu. Studium dětí na univerzitě je důležité pro obě pohlaví, ženy je však staví přeci jen o něco výše. Nepatrně vyšší vzdělanostní aspirace mají i cizinci s povolením k trvalému pobytu. Toto rozložení odpovědí ukazuje, že vzestupná mobilita a úspěch dětí je pro imigranty, kteří se u nás usídlili, nejvýznamnější hodnotou a měřítkem smysluplnosti jejich rozhodnutí usadit se v České republice. Integrace dětí imigrantů do českého školství na všech stupních je tak důležitým nástrojem integrace a naturalizace jejich rodičů. Toto je mimořádně důležitá část celého procesu integrace cizinců: s ohledem na některé negativní zkušenosti s alienací druhé generace imigrantů je třeba výsledkům vzdělání dětí imigrantů věnovat trvalou pozornost.

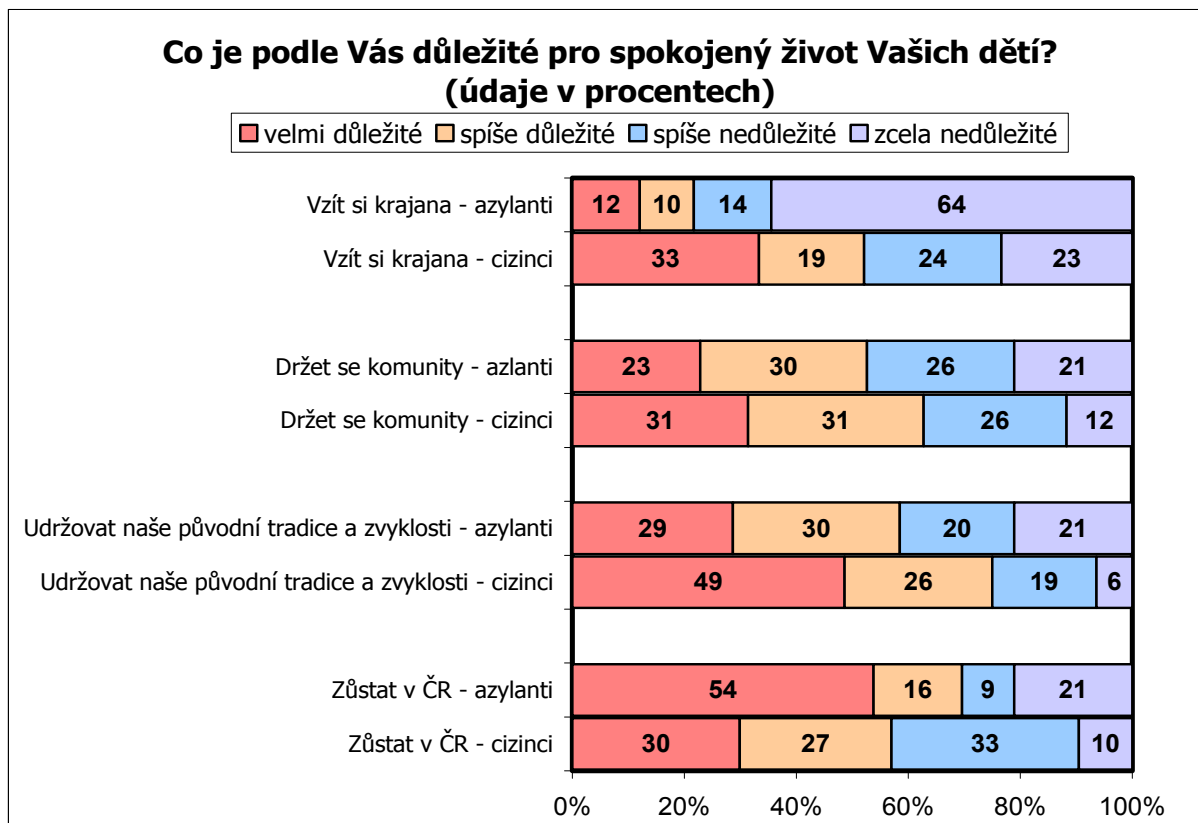
Na třetím místě v pořadí velmi důležitých priorit respondenti uváděli **udržování tradice**. Tradiční hodnoty prosazují spíše ženy než muži,¹²⁹ za hodnotné považují jejich udržování více příslušníci vietnamsko-čínských skupin. Pro třetinu z oslovených cizinců je velmi důležité, aby jejich děti zůstaly v České republice, zhruba stejný počet ale se stejnou silou preferuje, aby se jejich potomci drželi krajanské komunity či si vzali krajana. Ani v jedné z těchto kategorií jsme nezaznamenali statisticky významné rozdíly.

Zatímco pro azylanty je typická touha, aby jejich děti zůstaly v ČR, vietnamsko-čínské komunity se z našich dat jeví jako tradicionalistické, což opět odpovídá kulturním rysům jejich zemí původu. Rodiče si přejí, aby děti udržovaly tradice a aby si vzaly osobu ze stejného kulturního okruhu. Azylanti naopak deklarují větší snahu, aby se jejich děti úspěšně integrovaly do majoritní společnosti.

¹²⁸ Za velmi důležité to považuje 74 procent žen a 62 procent mužů, 52 procent imigrantů s povolením k přechodnému pobytu a 75 procent s povolením k pobytu trvalému.

¹²⁹ Za velmi důležité to považuje 43 procent mužů a 55 procent žen.

Graf 22: Vybrané rozdílné ukazatele mezi cizinci a azylanti

4.9. Genderové aspekty přístupu imigrantů a imigrantek na trh práce a ke vzdělání

ZJIŠTĚNÍ:

- ŽENY-IMIGRANTKY NEJSOU JENOM PASIVNÍMI NÁSLEDOVATELKAMI SVÝCH MUŽSKÝCH PROTĚJŠKŮ V PROCESU IMIGRACE A INTEGRACE, BYŤ MEZI NIMI TAKOVÁ SKUPINA EXISTUJE.
- ŽENY-IMIGRANTKY JSOU CELKOVĚ MÉNĚ NEŽ MUŽI INFORMOVÁNY O PODMÍNKÁCH V CÍLOVÉ ZEMI, COŽ MŮŽE ZA JISTÝCH PODMÍNEK VÉST K RIZIKOVÝM JEVŮM JAKO JSOU OBCHOD S LIDMI, ZNEUŽIVÁNÍ ČI NUCENÁ PRÁCE.
- ŽENY-IMIGRANTKY STOJÍ NA ROZDÍL OD MUŽŮ V CENTRU UDRŽOVÁNÍ KULTURNÍCH TRADIC ZEMĚ PŮVODU; NA DRUHÉ STRANĚ SE IMIGRANTKY-MATKY – VZHLEDEM KE SVÉMU VLIVU NA DĚTI – STÁVAJÍ HLAVNÍMI NOSITELKAMI INTEGRAČNÍCH STRATEGIÍ PRO DRUHOU GENERACI.
- MUŽI SPÍŠE NEŽ ŽENY ZASTÁVAJÍ ROLI ŽIVITELŮ RODIN. JSOU ČASTĚJI V KONTAKTU S ČESKÝM PROSTŘEDÍM.
- ŽENY-IMIGRANTKY VE VĚTŠÍ MÍŘE NEŽ JEJICH MUŽSKÉ PROTĚJŠKY PODLEHAJÍ RIZIKOVÝM SITUACI PŘI UPLATNĚNÍ NA ČESKÉM TRHU PRÁCE. PROJEVUJE SE TO NAPŘÍKLAD NIŽŠÍMI MZDAMI, NEVYUŽITOU KVALIFIKACÍ ČI NEPLACENOU PRACÍ.
- STÁTNI INTEGRAČNÍ POLITIKA BY MĚLA ZOHLĚDŇOVAT ODLIŠNOU SITUACI ŽEN IMIGRANTEK, A ZEJMÉNA KONCIPOVAT SVOU POLITIKU SMĚREM K INTEGRACI RODINY, NEJEN INDIVIDUÁLNÍCH IMIGRANTŮ.

4.9.1. Konceptuální východiska analýzy z hlediska genderu

Pojem gender jsme v našem výzkumu chápali jako organizační princip sociálních vztahů, který provází mnohé aspekty lidské interakce – jak na osobní, tak na domácí a rodinné úrovni, v lokální komunitě i na trhu práce. Genderové aspekty v procesu imigrace jsme vysvětlovali jako důsledek vzájemné interakce mužů, žen a jejich rodin.¹³⁰ Tato optika nás tak nevedla pouze k tomu, abychom se snažili upozornit na skutečnost, že v určité oblasti nejsou zastoupeny ženy, do jaké míry se liší sociální role žen a mužů, či v čem jsou pohlaví znevýhodněna, ale také **jakým způsobem jsou genderové role specificky naplňovány v procesu integrace a v životě cizinců v českých zemích.**

Předmětem našeho výzkumu jsou respondenti z kulturně různorodých zemí: v analýze je proto třeba reflektovat genderové rozdíly, které jsou v daných zemích původu přítomné.

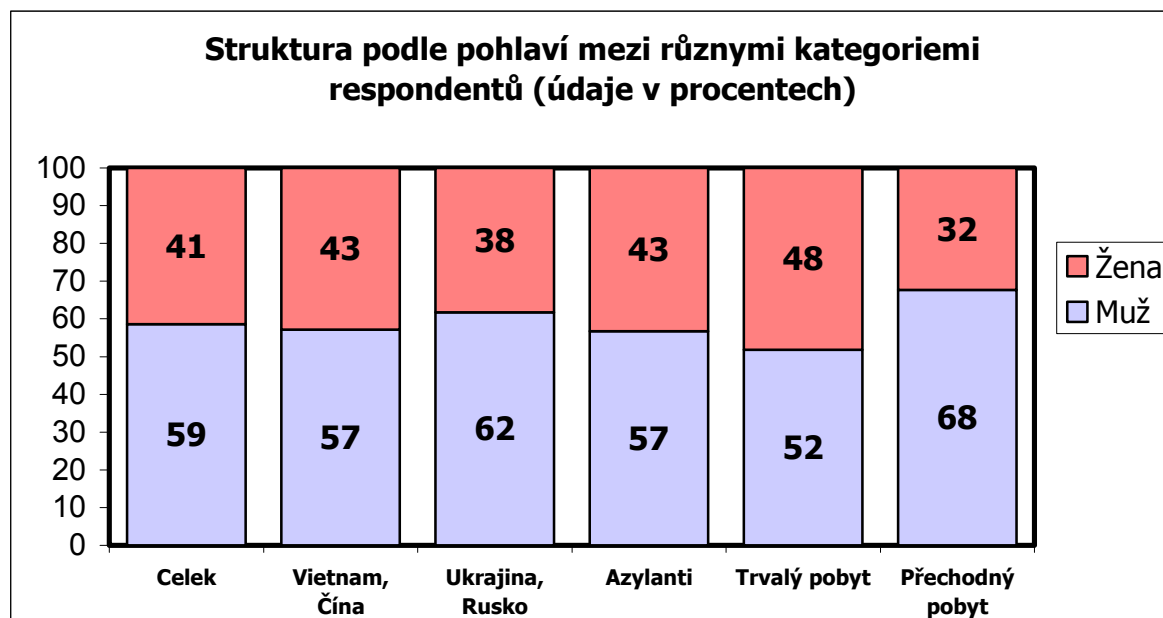
¹³⁰ Erel, U., M. Morokvasic, and K. Shinozaki 2002 "Introduction." In Crossing Borders and Shifting Boundaries. Vol. 1. Gender on the Move. Ed. M. Morokvasic, U. Erel, and K. Shinozaki. Opladen, Germany: Leske & Budrich. Pp. 9–22.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Ze skutečnosti, že v některých kulturních okruzích jsou zachovávány tradiční role žen a mužů nebo že se v nich tyto role liší, nelze vyvozovat, že se v různých zemích ženy či muži cítí více či méně svobodně. Naším cílem však nebylo mezikulturně hodnotit genderové role z perspektivy univerzálních lidských práv, ale zabývat se genderovými rozdíly mezi imigrantkami a imigranty v konkrétních strategiích, kterými se vřazují do české společnosti. **Zjištěné rozdíly nevypovídají o rozdílné osobní svobodě zkoumaných imigrantů a imigrantek, ale o životní situaci, v níž se mísí jak tradice a kultura země původu, tak strategie integrace do české společnosti a specifická role muže a ženy v tomto procesu.**

Všechna data byla analyzována z genderového hlediska. V textu jsme explicitně zmiňovali ty oblasti, kde výsledky ukázaly relevantní rozdíly mezi ženami a muži. Při analýze jsme se zaměřili zejména na kontext dělby práce v rámci domácností a na skupiny rodin s dětmi: rodina je totiž významným determinantem toho, zda respondent(ka) v České republice zůstane delší dobu. V souladu se zadáním jsme se zaměřovali i na přístup žen-imigrantek a mužů-imigrantů ke vzdělání a na trh práce. Všimli jsme si také životního stylu, očekávání od potomků, plánování budoucnosti a rozdílů ve vzdělání.

Graf 23: Podíly mužů a žen v různých kategoriích respondentů

Z celkového počtu 879 respondentů bylo 515 mužů a 364 žen, tedy 59 procent ku 41 procentům. Z tohoto poměru se významně neodchyluje žádná ze skupin podle země původu.

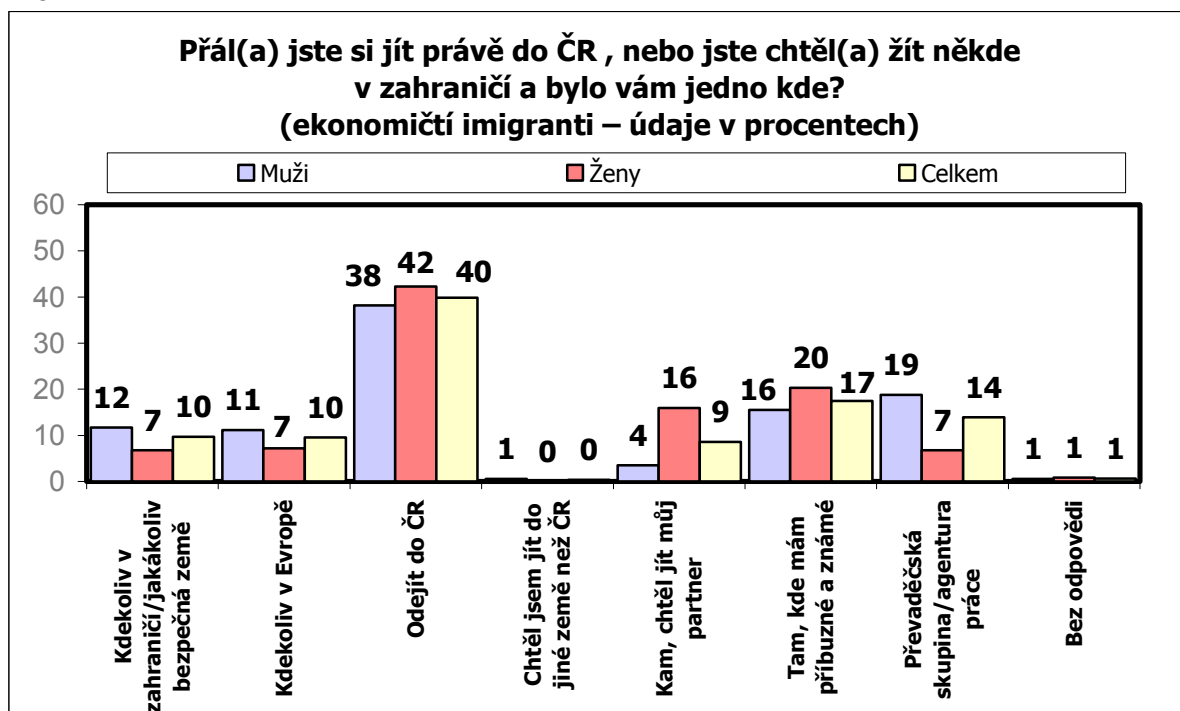
Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

V případě rozdělení cizinců podle druhu pobytu se rozdělení podle pohlaví mírně liší: v souboru cizinců s trvalým pobytem jsou muži a ženy rozděleny přibližně půl na půl, u cizinců s přechodným pobytem je poměr 68 procent mužů a 32 procent žen. Osoby s trvalým pobytem v ČR ve více případech pobývají s partnerem či partnerkou nebo je zde přítomna celá rodina. Kratší pobyty jsou více záležitostí mužů bez partnerky.

4.9.2. Mechanismy integrace z hlediska genderu

V počtu respondentů z řad ekonomických imigrantů a imigrantek, kteří si vybrali Českou republiku, nejsou mezi muži a ženami výrazné rozdíly. Neliší se ani podíl těch, kteří chtěli žít kdekoli v zahraničí či kdekoli v Evropě.

Graf 24: Priorita České republiky jako cílové destinace – rozdíly podle pohlaví – ekonomičtí imigranti

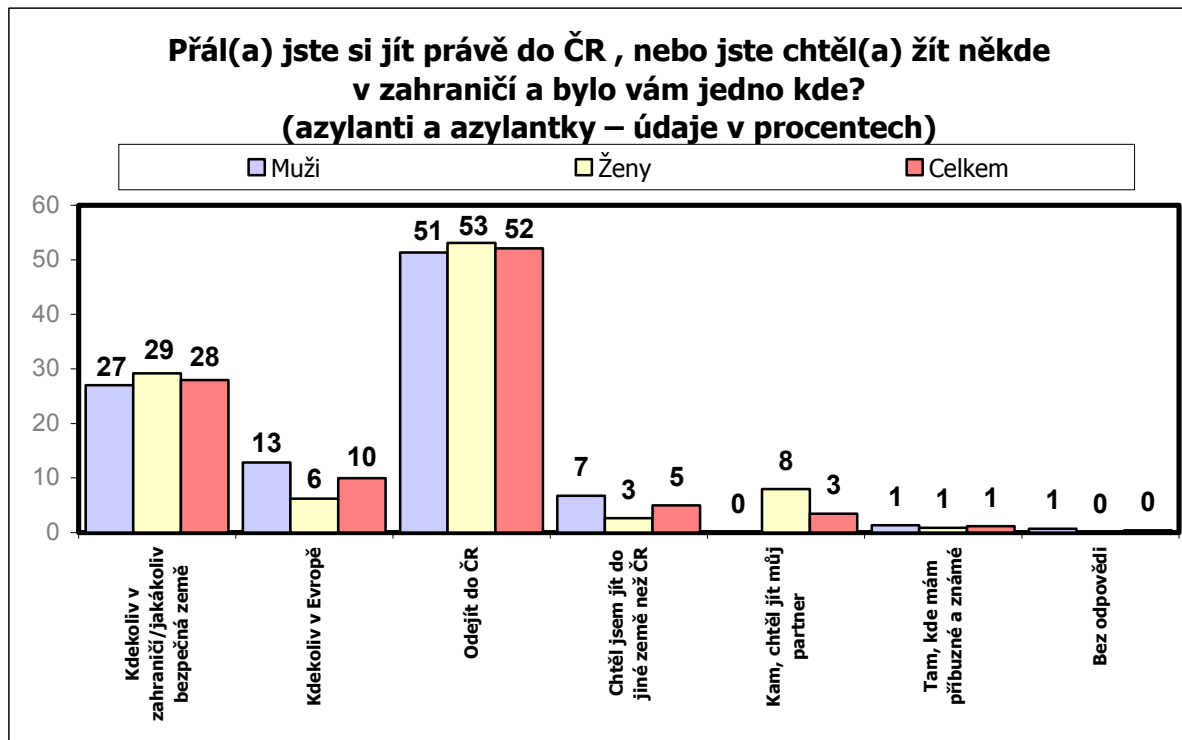

Rozdíly mezi pohlavími se však ukazují tam, kde respondenti a respondentky zvolili jiné než teritoriální kritérium výběru cílové země. Pokud ženy nechávaly výběr cílové země na někom jiném, převážně to byl jejich partner. Tuto možnost zvolilo 16 procent ze všech oslovených ekonomických imigrantek, z mužů následovala svou partnerku pouze čtyři procenta respondentů. Ženy naopak méně než muži využívaly při svém odchodu do ČR institucí zprostředkovatelského systému – následovaly partnera.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

V případě azylantů jsou rozdíly mezi pohlavími ještě menší. Výjimečnou kategorií, v níž se rozdíly ukazují, je stejně jako u ekonomických imigrantů a imigrantek důvod odejít tam, kam chtěl partner. Tuto odpověď uváděly takřka pouze ženy. Z mužů-azylantů takto neodpověděl nikdo, mezi ženami azylantkami tuto variantu odpovědi zvolilo osm procent respondentek.

Graf 25: Priorita České republiky jako cílové destinace – rozdíly podle pohlaví – azylanti a azylantky

4.9.3. Genderové rozdíly a segmentace trhu práce

Pozice imigrantek na českém trhu práce ukazuje na určitou profesní segmentaci do některých sektorů ekonomiky¹³¹. Zatímco vietnamské ženy jsou častěji než muži součástí rodinných podniků, ukrajinské/ruské ženy spíše obsazují méně kvalifikované pozice. Na těchto pozicích pracuje asi 28 procent imigrantek z Ukrajiny či z Ruska, což také zhruba odpovídá podílu mužů na nekvalifikovaných pozicích z těchto zemí původu. Zatímco muži častěji pracují na stavbách a opravách silnic, ženy uklízí v kancelářích či hotelích či pomáhají v restauracích.

Tento způsob segmentace pracovního trhu však může pro některé imigrantky zpětně znamenat sestupnou socio-profesní mobilitu. Ženy-ekonomické imigrantky výrazněji více než

¹³¹ Viz tabulky v kapitole 4.3.Trh práce a zaměstnání.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

muži uváděly, že pracují jako provozní pracovnice ve službách, naopak méně než u mužů se v odpovědích žen objevila pozice vedoucích a řídicích pracovníků.

Jedním z možných ukazatelů rovnosti mužů a žen je výše příjmu, která je mimo jiné ovlivněna i kvalifikací jednotlivce. Na otázku ohledně využívání kvalifikace odpovědělo záporně 42 procent mužů a 52 procent žen. Mezi pracovními imigranty existuje diferenciací příjmů mezi jednotlivými pohlavími i na některých obdobných pracovních pozicích, ženy na pozici zaměstnankyň například uváděly, že vydělávají v průměru o 3500 korun méně, než kolik uváděli muži, což je – vezmeme-li v úvahu ekonomickou pozici imigrantek a imigrantů – velký rozdíl. Jak ukazují výzkumy¹³², vyšší mzdy žen by mohly přispět k větší flexibilitě při dělbě domácích prací, rozhodování a rodičovské zodpovědnosti, jakož i k menším genderovým nerovnostem v sociální i veřejné sféře (toto vše však pravděpodobně na úkor přispění k integraci dětí).

Genderově nerovné je rovněž zapojení „asijských“ žen do rodinného podnikání: v něm ženy nemusí mít přístup k vlastním příjmům a mohou být plně odkázány na svého obchodního i životního partnera.¹³³ Zároveň tím vzniká prostor pro "šedou" ekonomiku – vyhýbání se odvodům a daním. Toto zjištění považujeme za rizikové nejen z hlediska daňových přestupků, ale chceme také upozornit, že **placená práce všeobecně přináší vyšší svobodu**. Provedené výzkumy zaměřené na genderové vztahy imigrantů a imigrantek ukazují¹³⁴, že imigrantky, které mají lepší přístup k vlastní hotovosti, mají menší motivaci vrátit se domů. Ztratily by tím výhody, které získaly v emigraci. Právě limitované možnosti zaměstnání se specifickými sociálními podmínkami, kterým musí čelit imigrantky z některých zemí, kde jsou genderové role definovány tradičněji, mohou vést k rozdílné motivaci mužů a žen k návratu do země původu.

Osobnost a svoboda ženy je v situaci imigrantek daleko víc zranitelná; ženy imigrantky jsou „neviditelné“ kvůli etnicitě, genderu i profesnímu zařazení (většina imigrantek zaplňuje specifickou mezeru na českém trhu práce).¹³⁵ Právě imigrantky nemusí vždy volit cílový stát a následují své muže. Většinou pobírají daleko menší příjem, zůstávají více v domácnosti a považují – ve srovnání s muži – své jazykové znalosti za horší. Nerovnost vůči majoritě daná

¹³² Caroline C. Brettel 2000: *Theorizing Migration in Anthropology*, in Ed. Brettel, C., Hollifield, J.F.: *Migration Theories. Talking Across Disciplines*. Routledge, New York and London

¹³³ Více než polovina z nich uvedla, že jejich osobní čistý měsíční příjem je nižší než 5000 korun, tři respondentky uvedly, že nemají žádný příjem.

¹³⁴ Sarah J. Mahler, Patricia R. Pessar: 2006 "Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies", In: *International Migration Review*, Vol. 40 Issue 1, pages 27–63

¹³⁵ Caroline C. Brettel 2000: „*Theorizing Migration in Anthropology*“, in Ed. Brettel, C., Hollifield, J.F.: *Migration Theories. Talking Across Disciplines*. Routledge, New York and London

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

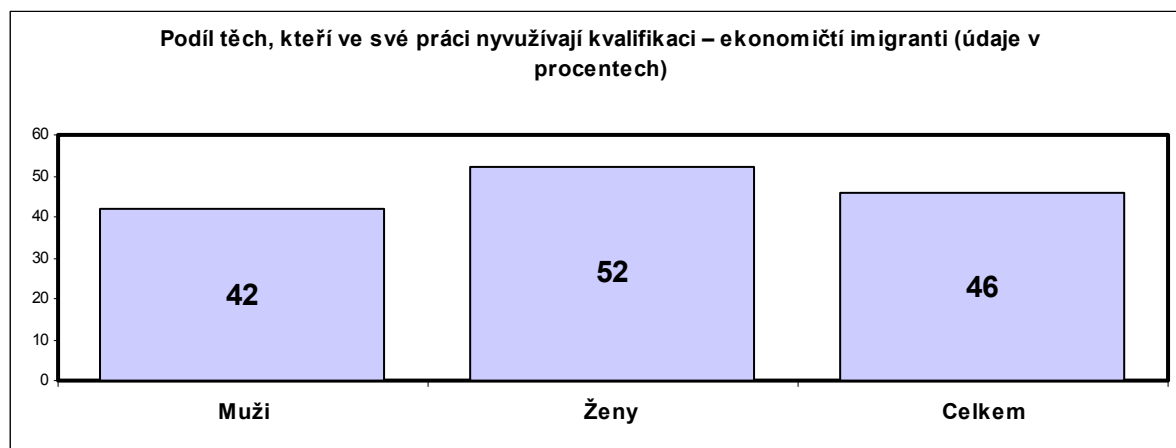
jejich postavením cizinek (či azylantek) je znásobována jejich specifickou pozicí z hlediska genderu.

4.9.4. Kvalifikace a vzdělání z hlediska genderu

Mezi respondenty, kterým nebyla kvalifikace uznána převažovaly ženy, a to o deset procent.¹³⁶ Ženy rovněž méně než muži **svou kvalifikaci využívají** (nevyužila ji více než polovina oslovených cizinek - 52 procent). V případě mužů byl podíl těch, kteří svou kvalifikaci nevyužívají, o deset procent nižší. To je podle nás zapříčiněno námi zjištěnou segmentací pracovního trhu, kdy se muži více uplatňují v profesích vyžadujících určitý stupeň kvalifikace (typicky stavebnictví), byť často své znalosti využívají jen částečně, a ženy naopak v sektoru služeb (např. úklid a pomoc v domácnosti), kde specifická kvalifikace není nutnou podmínkou pro výkon práce.

V počtu ekonomických imigrantů a imigrantek, kteří si aktivně rozvíjejí svou kvalifikaci, nejsou mezi muži a ženami takřka žádné rozdíly (svou kvalifikaci si v Česku rozvíjí či nějak rozšířilo 30 procent dotazovaných mužů a 34 procent dotazovaných žen). **Nedostatečnou kvalifikaci označuje za závažnou překážku desetina mužů a 16 procent žen**¹³⁷.

Graf 26: Podíl ekonomických imigrantů, kteří ve své práci nevyužívají kvalifikace podle pohlaví

Jak jsme již uvedli, **klíčovou roli** při uvažování o možnostech dalšího vzdělávání ekonomických imigrantů a imigrantek i azylantů a azylantek hraje **znalost českého jazyka**. Jazyk je nezbytnou podmínkou k dalšímu vzdělávání i uplatnění se mimo segment sekundárního trhu práce. I v této otázce se ukazují určité rozdíly mezi muži a ženami. V práci

¹³⁶ Kvalifikace byla po příchodu do ČR uznána celkem 31 procentům respondentů – ekonomických imigrantů. Zhruba 30 procentům respondentů uznána nebyla. Viz kapitola 4.3.3. Dosažená a využitá kvalifikace.

¹³⁷ Přestože rozdíl zůstal těsně pod hranicí statistické významnosti, nelze ho podle nás ani zcela přehlížet.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

používá češtinu 86 procent všech dotazovaných mužů a 75 procent všech dotazovaných žen. Samotný tento fakt, jak jsme již zmínili v kapitole, která se integrací do jazykového prostředí přímo zabývala¹³⁸, neukazuje, do jaké míry imigranti a imigrantky češtinu ve skutečnosti ovládají.

To do značné míry závisí i na její podobnosti s jazykem země původu. **Jazyk jako vážnou překážku při podnikání či v zaměstnání** označilo 19 procent ekonomických imigrantů a 13 procent ekonomických imigrantek pocházejících z Ruska či Ukrajiny. V případě příchozích z Vietnamu a Číny je však podíl těch, kteří s češtinou ve své práci zápolí, výrazně vyšší – 28 procent mužů a 36 procent žen. Tuto skutečnost podporuje i hodnocení schopnosti respondentů hovořit česky ze strany tazatele – bez pomoci tlumočnicka bylo schopno s tazatelem hovořit 62 procent vietnamských a čínských mužů a 46 procent vietnamských a čínských žen.

Ženy (bez ohledu na zemi původu a pobytový status) také v menší míře než muži komunikují s veřejnými institucemi – **v 52 procentech imigrantských rodin komunikuje s úřady pouze muž**. Tato disproporce je největší v případě vietnamských rodin. Na druhou stranu **ženy ve větší míře komunikují se školami**. Školy se tak mohou stát významnými prostředníky při komunikaci s touto jinak obtížně dosažitelnou skupinou.

Na druhé straně se školy s ohledem na průběh každodenní výuky musí vyrovnat s tím, že tradiční chápání role muže a ženy se v zemích původu cizinců odlišuje od toho, jaké nároky jsou spojovány s genderovými rolami v Česku. Nejvíce se to zřejmě týká příchozích z muslimských zemí. Někteří informátoři v kvalitativních rozhovorech například zmiňovali **kulturní bariéry přístupu na střední školu**, především ty, které znevýhodňují dívky oproti chlapcům. Stává se, že si „tradičně“ založení rodiče¹³⁹ nepřejí, aby jejich dcery po splnění povinné školní docházky pokračovaly ve studiu. Buďto mají za to, že ženám základní vzdělání zcela postačuje pro naplňování „tradiční“ genderové role (tj. k péči o rodinu a o domácnost) nebo (a s prvním důvodem se to nevyklučuje) si nepřejí, aby jejich dospívající dcery přicházely do styku s muži – v tomto případě spolužáky (čemuž by se ve většině studijních oborů nejspíše nevyhnuly¹⁴⁰)¹⁴¹.

¹³⁸ Viz 4.4.1. Integrace do jazykového prostředí.

¹³⁹ Nelze samozřejmě generalizovat a říci, o příslušníky kterých (etnických) skupin se jedná, neboť v rámci všech skupin existují významné rozdíly v hodnotách a preferovaných životních strategiích.

¹⁴⁰ Stává se, že rodina zcela nevyloučí možnost dalšího studia dcery, přistoupí ale jen na některé, „typicky“ femininní obory studia.

¹⁴¹ Všichni informátoři však zdůrazňovali, že se s těmito postoji u cizinců setkávají výjimečně. V některých případech se jim pak daří rodiče dívek přesvědčit o změně svého rozhodnutí.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Jak dále vyplynulo z informací sdělených informátory ze škol a NNO, chlapci se v rámci vzdělávání zase obtížněji než dívky vyrovnávají s tím, když jsou při nastoupení povinné školní docházky v ČR zařazováni do nižších ročníků než odpovídá jejich věku (obvykle z důvodu nedostatečné znalosti ČJ). Může to s sebou nést určité komplikace: zejména chlapci z kultur se specifickým pojetím genderových a společenských rolí se někdy cítí poníženi, jsou-li zařazeni mezi mladší děti, které však díky znalosti jazyka téměř automaticky dosahují lepších výsledků. To může vést k frustraci, izolaci dítěte a k jevům jako je odmítání participovat na výuce či záškoláctví.

4.9.5. Gender a domácnost

Ženy-imigrantky více dbají na udržování původních kulturních a náboženských tradic; na druhé straně jsou právě ony významnými aktérkami v oblasti integrace svých dětí (druhé generace), zejména díky pozornosti, kterou věnují svému dítěti v nové kultuře a v novém prostředí reprezentovaném zejména školou. Muži více zajišťují ekonomické podmínky pro chod domácnosti a méně udržují tradice země původu.

Menší význam udržování tradic souvisí u některých imigrantů-mužů s jejich častějším kontaktem s majoritní společností, např. v pracovním prostředí¹⁴², při kontaktu s úřady¹⁴³ nebo při komunikaci s cizineckou policií.

Kulturní tradice a jejich praktikování (např. příprava jídla, přípravy oslav svátků, svatby atp.) jsou naopak vázány na prostředí rodiny, primárně tedy ženu, která napomáhá jejich udržování.

Je však třeba si uvědomit, že změny ve fungování rodin a v genderových vztazích nemusí nutně vyplývat pouze ze skutečnosti, že se rodina přestěhovala do jiného státu. Významný vliv hrje i změna venkovského prostředí na městské¹⁴⁴.

Odborné studie dokládají¹⁴⁵, že **pozice ženy v emigraci nabízí rozšíření jejich moci a statutu v domácnostech**. Vycházíme z předpokladu, že sdílení domácích aktivit mezi

¹⁴² Výzkumy naznačují, že muži, kteří mají děti, obecně rychleji nacházejí pracovní uplatnění.

¹⁴³ Jak potvrdil i tento výzkum, do jednání s úřady vstupují především muži-imigranti.

¹⁴⁴ Dobrý příklad poskytují například vietnamské rodiny, které ve své zemi původu žily na venkově a v emigraci pobývají ve městě. Některé tradiční rurální genderové stereotypy se v městském prostředí začínají měnit. Pojetí rolí přestává být tak tradiční, což je možné ukázat i na jazykových změnách: například vietnamština ztrácí v ČR občas již tak přísnou věkovou a poziční hierarchizaci společnosti vyjadřovanou mnoha druhy zájmen a oslovení. Začínají se častěji objevovat i mezietnické sňatky. Vietnamští muži nepožadují po ženách takový komfort obsluhy a úslužnosti apod. Tato změna rolí však je v případě našich respondentů dána také přechodem z tradičního rurálního prostředí v zemi původu do českého urbánního, než jen přechodem z jedné kultury do druhé.

¹⁴⁵ Erel, U., M. Morokvasic, and K. Shinozaki 2002 "Introduction." In *Crossing Borders and Shifting Boundaries. Vol. 1. Gender on the Move*. Ed. M. Morokvasic, U. Erel, and K. Shinozaki. Opladen, Germany: Leske & Budrich. Pp. 9–22

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

mužem a ženou roste s pracovními povinnostmi ženy. To následně způsobuje změny v zaměstnávání a ve struktuře trhu práce, ale má to i dopad na rodinnou strukturu, výchovu a integraci dětí a životní styl.

V první generaci imigrantů se naopak zdá, že ženské a mužské role jsou spíše stále konzervovány. Analýza ukazuje, že dělba domácích prací a povinností s nimi spojených mezi imigranty kopíruje model, který se uplatňuje i ve většinové české společnosti. Model sice českému prostředí dělby práce odpovídá, ale ve skutečnosti existují vůči ženám v tradičně zaměřených kulturách vyšší nároky spojené s péčí o domácnost; naopak na bedrech mužů leží větší nároky na finanční či materiální zajištění rodiny.

Mezi dominantně mužské činnosti, které vykonává více než polovina dotázaných mužů z řad ekonomických migrantů, patří hlavně jednání s úřady. Naproti tomu ženy ve větší míře komunikují se školami, kam chodí jejich děti. Ženy jsou ve velké části zodpovědné za úklid a domácnost, vaření a nákupy a školní přípravu dětí – výhradně ženy se na nich podílí ve třech čtvrtinách všech rodin pracovních imigrantů. Samotný muž se těmto aktivitám věnuje jen v naprostém minimu případů.

Rozdíly jsme zaznamenali i mezi jednotlivými zeměmi původu. Vietnamští a čínští muži více než ukrajinští a ruští rozhodují o větších investicích, oproti celku také více komunikují s úřady. U vietnamských a čínských rodin rozhoduje v 15 procentech muž o tom, zda žena nastoupí do zaměstnání, v 57 procentech celý pár. Ukrajinské a ruské rodiny poskytují, soudě podle výpovědí respondentů, ženám větší svobodu. Samotné ženy rozhodují o svém nástupu do zaměstnání téměř v polovině případů.

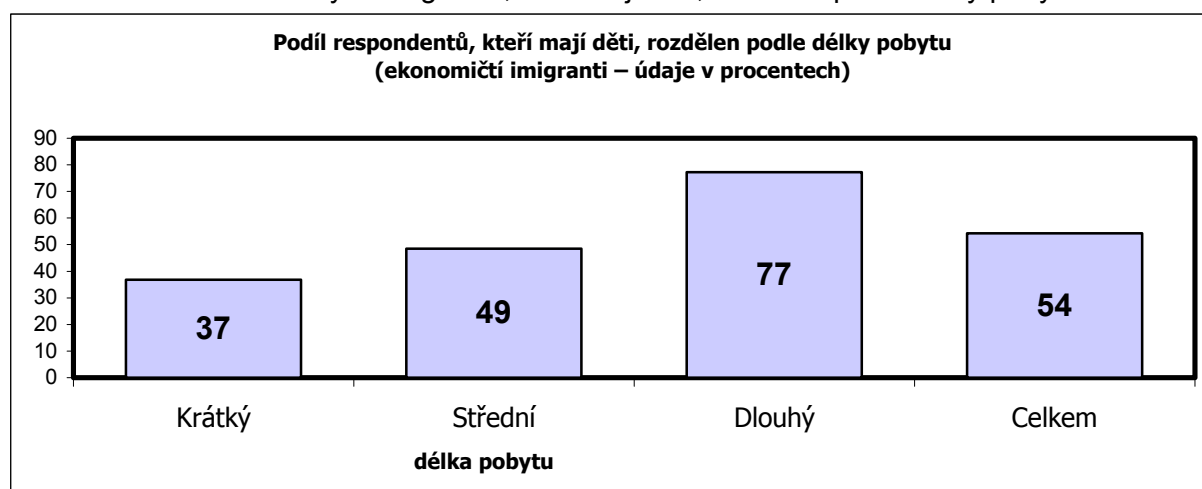
Na druhé straně právě „asijské“ komunity více využívají druhé osoby při pomoci v domácnosti. Rodiče pracují dvanáct i více hodin denně, a proto si často najímají české chůvy; to lze na druhou stranu interpretovat jako první integrační krok jejich dětí.

Zcela jinak situaci prožívají rodiny azylantů. Ve větší míře se v nich podílejí na chodu domácnosti oba partneři společně – jde zejména o výchovu a školní přípravu dětí či rozhodování o větších investicích a hospodaření s domácí pokladnou. Tento fakt je možné vysvětlit tím, že jsou azylanti v daleko obtížnější situaci: šok ze situace doma, šok z příchodu do ČR, horší ekonomické podmínky v ČR, netráví čas v homogenních silných komunitách, žijí často v odlehlých lokalitách a v neposlední řadě větší podíl mužů nemá práci a zdržuje se doma. Na druhé straně však mezi azylantkami a azylanty je oproti ekonomickým imigrantům a imigrantkám větší podíl domácností, kde peníze vydělává pouze muž – 56 procent v případě azylantek a azylantů oproti 37 procentům u ekonomických imigrantů a imigrantek.

4.9.6. Rodina jako integrační element

Jak už dosavadní výklad naznačil, **rodina s dětmi je nejsilnějším integračním faktorem**. Jak ukazují některé migrační teorie¹⁴⁶, právě v druhé generaci imigranti dosahují vzestupné mezigenerační mobility. Musí však být zajištěno udržení jejich sociální identity, kterou si druhá a třetí generace imigrantů buduje právě v prostředí integrující se domácnosti¹⁴⁷.

Graf 27: Podíl ekonomických imigrantů, kteří mají děti, rozdělen podle délky pobytu¹⁴⁸

Mezi ukrajinskými respondenty a respondentkami jsme zaznamenali rozšíření fenoménu tzv. transnacionálních rodičů¹⁴⁹, tj. těch rodičů, kteří nejsou ve fyzickém kontaktu se svými dětmi a své rodičovství naplňují zejména přes zasílanou finanční a materiální podporu (oblečení, dárky apod.). Je důležité připomenout, že se procesem emigrace negativně narušila tradiční struktura rodiny, jakož i funkce jejích jednotlivých členů. Krátkodobá imigrace za prací může na druhé straně přispívat k zlepšení kvality života rodin migrantů v jejich mateřském státu. Právě strategie krátkodobé migrace (tzv. pendlerství) je genderově definována. Muži organizují svoje cesty za prací s ohledem na potřeby placené

¹⁴⁶ Portes, A., and M. Zhou 1993 "The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants." *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530:74–96.

¹⁴⁷ Zatímco mezi třetinou respondentů z řad ekonomických imigrantů a imigrantek, kteří v Česku žijí krátkou dobu (od půl roku do čtyř let), má všechny své děti u sebe v ČR asi polovina, u těch, kteří žijí v Česku nejdéle (déle než osm let), jsou to již tři čtvrtiny.

¹⁴⁸ Respondenti a respondentky byli kategorizováni na stejně početné třetiny podle délky pobytu – na třetinu, která zde byla nejkratší dobu, středně dlouho a třetinu těch, kteří zde žijí nejdéle. V první skupině byli respondenti, kteří v ČR žijí od půl roku do zhruba čtyř let, v druhé ti, kteří žijí v ČR od čtyř do asi osmi let, a do poslední skupiny pak patří respondenti a respondentky, kteří žijí v Česku déle než osm let (maximum bylo více než 30 let).

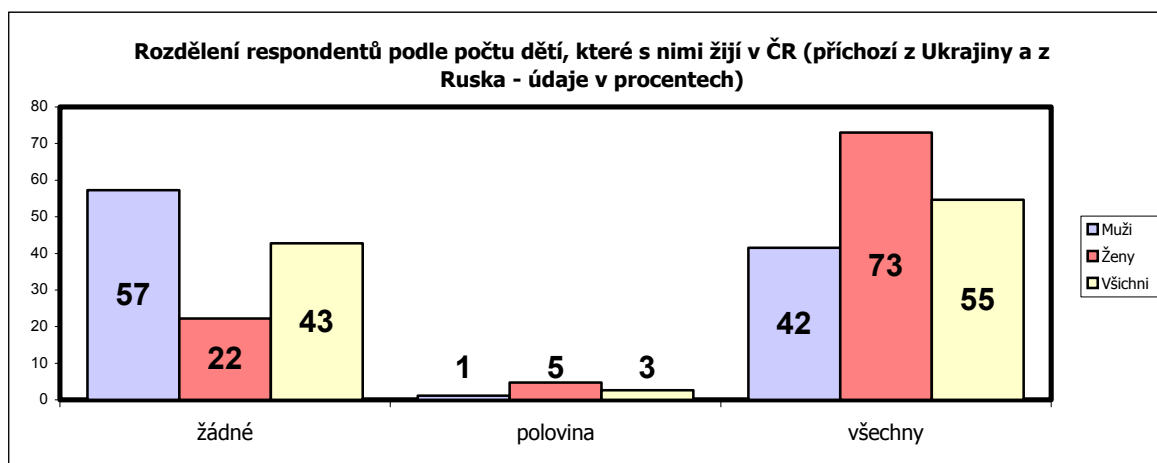
¹⁴⁹ V případech dotazovaných z Vietnamu a Číny se podobná struktura neobjevila.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

práce, ženská migrace se naopak odvíjí od nutnosti sladit práce v zahraničí a péči o domácnost.¹⁵⁰

Výsledky našeho výzkumu ukazují, že imigranti a imigrantky s dětmi, kteří či které získají trvalý pobyt a tím i větší "životní jistotu" pro život v ČR, směřují své strategie ke sloučení rodiny. Podíl dětí v ČR výrazně ovlivňuje rozhodnutí zůstat v ČR. **Rodinné zázemí je tak jednou z nezbytných podmínek integrace. Právě rodina je nejsilnějším diferenciacním faktorem v celém procesu životních strategií, které migranti při své integraci v ČR volí.**

Graf 28: Podíl dětí, které žijí s respondentem v ČR (pouze příchozí z Ukrajiny a z Ruska)

Vzhledem k výše uvedeným závěrům se domníváme, že **státní integrační politika ČR by měla výrazně zohledňovat specifickou roli imigrantek**, které na jedné straně fungují jako hybatelky integrace pro druhou generaci imigrantů, ale na straně druhé můžou podléhat specifickým rizikovým situacím jako jsou například nízké mzdy, neplacená práce či tradičně definovaná kulturně podmíněná role pečovatelky o rodinu a v domácnosti.

¹⁵⁰ Morokvasic, M. 2002 "Transnational Mobility and Gender: A View from Post-Wall Europe." In Crossing Borders and Shifting Boundaries. Vol. 1. Gender on the Move. Opladen, Germany: Leske & Budrich. Pp. 101–136.

4.10. Vzdělávání dětí-cizinců – výsledky výzkumu ve vybraných školách

ZJIŠTĚNÍ:

- NEJVĚTŠÍM PROBLÉMEM SPOJENÝM SE VZDĚLÁVÁNÍM DĚTÍ–CIZINCŮ JE NEZNALOST ČESKÉHO JAZYKA A SKUTEČNOST, ŽE TENTO PROBLÉM NENÍ ŘEŠEN SYSTÉMOVĚ.
- NEZNALOST JAZYKA JE VĚTŠÍM HANDICAPEM V PŘÍPADĚ DĚTÍ, KTERÉ DO ČESKÝCH ZÁKLADNÍCH ŠKOL NASTUPUJÍ AŽ BĚHEM DRUHÉHO STUPNĚ.
- ŠKOLY SE POTÝKAJÍ S KOMUNIKAČNÍMI PROBLÉMY S RODIČI–CIZINCI.
- ŠKOLY ZATÍM Z VELKÉ VĚTŠINY OPOMÍJEJÍ EXISTENCI INTERKULTURNÍCH ROZDÍLŮ A SOCIÁLNÍ SITUACI ŽÁKA V KOMPLEXNÍM MĚŘÍTKU CELÉ RODINY A KOMUNITY, DO KTERÉ JE ZAPOJENO, ODHLÍŽEJÍ OD SOCIÁLNÍHO A KULTURNÍHO ZAKOTVENÍ JEDNOTLIVCE.
- ŠKOLÁM CHYBÍ METODIKY PRO PRÁCI S DĚTMI–CIZINCI.
- ŠKOLY NEJSOU DOSTATEČNĚ INFORMOVÁNY O ZÁLEŽITOSTECH SPOJENÝCH S INTEGRACÍ CIZINCŮ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ.
- VELKÁ VĚTŠINA VIETNAMSÝCH ŽÁKŮ SE ÚSPĚŠNĚ HLÁSÍ NA GYMNÁZIA.

4.10.1. Vzdělávání dětí-cizinců – úvod

Následující část textu je zaměřena na popis situace zcela odlišné skupiny imigrantů než jsou respondenti našeho dotazníkového šetření, a sice na děti migrantů. Jak jsme ukázali ve 3. kapitole, míra znalosti českého jazyka a orientace v českém společenském a právním systému je u dospělých imigrantů velmi malá a nerozvíjí se. Kvůli mnohdy monopolnímu postavení zprostředkovatelských servisů jsou rodiče často integrováni až prostřednictvím svých dětí, což na děti klade i velmi vysoké nároky. Musí porozumět prostředí obou kultur zároveň, často musí v raném věku překládat pro své rodiče apod. Bez zamyšlení nad tím, s jakým potenciálem tato generace vstoupí na trh práce, není obraz, který se tento výzkum snaží zprostředkovat, kompletní.

Úspěšná integrace dětí–cizinců na školách není trvalým a neochvějným důkazem jejich integrace do české společnosti. Zatímco se děti–cizinci velmi dobře přizpůsobují našemu školství, školství se velmi málo přizpůsobuje jim, jejich rodinnému a původnímu kulturnímu a sociálnímu prostředí. Na tuto skutečnost začínají narážet zejména ty školy, v nichž se začínají vytvářet početnější skupiny žáků–cizinců; takových je ale zatím v ČR ještě velmi málo, než aby se toto vnímání stalo většinovým. Integrační proces tedy (zejména v této kapitole) pojmáme nejen jako jednogeneační záležitost, ale jako dlouhodobý proces mezigeneračního předávání znalostí a kompetencí, jako proces proměny sociálně-kulturní

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

zakotvenosti. Integraci je třeba chápat nejen jako proces vývoje imigranta v rámci jeho životní dráhy, ale také jako dlouhodobý proces překračující několik generací, který se také v jednotlivých generacích – vlivem rozdílných zkušeností – významně proměňuje.

Povinná školní docházka se vztahuje na cizince s vízem nad 90 dnů, s povolením k dlouhodobému a trvalému pobytu i na azylanty.¹⁵¹ Základní školy tak jsou jednou z prvních institucí, se kterou imigranti (ať již jako žáci nebo rodiče) v ČR přicházejí pravidelně do styku. Jsou proto klíčovým aktérem v procesu integrace cizinců, a to nejen dětí, ale – přímo či nepřímo – i jejich rodičů. V základních školách tedy spočívá důležitý integrační potenciál, který však v současnosti není z různých důvodů dostatečně využíván.

Vedle informací od představitelů nestátních neziskových organizací vychází následující část především z rozhovorů se zástupci 23 základních a 5 středních škol.¹⁵² Ve většině případů se jednalo o ředitele či ředitelky, v několika případech zástupce či zástupkyně ředitele, učitelky a učitele českého jazyka nebo výchovné poradkyně či poradce. Pro rozhovory jsme ve vybraných regionech¹⁵³ oslovili školy, které navštěvují nejvyšší počty cizinců z tzv. třetích zemí. Vedle nich jsme oslovili také tři školy, jež jsou spádové pro Integrační azylová střediska. Zde je na místě upozornit, že s výjimkou těchto tří škol, převažovaly na většině škol mezi žáky a studenty–cizinci z tzv. třetích zemí děti původem z Vietnamu¹⁵⁴. Počty dětí z jiných zemí se většinou pohybovaly mezi 1 až 4 na školu. Školy tedy mají zkušenosti především se vzděláváním a integrací vietnamských dětí a s komunikací s vietnamskými rodiči; tyto zkušenosti jsou podle mínění informátorů v mnohém specifické.¹⁵⁵ Tento fakt významně ovlivňuje také následující text.

4.10.2. Základní školství

Jednotlivé školy se výrazně lišily v míře zkušeností se začleňováním cizinců do výuky. Základní a střední školy, které navštěvují cizinci v řádu jednotlivců¹⁵⁶, většinou nepocítují vážnější potřebu zabírat se tématem integrace. Vzdělávání cizinců vesměs nevnímají jako problém. Základní školy s větším počtem cizinců¹⁵⁷ si oproti tomu obvykle alespoň částečně uvědomují specifika spojená se vzděláváním těchto dětí, téma integrace některé z nich

¹⁵¹ Vedle nich samozřejmě také na občany jiných členských států EU a žadatele o azyl. Ti však, jak již zaznělo v úvodu, nepatřili mezi cílové skupiny našeho výzkumného projektu.

¹⁵² Viz tabulky č. 9 a 11, které ukazují celkové počty žáků a počty cizinců ze třetích zemí na školách, s jejichž zástupci byly vedeny rozhovory.

¹⁵³ Viz část věnovanou metodologii.

¹⁵⁴ Viz tabulku č. 12 zobrazující zastoupení vietnamských dětí mezi žáky a studenty z tzv. třetích zemí.

¹⁵⁵ Někteří z informátorů dokonce měli tendenci ztotožňovat Vietnamce s cizinci vůbec, což jiní kritizovali.

¹⁵⁶ Jde o případy, kdy základní školu s celkem cca 400 žáky navštěvuje zhruba do 20 cizinců.

¹⁵⁷ Jde o případy, kdy je v rámci jedné třídy na základní škole průměrně cca 5 cizinců a více.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

považují za velmi závažné.¹⁵⁸ Pedagogický sbor těchto škol ovšem často paradoxně nemá dostatečné kapacity věnovat se žákům–cizincům individuálně, protože jich ve třídách bývá více. Také zástupci některých neziskových organizací specializujících se na oblast vzdělávání si uvědomují, že vedení škol a učitelé jsou velmi vytížení, takže pro ně práce s cizinci často znamená obětování vlastního volného času.

I přes uvedenou rozdílnou míru zkušeností se téměř všichni zástupci základních škol shodovali na hlavních problémech spojených se vzděláváním cizinců. Na prvním místě uváděli **jazykovou bariéru**, a to jak ve vztahu k dětem, tak ve vztahu k rodičům. Nejvýrazněji se tato bariéra projevuje u cizinců z neslovanského jazykového (a kulturně vzdálenějšího) prostředí. Co se týče dětí, zástupci oslovených škol se shodovali, že se problém **neznalosti českého jazyka** v posledních letech zmenšuje. V minulosti totiž na školy mnohem častěji než nyní nastupovaly děti, jež se narodily a ranné dětství strávily v zemi původu. Adaptace na nový jazyk a prostředí pro ně byla (a je) velmi obtížná. To je dáno odlišnými kognitivními procesy malých a větších dětí (ty totiž k nové látce přistupují racionálněji a logičtěji). Výjimkou dříve nebyly děti, které do ČR přijížděly ve věku 12 až 15 let. V současnosti představují děti nastupující do vyššího ročníku spíše menšinu, většina cizinců zde již zahajuje školní docházku. I když se někteří informátoři vyjádřili v tom smyslu, že u dětí, které v ČR žijí od narození či od útlého věku, nelze hovořit o vážných problémech s češtinou, nelze to vnímat tak, že systém začleňování dětí do výuky funguje optimálně. U těchto dětí se každopádně problém neznalosti českého jazyka daří překonávat lépe a rychleji. Kromě toho, že si děti v nižším věku cizí jazyky osvojují snadněji, hraje zde důležitou roli skutečnost, že roste podíl dětí–cizinců, které se v ČR již narodily a navštěvovaly zde mateřskou školu, případně byly jinak vystaveny vlivu českého jazyka a prostředí¹⁵⁹.

V této souvislosti nicméně informátoři z neziskových organizací (ale i ze škol) upozorňovali na nerovný přístup části cizinců ze třetích zemí (těch, kteří nemají statut rezidenta, tj. cizinců s vízem nad 90 dnů a s povolením k dlouhodobému pobytu) k předškolnímu vzdělávání (a školským službám¹⁶⁰). Narozdíl od cizinců se statutem rezidenta tito cizinci v současnosti nemají **přístup ke vzdělávání v mateřských školách** za stejných podmínek jako občané ČR, což často znamená, že za tyto služby musí platit

¹⁵⁸ Z rozhovorů provedených v rámci školení NIDV pro pedagogické pracovníky na Karlovarsku mimo tento výzkumný projekt.

¹⁵⁹ Příkladem toho jsou tzv. české tety, neformální instituce, jež je podle informátorů v hojné míře využívána vietnamskými rodiči k hlídání a učení dětí.

¹⁶⁰ Stravování ve školní jídelně, školní družiny, základní umělecké školy aj.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

poměrně vysoké částky, jež si v mnoha případech nemohou dovolit.¹⁶¹ Následkem toho rodiče své děti do školek nepřihlašují, takže se děti často při nástupu na základní školu s češtinou a českými vrstevníky setkávají poprvé.¹⁶² Znalost jazyka je přítom v případě docházky do mateřské školy na podstatně lepší úrovni. Stávající diskriminační praxe je jednoznačně protiintegrační. Na podnět neziskových organizací již nicméně byla připravena novela školského zákona, jež by v tomto směru měla zrovnoprávnit cizince s přechodným pobytem a občany ČR či rezidenty.

V této souvislosti je také nutné zmínit, že nově přichozí starší žáci nepřekonávají jen handicap jazykový, nýbrž i handicap interkulturní týkající se způsobu vzdělávání a rozdílů školských systémů v zemi původu a v zemi nové.¹⁶³

Nastupují-li děti do české školy ve vyšším věku, stojí škola před otázkou, **do jakého ročníku dítě zařadit**. Vedle věku dítěte ředitelky a ředitelé v souladu s metodickým pokynem MŠMT přihlížejí ke znalosti českého jazyka a k úrovni vzdělání dosaženého v zemi původu¹⁶⁴. Dalším často uplatňovaným kritériem je případná ne/přítomnost jiného dítěte se stejným mateřským jazykem v uvažované třídě, které se již česky dorozumí. Tito žáci jsou v případě, že nově nastupující dostatečně nevládnou češtinou, zpočátku využíváni jako prostředníci mezi vyučujícími a dítětem. Nejčastěji jsou takto děti umisťovány o jeden až dva ročníky níže, než kam by náležely věkem.¹⁶⁵

Za skutečně velký problém zástupci škol považují **integraci dětí, které česky nerozumí vůbec**, zvláště pak v těch případech, kdy ani není možné využít výše zmiňované pomoci spolužáka ze stejné země původu, který se již dorozumí česky. Vedle jazykové bariéry se tyto děti musejí vyrovnávat s náročnějším obsahem učiva, kterému kvůli neznalosti vyučovacího jazyka nerozumí.¹⁶⁶ Školy, které s takovými žáky mají zkušenosti,

¹⁶¹ V praxi ovšem neplatí za mateřské školy (a školské služby) všichni cizinci této kategorie. Některé školy cizincům tyto úhrady odpouštěly (zvláště ty, které navštěvovalo jen několik málo jednotlivců – cizinců), jinde náklady za cizince hradily neziskové organizace z rozpočtu projektu.

¹⁶² Mateřské školy ovšem nenavštěvují ani mnohé děti, které mají status rezidenta a mají tedy k předškolnímu vzdělávání přístup za stejných podmínek jako občané ČR. Rodiče dětí–cizinců, jež přicházejí k zápisu do první třídy, údajně poměrně často odmítají dát děti do školky v případě, že je jim doporučen roční odklad z důvodu (především jazykové) nedostatečné připravenosti na školní docházku. Některé školy zdůrazňovaly, že zahájení školní docházky v odpovídajícím věku je pro rodiny dětí–cizinců otázkou prestiže (především v případě vietnamských dětí). „Opoždění“ o jeden rok je v rámci komunity vnímáno negativně.

¹⁶³ Mnohdy se tak žáci začínou například teprve v sedmé třídě učit společenskovědním předmětům, které dosud v zemi svého původu neprobírali nebo ve zcela jiné podobě. Nebo se začínají v sedmé třídě učit o dějinách českých zemí, přitom ještě o rok dříve probírali v dějepise historii Vietnamu.

¹⁶⁴ Rodiče často nejsou schopni předložit doklad o dosaženém vzdělání (odchozených třídách) ze země původu. Kvůli jazykové bariéře se tak pedagogové potýkají s problémem odhadování úrovně znalostí, jež dítě dosáhlo v zemi původu.

¹⁶⁵ Každopádně se ředitelé snaží zařadit dítě tak, aby mohlo před 17 rokem věku dokončit povinnou školní docházku.

¹⁶⁶ Současně pro starší děti existuje i užší nabídka volnočasových aktivit, jejichž prostřednictvím mají děti možnost zdokonalit se v jazyku.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

pocitují vážnou potřebu standardizované jazykové diagnostiky, na jejímž základě by se pro dítě vytvořil individuální vyrovnávací plán, a metodik, jež by pro tyto případy stanovovaly postup práce. Některé děti, které přicházejí do ČR ve vyšším věku, nestihnou vyrovnat znevýhodnění dané neznalostí jazyka, takže mají později problémy s přechodem na střední školu.

Specifickou zkušenost mají **školy, jež jsou spádové pro Integrační azylová střediska**. Vedle žáků–azylantů je většinou navštěvují také děti–žadatelé o azyl (kterých je zde – vzhledem k podílu žadatelů, kterým je udělen azyl – více). Počty a složení cizinců na těchto školách se neustále vyvíjí. Děti jsou na základě vstupního rozhovoru zařazeny buďto do kmenové třídy, nebo – nehovoří-li vůbec česky – do tzv. vyrovnávací třídy, kde je žákům věnována větší pozornost s důrazem na osvojení češtiny.¹⁶⁷ Pokud se jejich znalost dostane na dostatečnou úroveň, jsou přeřazeny do kmenové třídy. Na tom, jak se tyto děti zlepšují v českém jazyce, se hodně odráží, zda jejich rodina plánuje zůstat v ČR, či zda je to pro ní pouze “přestupní stanice”.

Vhodným nástrojem pro rychlejší odstranění jazykového handicapu je **doučování češtiny**. Narozdíl od dětí–občanů jiných členských států EU nemají podle metodického pokynu MŠMT školy povinnost žáky–cizince doučovat českému jazyku mimořádnou formou studia. Zaznamenali jsme jen několik případů škol, které zajišťují systematické doučování češtiny v rámci projektu podpořeného některým typem grantu. Zajímavý postup uplatňují v jedné základní škole na Chebsku. Namísto předmětů, kterým by žáci vůbec nerozuměli (např. dějepis) a pouze by v hodinách pasivně seděli, si vybrané učitelky pravidelně berou žáky ze třídy a pracují s nimi na zlepšení češtiny.¹⁶⁸ Ostatní školy – organizují-li vůbec doučování – tak činí spíše nepravidelně a v nepříliš velkém rozsahu (jedné až dvou hodin týdně, většinou v odpoledních hodinách¹⁶⁹). Některé školy doučují jen děti na prvním stupni, rodičům starších žáků pak doporučují, aby si doučování zajistili soukromě. Většina vietnamských rodin si na doučování někoho najímá, ne všechny si to však údajně mohou dovolit. Zda se školy věnují doučování, závisí většinou na dobré vůli konkrétních členů

¹⁶⁷ Platný školský zákon ani jiná norma pojem vyrovnávací třída ovšem nezná. Děti je ve třídě maximálně 15, takže se jim učitel(ka) může věnovat individuálně (to je zcela nezbytné, vzhledem k tomu, že děti ve třídě hovoří různými jazyky). Zvýšené náklady (především na personální zajištění) jsou financovány z rozvojového programu MŠMT. Školy v této souvislosti poukazovaly na každoroční nejistotu, zda a kdy tyto prostředky dostanou.

¹⁶⁸ Děti mají stálý rozpis, individuální výuka je zařazena do rozvrhu konkrétních vyučujících. Vyučující si pro tyto děti připravují redukované plány podobné těm, jaké se dělají pro děti s poruchami učení (odpouští se někdy polovina úloh, nejsou zkoušeny ústně, protože se stydí mluvit česky apod.). Plány se případně mění podle toho, jak je děti zvládají.

¹⁶⁹ Někteří pedagogové zpochybňovali účinnost odpoledního doučování, zvláště pro takového cizince, pro něhož je vyučovací jazyk nový, jsou hodiny navíc vyčerpávající, již se tolik nesoustředí na výuku.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

pedagogických sborů.¹⁷⁰ Mnozí informátoři se shodují, že pokud stát chce cizince integrovat, měl by zajistit **systemovou podporu nadstandardní výuky českého jazyka** nejen pro občany jiných členských států EU. Výuka českého jazyka pro děti–cizince podle nich není – narozdíl od výuky dospělých – dostatečně ošetřena ve vládní koncepci integrace cizinců. Nejčastější odpovědí na otázku, jak by ředitelé naložili s případnými penězi navíc, bylo přidání hodiny češtiny navíc.

Dalším tématem souvisejícím s jazykovou integrací je **klasifikace žáků–cizinců**. Podle metodického pokynu MŠMT žáci–cizinci nemusí být během prvních tří pololetí školní docházky v České republice klasifikováni z českého jazyka. Informátoři se přitom shodují, že úroveň znalosti vyučovacího jazyka ve významné míře ovlivňuje prospěch i v jiných, odborných předmětech. Potýkají se tedy s problémem, jak hodnotit děti například z fyziky či dějepisu, když umí jen několik vět česky. Školy se podle slov svých zástupců s tímto problémem vyrovnávají různě: některé přiznávají, že jsou k cizincům tolerantnější i v jiných předmětech, než je čeština, jiné žádné úlevy nedělají. Zvláště některé školy s vyšším počtem cizinců v určitých případech využívají slovní hodnocení, protože jim umožňuje přesně popsat, co dítě v daném předmětu zvládlo a na co by se mělo dále soustředit.¹⁷¹ Spolu se zlepšením, dítě postupně přechází na hodnocení známkami.

Z jazykové bariéry vyplývá i druhý informátory nejčastěji zmiňovaný problém spojený se vzděláváním dětí–cizinců, a sice **problémy v komunikaci mezi školou a rodiči**. Zástupci škol uváděli, že se bez tlumočnicka nejsou schopni dohovorit s naprostou většinou rodičů, kteří nejenže často neznají ani základy češtiny, ale neovládají většinou ani žádný ze světových jazyků. To opět platí především o imigrantech z neslovanského prostředí (vedle Vietnamu informátoři zmiňovali především Čínu a Mongolsko).¹⁷² Školy se s tímto problémem vyrovnávají především dvěma způsoby: buďto žádají rodiče, aby na jednání chodili spolu s tlumočnickem, nebo k tlumočení využívají samotných dětí, což není vzhledem k možnému záměrnému zkreslení tlumočených informací vnímáno jako optimální řešení. Z neznalosti jazyka do velké míry vyplývá také často **špatná orientace rodičů–cizinců v českém školském systému**. Co se týče získávání informací (spojených ovšem nejen se vzděláváním dětí), rodiče jsou často ve velké míře závislí na zprostředkování vlastními dětmi.¹⁷³ Problémy nastávají v mimořádných situacích, kdy rodiče nemají po ruce někoho,

¹⁷⁰ Učitelé se doučování věnují zdarma nebo jsou vedením škol odměňováni v rámci osobního ohodnocení.

¹⁷¹ Někteří rodiče (především Vietnamci) vyžadují, aby jejich dítě bylo hodnoceno známkami. „Jedničkářství“ je totiž v komunitě otázkou prestiže rodiny. Z jednání rodičů je patrná velká soutěživost.

¹⁷² Komunikace s rodiči pocházejícími ze slovanského jazykového prostředí nepůsobí školám takové potíže. V některých případech jsou k tlumočení využíváni učitelé ruštiny.

¹⁷³ Dochází tak zde k tzv. inverzní socializaci, děti se stávají průvodci svých rodičů, čehož mohou někdy i zneužívat, rodiče mohou ztrácet autoritu.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

kdo je jim schopen tlumočit (informátoři zmiňovali situaci, kdy se dítěti ve škole udělá špatně, oni zatelefonují rodičům, kteří jim však pouze sdělí, že nerozumí). S výjimkou jazykové bariéry se podle informátorů komunikace s rodiči nevyznačuje nějakými zásadními problémy. Na rodičovské schůzky cizinci docházejí ve zhruba stejné míře jako čeští rodiče. Někteří rodiče se na děti chodí ptát i mimo rodičovské schůzky.¹⁷⁴ Na všech školách se ovšem setkali i s opačnými, i když spíše výjimečnými případy, kdy se rodiče vůbec nezajímali o prospěch svých dětí a nereagovali ani na výzvy, aby se dostavili do školy.¹⁷⁵ Informátoři ojedinele zaznamenali i případy cizinců, kteří nebyli ze země původu navyklí na existenci povinné školní docházky. Tito rodiče si neuvědomovali, že jim – nebudou-li děti posílat do školy – hrozí sankce např. v podobě odejmutí sociálních dávek. Jako klíč k úspěchu školy uváděly co nejužší **spolupráci s rodinami** dětí–cizinců, což je ovšem „běh na dlouhou trať“, zvláště v případě uzavřenějších cizineckých komunit. Některé pražské základní školy se snaží o hlubší spolupráci formou „kulturní výměny“, zapojování rodičů do pravidelných akcí školy apod., což pomáhá překonávat nedůvěru i jazykovou bariéru.

S kulturními bariérami integrace dětí–cizinců se naši informátoři podle svých slov příliš neseškávají. To ovšem neznamená, že by takové bariéry neexistovaly, učitelé se o nich spíše nedovídají, právě kvůli obtížné mezikulturní komunikaci. Častěji hovořili o jevu, který je jako problém vnímán nikoli školami, nýbrž rodiči (především) vietnamských žáků. Mnohé děti mají relativně omezený kontakt s pracovními velmi vyčerpanými rodiči a jsou od raného věku dávány na hlídání tzv. českým tetám. Není tak výjimkou, když pak mají větší problémy s komunikací ve vietnamštině než v češtině (často se také naučí psát jen česky, vietnamsky už vůbec nebo špatně). Během školní docházky si vietnamské děti navíc osvojují hodnoty svých českých vrstevníků, jež jsou často v rozporu s hodnotami sdílenými generací rodičů. Experti často u těchto dětí hovoří o **hodnotové rozpolcenosti**, jež někdy vede k vážným nepochopením mezi členy rodiny a psychickým problémům na straně dětí. Případný návrat rodiny do země původu by pro tyto děti představoval faktický odchod do ciziny.¹⁷⁶ Jak potvrdili zástupci některých neziskových organizací, problém hodnotové rozpolcenosti se vyskytuje i u představitelů druhé generace imigrantů z jiných zemí

¹⁷⁴ Týká se to především „těch ambicióznějších“, jejichž děti v páté třídě odcházejí na osmiletá gymnázia.

¹⁷⁵ Několikrát jsme se dozvěděli o případech, kdy rodiče podnikající v jiné obci v ČR vůbec nepobývali v místě bydliště nebo že dokonce odcestovali zpátky do země původu a dítě zde zanechali u příbuzných.

¹⁷⁶ Některé rodiny tento problém řeší tak, že dítě pošlou na nějakou dobu k příbuzným do Vietnamu. Představitelé vietnamských komunit také organizují kurzy vietnamštiny pro děti. Několik z námi oslovených škol v minulosti navštívili zástupci místních vietnamských komunit, aby se informovali o možnosti zřízení nepovinného předmětu vietnamštiny přímo na školách. Nejméně dvě ze škol o této možnosti dokonce uvažují, jako překážku ale vnímají financování výuky.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

původu.¹⁷⁷ Někteří také upozorňovali na význam imigrantských sociálních sítí, jež vznikají „kolem“ škol. V rámci cizineckých komunit (zvláště mezi Vietnamci) je známo, která škola se cizincům více věnuje. Následkem toho se zde koncentrují děti–cizinci a škola se profiluje jako „cizinecká“.

Tak jako mateřská škola v případě nejmladších dětí má **školní družina** v případě dětí na prvním stupni velký integrační potenciál. Družina je místem, kde se děti mohou věnovat domácím úkolům a zároveň být v interakci s českými vrstevníky, zvykat si na české prostředí a zdokonalovat se v češtině. Také k této službě však mají v současné době omezený přístup imigranti, kteří nemají status rezidenta (očekává se ale, že bude přijata novela, která by tento stav napravila). Informátoři přitom zdůrazňovali pozitivní roli, již sehrávají volnočasové aktivity v procesu integrace. Děti–cizinci jsou jejich prostřednictvím vtaženi do kolektivu, kde si při nejrůznějších aktivitách oni (i jejich čeští spolužáci) mohou uvědomit, že jsou v něčem také dobří, byť jim dělá problémy projev v novém (českém) jazyce.

4.10.3. Střední školství

Rozhovory se zástupci středních škol jsme považovali za obzvláště důležité, protože střední vzdělání představuje klíčový předpoklad pro získání kvalifikace a pozdější uplatnění na trhu práce. I když jsme oslovili školy s nejvyššími počty cizinců, jednalo se většinou o počty v řádu jednotlivců. Tato skutečnost do velké míry ovlivnila průběh rozhovorů. Zároveň zde, ještě více než u témat prezentovaných výše, platí, že se ve velké míře zakládají na zkušenostech pedagogů s dětmi původem z Vietnamu (viz úvod kapitoly). Na oslovených středních školách studovalo totiž jen několik dětí z jiných tzv. třetích zemí.

Podle zástupců některých neziskových organizací nepomáhá většina základních škol svým žákům–cizincům dostatečně s **výběrem vhodné střední školy**, což je – vzhledem k tomu, jak špatně se mnozí rodiče–cizinci orientují v českém vzdělávacím systému – problém.¹⁷⁸ Některé neziskové organizace proto v této oblasti nabízejí poradenství. Vzhledem k tomu, že Vietnamci nepatří mezi časté klienty neziskových organizací, vypovídá tato informace spíše o cizincích z jiných zemí. Vietnamští rodiče navíc své děti téměř automaticky směřují ke studiu na gymnáziích.¹⁷⁹ Většina našich informátorů potvrzovala v poslední době médii prezentovaný obraz vysoce motivovaných, snaživých a svědomitých vietnamských žáků, jež jsou svými rodiči přísně vedeni ke vzdělávání s cílem zlepšení

¹⁷⁷ Tento problém je podle některých informátorů podceňován. Vyjadřovali názor, že by bylo na místě realizovat více projektů zaměřených na integraci dětí–cizinců.

¹⁷⁸ Alternativy nabízené českým vzdělávacím systémem se v některých případech významně odlišují od toho, na co jsou cizinci navyklí ze země původu.

¹⁷⁹ Gymnázium totiž rodiče vnímají podobně jako třetí stupeň základního vzdělání ve Vietnamu.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

sociálního statusu.¹⁸⁰ Téměř všichni z těch, kteří navštěvují základní školy od prvního stupně, se snaží dostat na osmiletá gymnázia, většinou s úspěchem. Na druhých stupních základních škol tak zůstávají většinou jen ti Vietnamci, kteří se do země přistěhovali ve vyšším věku a nestihli si včas na dostatečné úrovni osvojit češtinu. I oni se většinou snaží z deváté třídy dostat na gymnázia. Jen výjimečně odcházejí Vietnamci na jiný typ střední školy, informátoři si nevybavili žádné děti, které by v poslední době šly na nematuritní obor.

Cizincům, kteří v ČR nejsou déle než jeden rok, mohou ředitelky a ředitelé středních škol **odpustit přijímací zkoušky z češtiny** a její znalost ověřit pohovorem. Podle neziskových organizací o této možnosti ne všichni ředitelé vědí, někteří pak o ní sice vědí, ale nevyužívají jí v praxi.¹⁸¹ Ani samotní cizinci často nejsou informováni o této možnosti a především o tom, že o případné odpuštění musejí sami požádat. Nedostatečná znalost českého jazyka byla uváděna jako nejčastější bariéra pro přestup cizinců na střední školy. Podle informátorů z neziskového sektoru chodí někteří mladí cizinci na nematuritní obory právě proto, že neuspějí u přijímacích zkoušek z češtiny (a nebo protože jsou od zkoušek z tohoto důvodu předem odrazeni), byť by jinak měli veškeré předpoklady pro studium. Někteří také chodí do učebního oboru s tím, že se tam zdokonalí v češtině a po roce udělají přijímací zkoušky na „lepší“ školu (nejčastěji gymnázium).

Pokud jsou cizinci přijati, nemají již podle našich informátorů **během studia** většinou vážnější problémy. Ředitelé středních škol se shodují, že pokud děti přecházejí z české základní školy, kde strávily alespoň rok či dva, nemají většinou zásadní problémy s vyučovacím jazykem a orientují se ve zdejším prostředí. To neznamená, že by někteří nepotřebovali během studia doučování.¹⁸² Jen výjimečně měly informátoři zkušenost se studenty, kteří na střední školu nastoupili hned po příjezdu ze země původu a měli tak nárok na odklad klasifikace z češtiny (viz výše). Souhrnně je možné říci, že se v převážné většině případů jedná o studenty, kteří žijí v ČR již delší dobu a hovoří zcela plynně česky. Slovy informátorů, „není žádný rozdíl mezi nimi a českými studenty“; podle toho k nim školy také přistupují. Jedná se obvykle o studenty s dobrým prospěchem (a to i na gymnáziích). Oslovené školy proto necítí potřebu jakéhokoliv specifického přístupu vůči cizincům z tzv.

¹⁸⁰ Někteří vietnamští rodiče si například nepřejí, aby jejich potomci na základní škole seděli v lavici s krajany, protože taková situace by je nenutila používat češtinu. Podle jedné ze středních škol se vietnamští rodiče také zajímají o studium s velkým předstihem před přijímacími zkouškami, někdy žádají o doučování. Někteří rodiče usilují, aby jejich děti absolvovaly rozdílové zkoušky a přeskočily ročník.

¹⁸¹ Ředitelky a ředitelé některých středních škol si nejsou jistí, jak postupovat v případě, že je poptávka po studiu vyšší, než jaká je kapacita: zda v takovém případě mají upřednostnit cizince před českým žákem či nikoli (ústní pohovor totiž nedává srovnatelné výsledky jako písemný test).

¹⁸² To si většinou zajišťují cizinci sami (někdy ho soukromě poskytují vyučující těchto škol).

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

třetích zemí. K tomuto je nutné poznamenat, že tím školy zároveň ignorují rodinné zázemí studentů a nepřipravují žáky na multikulturní prostředí. Hovoříme-li zejména o vietnamských studentech, kterým je kulturně dána schopnost přizpůsobit se v novém prostředí a potlačit navenek projevy své tradiční kultury, je třeba připomenout, že u jiných kultur tomu být nemusí.

Význam interkulturního dialogu na školách je velmi prospěšný i z hlediska vietnamských žáků samotných, zvláště při utváření vlastního sebeporozumění. Jestliže interkulturní problémy neřeší ve školách, stejně je řeší doma. Školy na tento fakt většinou nereagují, většinou nejsou schopny zprostředkovat přínos interkulturního prostředí, reagovat na něj, a to zejména proto, že většina vyučujících – narozdíl od dětí–cizinců – nemá interkulturní životní zkušenosti a situaci dětí–cizinců tedy jen velmi těžko porozumí. Co se však stane, až druhá generace cizinců vyroste, když zůstává neošetřena jejich sociální a kulturní sebe-identifikace? To je velmi závažná otázka zejména s ohledem na vývoj integrace určitých skupin v západní Evropě i jinde.

V rámci mapování absorpční kapacity jsme zaznamenali jen několik málo projektů zaměřených na integraci cizinců, jež by realizovaly střední školy.¹⁸³ Oslovení zástupci škol jsou totiž přesvědčeni, že kvůli několika málo cizincům se jim nevyplatí připravovat projekty. Výraznější jazykové problémy mívají děti, které přicházejí do ČR až v průběhu studia na střední škole. Informátoři se však s takovou situací setkali jen zcela výjimečně. Domníváme se nicméně, že oblast středního vzdělávání není možné hodnotit výhradně takto pozitivně. Nezodpovězenou otázkou totiž zůstává, jakým způsobem se dále vzdělávají děti, které přišly do ČR až ve starším školním věku a neměly možnost si češtinu dostatečně zažít na začátku docházky v základní škole. Není vyloučeno, že po ukončení základní školy pak zcela vypadávají ze systému dalšího vzdělávání. Ačkoli z celkového pohledu může vzdělávání cizinců na středních školách probíhat zcela bezproblémově, je možné, že někde existují jednotlivci, jejichž čeština není dostatečná a kteří zůstávají zcela bez jakékoliv asistence¹⁸⁴, protože si konkrétní škola s takto výjimečným případem sama neví rady a ani nemá informace, kam se obrátit či jak postupovat.

¹⁸³ Jednu z těchto výjimek představuje jedno pražské gymnázium, které na projektovém základě organizuje výuku češtiny pro cizince. Studenti a studentky, kteří a které mají s jazykem problémy, se musí projektu účastnit povinně. Tyto děti dále nejsou známkovány z písemného projevu, důraz je kladen na projev ústní.

¹⁸⁴ V souvislosti s přechodem studentů na střední, vyšší odborné a vysoké školy nelze jako dobrý příklad nezmínit vznik a práci organizace Meta o. s., která si jako svou cílovou skupinu definuje cizince od 15 do 30 let a zajišťuje různé formy poradenství a asistence v oblasti vzdělávání. Jedná se bohužel o jeden z mála subjektů, který si uvědomuje důležitost dalšího vzdělávání pro integraci cizinců a jejich uplatnění se na trhu práce a cele se této oblasti věnuje ve své činnosti.

4.10.4. Informovanost škol

Kromě výše zmíněných problémů z rozhovorů se zástupci většiny oslovených škol vyplynulo, že se potýkají s **nedostatkem informací**. Jak jsme již zmínili, většina škol postrádá metodiky pro výuku češtiny pro děti–cizince.¹⁸⁵ Přestože by podle jejich názoru metodiky neměly být závazné, informátoři by je považovali za cenný zdroj inspirace. Ačkoli vybraní pracovníci oslovených škol procházejí různými tematicky relevantními školeními¹⁸⁶, některým školám se nedostává informací o možnostech dalšího vzdělávání pedagožek a pedagogů v této oblasti. Nejsou si často jisti interpretací určité zákonné normy, právnícká mluva je pro ně příliš komplikovaná, při stávající vytíženosti ani na studium těchto dokumentů nemají čas. Zástupkyně jedné školy proto navrhovaly, aby MŠMT připravilo stručný a jasný výtah z příslušných právních předpisů (především ze zákona o pobytu cizinců a zákona o azylu) doplněný o závazný výklad.

Chybí také kontakty na subjekty (především neziskové organizace), které se cizinecké problematice věnují. Momentálně ředitelky respektive ředitelé a pedagogický sbor získávají informace různě: nejčastěji jmenovaným zdrojem informací je webová stránka MŠMT. Školy navzájem spolupracují jen v ojedinělých případech, ačkoliv vzájemné sdílení zkušeností by některé z nich považovaly za velmi přínosné. Za vhodné bylo označeno zřízení intranetu, kde by bylo možné všechny informace sdílet na jednom místě.

¹⁸⁵ Někteří zástupci škol s menším počtem cizinců se vyjádřili, že jim metodiky nechybí. Tito informátoři někdy možná až příliš horlivě zdůrazňovali, že nechtějí cizince „vyčleňovat“. Domníváme se však, že jen díky nízkému počtu těchto dětí ve školách doposud nedošlo k nakumulování problémů s nimi spojených, takže se zatím obejdou bez specifických nástrojů.

¹⁸⁶ Nejvíce se jedná o kurzy multikulturního vzdělávání; nejčastěji je absolvují učitelky a učitelé společenskovedních předmětů, případně preventistky a preventisté sociálně patologických jevů. Osvědčuje se např. zapojení do projektu „Začít spolu“ NNO Step by Step. Zaznamenali jsme také případ, kdy byly vybrané pedagožky proškoleny v oblasti výuky českého jazyka pro děti cizinců.

4.11. Zkušenosti s ESF a absorpční kapacita subjektů působících v oblasti integrace cizinců

ZJIŠTĚNÍ:

- PRO VĚTŠINU NESTÁTNÍCH NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ POHYBUJÍCÍCH SE NA POLI INTEGRACE CIZINCŮ Z TZV. TŘETÍCH ZEMÍ NEPŘEDSTAVUJE PŘÍPRAVA A REALIZACE PROJEKTU ČERPÁJÍCÍHO PROSTŘEDKY Z ESF NIJAK ZÁSADNÍ PROBLÉM. VZHLEDEM K TOMU, ŽE SE NA TOMTO POLI POHYBUJÍ DLOUHODOBĚ, MAJÍ JIŽ DOSTATEČNÉ ZKUŠENOSTI A DOKÁŽÍ SI OPATŘIT POTŘEBNÉ INFORMACE.
- TO OVŠEM NEZNAMENÁ, ŽE BY BYLA ABSORPČNÍ KAPACITA NEZISKOVÉHO SEKTORU OPTIMÁLNÍ. DŮVODEM TOHO JE PŘEDEVŠÍM REGIONÁLNĚ NEROVNOMĚRNĚ ROZLOŽENÁ SÍŤ TĚCHTO ORGANIZACÍ, KTERÁ SE POUCHOPITELNĚ ODRÁŽÍ V CELKOVÉ NABÍDCE TĚCHTO SLUŽEB.
- VĚTŠINA OSTATNÍCH SUBJEKTŮ PŘICHÁZEJÍCÍCH DO STYKU S CIZINCI (PŘEDEVŠÍM ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLY, MÍSTNÍ SAMOSPRÁVY) NAOPAK NENÍ DOSTATEČNĚ INFORMOVÁNA O MOŽNOSTECH VYUŽITÍ PROSTŘEDKŮ Z ESF NA INTEGRAČNĚ ZAMĚŘENÉ PROJEKTY A ČASTO ANI NEVÍ, KDE BY POTŘEBNÉ INFORMACE ČERPALY.
- TYTO SUBJEKTY DÁLE ČASTO NEJSOU DOSTATEČNĚ MOTIVOVÁNY KE ZPRACOVÁNÍ PROJEKTŮ. PŘÍTOMNOST CIZINCŮ VĚTŠINOU NEVNÍMAJÍ JAKO „PROBLÉM“, JEDNAK PROTOŽE JEJICH POČTY (NA ŠKOLÁCH, V OBCÍCH) NEJSOU NATOLIK VELKÉ, JEDNAK PROTOŽE CIZINCI SAMI NEPROJEVUJÍ ZÁJEM O NĚJAKÉ SPECIFICKÉ AKTIVITY. UVEDENÝM SUBJEKTŮM DÁLE CHYBÍ TZV. PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE.

Součástí zadání projektu bylo mimo jiné i zmapování absorpční kapacity relevantních subjektů působících v oblasti integrace cizinců (především nestátních neziskových organizací a základních a středních škol) a jejich zkušeností s čerpáním prostředků z Evropského sociálního fondu (ESF).

4.11.1 Zkušenosti neziskových organizací s ESF a jejich absorpční kapacita

V případě neziskových organizací specifikoval zadavatel velmi přesně, které informace požaduje zjistit. Tyto podrobné informace proto uvádíme zvlášť v obsáhlé elektronické příloze zprávy (*Absorpční kapacita NNO pracujících s cílovou skupinou*), protože jejich zahrnutí do textu vlastní zprávy by výrazným způsobem narušilo přehlednost celého dokumentu.

Zpráva, resp. publikace, obsahuje **adresář relevantních neziskových organizací** a dále **souhrnný seznam projektů**, které byly podpořeny ve všech adekvátních opatřeních v ukončeném programovacím období 2004 – 2006 a byly a jsou zaměřeny na cílové skupiny tohoto výzkumu.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

V rámci kvalitativní části výzkumu jsme mapovali 46¹⁸⁷ neziskových organizací, které se alespoň částí své činnosti věnují cílové skupině definované zadavatelem. Ve většině případů se nejednalo o nově zřízené organizace, ale o subjekty s tradicí poskytování určité sociální služby nebo s prokazatelnými zkušenostmi s prací s cizinci z tzv. třetích zemí. Převážnou většinu ze zkoumaných neziskových subjektů si na základě zkušenosti dovoluujeme označit za „profesionály“ – mají stálou kancelář, funkční kontakty, prokazují tradici poskytování služeb, těží ze zkušeností s různými zdroji financování.

Uvážíme-li, že převážná většina zkoumaných neziskových organizací působí ve velkých městech (a lze u nich tudíž předpokládat lepší přístup k informacím), a vezmeme-li v potaz skutečnost, že jsme data pro výzkum shromažďovali po ukončení prvního programovacího období pro čerpání strukturálních fondů, není překvapením, že **29 neziskových organizací přímo uvedlo, že je velmi dobře informováno o ESF a má dostatek praktických zkušeností** (včetně vlastních předložených projektů nebo účasti v partnerství v projektu financovaném z ESF). Pět dalších neziskových organizací zná ESF, má k tomuto zdroji financí základní informace, ale chybí jim praktické zkušenosti. V průběhu rozhovorů jsme se setkali i s několika zástupci těchto organizací, kteří nám ve stručnosti představili své projektové záměry, jež hodlají rozpracovat do podoby projektové žádosti v novém programovacím období.

Zcela bez informací o ESF bylo 7¹⁸⁸ neziskových organizací: tuto skupinu tvořily jednak organizace vedené přímo zástupci sledované cílové skupiny¹⁸⁹, dále některé místní charitní pobočky. Charita coby síťová organizace je však ve specifickém postavení - místní pobočky obvykle nejsou nuceny shromažďovat detailní poznatky k financování, protože fundraising je obvykle řešen centrálně, často na úrovni diecéze, a místní pobočky fungují v projektech pouze na úrovni partnerů. Nedostatek informací v tomto případě proto nepovažujeme za zásadní problém, vyplývá spíše z organizačního uspořádání Charity.

Povědomí o ESF tudíž hodnotíme jako velice dobré, ESF je vnímám jednoznačně jako jeden ze zcela klíčových zdrojů financování služeb poskytovaných NNO¹⁹⁰. NNO hodlají čerpat prostředky i v dalším programovacím období 2007 – 2013.

¹⁸⁷ Tento počet zahrnuje i Konsorcium nevládních organizací pracujících s uprchlíky v ČR.

¹⁸⁸ U zbývajících čtyř neziskových organizací se nepodařilo zjistit jejich zkušenosti s ESF a informovanost v této oblasti.

¹⁸⁹ Z této skutečnosti soudíme, že takto specifické informace se organizacím fungujícím na základě kulturní příbuznosti nedaří předat, resp. o ně zástupci těchto organizací nejeví dostatečný zájem, protože v řadě případů neposkytují klasické sociální nebo vzdělávací služby.

¹⁹⁰ Zástupce jedné z oslovených mimopražských organizací výslovně uvedl, že mechanismy čerpání jsou velice dobře nastaveny, chválil možnost víceletých grantů, protože systematictější plánování do budoucna grantový systém z českých zdrojů v zásadě neumožňuje.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Přesto i v několika případech hovořili pracovníci neziskových organizací o **problémech**, které jim působí podmínky čerpání prostředků z ESF. V návaznosti na započaté nové programovací období se již v menší míře objevily zmínky o **skluzu, který nabralo vyjednávání o konečné podobě operačních programů**: hodlají navazovat na projekty, které v blízké budoucnosti ukončí, a nejistota ohledně podoby čerpání jim neumožňuje dobře plánovat další vývoj služeb. Dále organizace zmiňovaly především **administrativní náročnost přípravy** a realizace projektů. Přesto ve většině případů plánují v předkládat projektové žádosti, uvědomují si, že prostřednictvím strukturálních fondů je možné získat vysoký příspěvek a přísnou kontrolu považují v zásadě za relevantní. Velmi kriticky však hodnotí **časové prodlevy spojené s převodem finančních prostředků** po schválení jednotlivých monitorovacích zpráv.

4.11.2 Kvalita sítě neziskových organizací

Neziskové organizace patří mezi klíčové aktéry systému integrace cizinců, v řadě případů si je dovoluujeme označit i za nejpoučenější. Rozhovory s jejich zástupci představovaly jednoznačně nejpřínosnější segment kvalitativní části výzkumu. Současně však konstatujeme, že stav neziskového sektoru z hlediska práce v oblasti integrace cizinců není optimální, a to především z následujících důvodů:

- **síť** (pokud o síti můžeme vůbec hovořit) **relevantních neziskových organizací** v ČR považujeme za **nerovnoměrnou a nedostatečnou**, převážná většina kvalitních organizací je soustředěna v hlavním městě, řada oblastí státu s výrazným počtem cizinců (především např. západní Čechy) zůstává prakticky nepokryta. Nedostatečná nabídka služeb nemá jen aspekt geografický, ale i typový – i když je v určitém sídle relevantní nezisková organizace, neznamená to, že zajišťuje veškerou nutnou škálu sociálních služeb¹⁹¹.
- s výše popsaným stavem souvisí, že na určitých místech státu (především v Praze) si **neziskové organizace konkurují**, což ústí v někdy explicitně zmiňovaný boj o klienty¹⁹². Domníváme se, že to může být důsledkem „boje o jedny peníze“, snahy vyhovět pokud možno podmínkám všech relevantních grantů pro financování činnosti neziskových organizací, neochoty zariskovat a profilovat se na úžeji definovanou

¹⁹¹ Pro účely tohoto výzkumu sem pro zjednodušení řadíme především různé formy poradenství (právní, sociální a psychologické), asistenci při hledání zaměstnání, oblast vzdělávání či volnočasové aktivity orientované na děti.

¹⁹² V souvislosti s touto skutečností se nabízí připomenout pozitivní efekt Iniciativy Equal, která v rámci projektů „nutí“ subjekty vytvářet partnerství pro realizaci projektu a pomáhá jim tak učit se vzájemně spolupracovat.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

cílovou skupinu či neochoty spolupracovat na partnerském základě.¹⁹³ Není sporu, že získání klientely z řad cizinců z tzv. třetích zemí (zvláště pak z některých národnostních komunit) je velmi náročné. Zacílení by mohlo přinést kýžený efekt – lepší startovní pozici pro oslovení klientů.

- v neposlední řadě je třeba zmínit některé neziskové organizace z větších sídel, které si uvědomují nedostupnost specializovaných služeb pro klienty ze vzdálenějších regionů: reagují tedy různými projekty, které takovým jedincům zajistí službu alespoň občas – v podobě **mobilního poradenství** s pravidelným dojížděním do určitého města, dojíždění za klientem či klientkou v jeho či její případě potřeby, základního telefonického poradenství apod. Tato forma služby je z hlediska konkrétního jednotlivce zásadní a často jedinou možnou formou řešení složité životní situace. Zároveň se však lze ptát na efektivitu vynaložených nákladů na jeden kontakt nebo klienta.

4.11.3 Zkušenosti jiných subjektů s ESF a jejich absorpční kapacita

Kromě NNO patří mezi další subjekty, které mohou čerpat z prostředků ESF ve sledované oblasti také školy, obce a kraje, resp. jimi zřizované organizace. Situace krajů je, domníváme se, adekvátně ilustrována v kapitole věnované postoji jednotlivých zainteresovaných subjektů; zde se tedy detailněji zmíníme o školách a o obcích coby alespoň do jisté míry aktivnějším subjektům.

Problematika **integrace cizinců** legálně žijících a pracujících na území ČR **není** s výjimkou nestátních neziskových organizací většinou oslovených subjektů **vnímána jako „problém“, kterému je nutné věnovat zvýšenou pozornost.** Informátoři ze základních a středních škol, úřadů práce, obecních či krajských samospráv často argumentovali, že Vietnamci a významná část Ukrajinců (nejpočetnější skupiny cizinců z tzv. třetích zemí v ČR), „nedefinují žádné specifické potřeby“, „nemají zájem o bližší spolupráci“, nemá proto „smysl nabízet jim jakékoliv specifické služby“ apod.

V rámci kvalitativní části výzkumu jsme mapovali 28 škol (23 základních a 5 středních). Jak jsme již uvedli výše, jednalo se o školy, jež ve čtyřech regionech ČR, kde probíhal výzkum, navštěvují nejvyšší počty dětí-cizinců. Většina z těchto škol má se začleňováním cizinců do výuky víceleté zkušenosti. Přesto jsme **spíše výjimečně narazili na nějaký**

¹⁹³ Tato rivalita se v některých případech projevuje také sníženou mírou sdílení informací a zkušeností. Jako příklad lze uvést stížnosti některých organizací, jejichž zástupci nejsou přizváni do různých orgánů, např. Komise ministra práce a sociálních věcí pro integraci cizinců (s vysvětlením, že neziskový sektor, je již zastoupen), že se nemohou tak jako jiní podílet na ovlivňování státní integrační politiky.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

projekt zaměřený na problematiku integrace cizinců. Informovanost o zdrojích prostředků využitelných k financování takových projektů, jakož i zkušenosti s přípravou a realizací projektů byly největší v Praze. Zástupci pouhých jedenácti z oslovených škol uvedli, že se cítí být dobře informováni o možnosti využití prostředků z ESF, dalších sedm odpovědělo, že jsou informováni částečně.¹⁹⁴ Většina škol jako jediný zdroj informací o ESF uvedla internetové stránky, jen několik informátorů zmínilo informace rozesílané elektronickou poštou školským odborem obecního či krajského úřadu. Přímo zkušenost s realizací projektu financovaného z ESF má celkem šest z oslovených škol, z toho tři v pozici žadatele a tři v pozici partnera projektu. Pouze pět zástupců škol uvedlo, že uvažují o přípravě projektové žádosti na ESF či že jí již připravují.

Nejčastěji uváděnými důvody, proč školy neuvažují o čerpání prostředků z ESF, byla přílišná **administrativní náročnost spojená s přípravou žádosti, stejně jako s následnou realizací projektu, respektive nedostatečné personální kapacity potřebné pro administraci projektu** (pracovnice a pracovníci škol jsou podle slov informátorů velmi vytíženi již v současnosti; některé školy proto zvažují najmutí externího odborníka, který by škole asistoval při přípravě a realizaci projektu). V několika případech se dále ukázalo, že informátoři nemají přesné informace o podmínkách čerpání prostředků z ESF či že směřují podmínky jednotlivých operačních programů.

Během dotazování zástupců obcí **jsme takřka nenarazili na projekt zaměřený na integraci cizinců, který by byl obcí iniciován.** Častým argumentem proti zapojení do jakýchkoli projektů bylo, že cizinci nejeví o projektové aktivity zájem¹⁹⁵. Spíše menší města a obce pak nebyly dostatečně informovány o možnostech čerpání prostředků z ESF. Přesněji řečeno, města ve většině případů mají pracovníka pověřeného fundraisingem, o oblasti však nejsou dostatečně (či dokonce vůbec) informováni pracovníci, kteří mají v gesci problematiku integrace cizinců (či obecně menšin), popřípadě oblast školství. V několika případech se tak stalo, že tito informátoři nebyli schopni odpovědět na otázku, zda město realizuje nějaký projekt financovaný z ESF či zda to plánuje do budoucna.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Od šesti dalších škol nemáme odpověď na otázku k dispozici.

¹⁹⁵ Jedna z oslovených neziskových organizací v této souvislosti připomněla možnost motivovat obce, aby zohledňovaly přítomnost cizineckých komunit na svém území při přípravě komunitního plánování sociálních služeb. Tyto aktivity jsme během rozhovorů se zástupci obcí mapovali, ale až na výjimky se komunitní plány cizincům nevěnují, protože cizinci údajně nedeklarovali žádné potřeby.

¹⁹⁶ Podobně tomu bylo také v případě několika rozhovorů s učitelkami základních škol a – v menší míře – také s pracovníky neziskových organizací.

5. Hlavní závěry a doporučení¹⁹⁷ – Policy Paper

5.1 Obecné závěry a doporučení k přístupu imigrantek a imigrantů na trh práce a ke vzdělávání

5.1.1 Oblast informovanosti

➤ Imigranti nemají před cestou a bezprostředně po příjezdu dostatek informací o České republice.

Ekonomičtí imigranti z tzv. třetích zemí využívají jako zdroj informací v největší míře síť svých přátel (45 procent využilo své příbuzné a známé, kteří žili v ČR a dnes žijí v zemi původu, 42 procent svých známých a přátel, kteří žijí v ČR), **či příbuzných** (využilo je 38 procent respondentů, hlavně z Vietnamu a z Číny). Informace proudí k imigrantům především neformálními cestami, jsou často kusé, nepodložené a nedostatečné. **Minimum cizinců využívá informace od státních institucí či nestátních neziskových organizací.** Vzhledem k podmínkám, za nichž odcházeli ze země původu, měli při příchodu do ČR nejméně informací azylanti. Vzhledem k množství projektů, jež jsou zaměřeny na tuto cílovou skupinu, patří většina azylantů po určité době naopak mezi lépe informované imigranty. I oni nicméně pociťují nedostatek informací.

Jako vhodné se jeví **rozšiřovat distribuci materiálů s informacemi o podmínkách pobytu v ČR v zemích původu imigrantů** (alespoň v těch, ze kterých se rekrutuje nejvíce imigrantů). Jejich distribuci by měly zabezpečit zastupitelské úřady ČR v těchto zemích. Informační materiály by měly obsahovat informace o podmínkách pobytu, práce a vzdělávání, o české kultuře či kontakty na organizace poskytující pomoc v krizových situacích. Jako zcela nedostatečné se jeví informování potenciálních imigrantů pouze prostřednictvím internetu.

Rozšířeny by měly být také informační zdroje a poradenství pro imigranty, kteří již pobývají v ČR tak, aby byly dostatečně pokryty všechny regiony. K šíření informací se nabízí například místa, kde se imigranti setkávají (v případě Ukrajinců jsou to pravoslavné a řeckokatolické kostely, v případě Vietnamců tržnice) a periodika vydávaná krajanskými komunitami.

¹⁹⁷ Následující závěry a doporučení vycházejí jak z kvantitativní tak i kvalitativní analýzy. Při tvorbě doporučení jsme sledovali dvě základní roviny analýzy – obecnou a specificky genderovou. Genderová doporučení proto často záměrně rozvádějí doporučení obecná.

Tyto informace je nutné přizpůsobit kulturním odlišnostem/specifikům jednotlivých oblastí, z nichž cizinci pocházejí. Například některé informace důležité pro Číňany či Vietnamce nebudou relevantní pro kulturně bližší Rusy či Ukrajince. Vzhledem k existujícím interkulturním rozdílům je příprava na příjezd do ČR v zemi původu podstatným faktorem pozitivně ovlivňujícím efektivní integraci v nové cílové zemi.

➤ **S výjimkou NNO není většina subjektů přicházejících do styku s cizinci z tzv. třetích zemí dostatečně informována o otázkách týkajících se integrace do české společnosti.**

Vedení základních a středních škol, jež navštěvují děti-cizinci, představitelé obecních samospráv a také někteří z oslovených pracovníků úřadů práce se neorientují dobře v legislativě týkající se „cizinecké problematiky“; neví, kam se v případě potřeby obrátit, kde hledat informace, neznají možné zdroje čerpání prostředků na integrační projekty, ani tzv. příklady dobré praxe.

Jako vhodné se v této souvislosti jeví **lepší využití potenciálu informačních internetových stránek MPSV www.cizinci.cz**. S výjimkou zástupců neziskových organizací většina informátorů¹⁹⁸ nevěděla o existenci těchto stránek nebo s nimi nejsou zvyklí běžně pracovat. Nabízí se **posílení propagace tohoto webu**, například zřízením odkazů na stránkách jiných rezortů (především MŠMT) a krajských úřadů. Stránky by potenciálně mohly poskytovat informace nejen úředníkům státní správy a samosprávy, ale také zástupcům škol a zaměstnavatelům (přínosné by bylo vytvoření samostatných sekcí pro tyto dvě skupiny, kde by byly pohromadě všechny relevantní informace). Těm, stejně jako úředníkům, kteří s cizinci přicházejí do styku jen výjimečně, by například velmi pomohlo, kdyby zde našli stručné, přehledně zpracované výklady relevantních zákonů a dalších důležitých dokumentů (například vládní koncepce integrace cizinců). Samozřejmostí by měla být **pravidelná aktualizace** všech zveřejněných materiálů, seznamů relevantních studií a výzkumů apod¹⁹⁹.

Přínosné by dále bylo, kdyby příslušná ministerstva (především MPSV a MŠMT) iniciovala vznik platformy (například formou kulatých stolů) pro **sdílení zkušeností mezi pracovníky škol** (jež mají zkušenosti se začleňováním dětí-cizinců do výuky), popř. **mezi**

¹⁹⁸ Jako informátory označujeme zástupce těch subjektů, s nimiž jsme vedli rozhovory v rámci kvalitativní části výzkumu, konkrétně tedy: školy, NNO, obce, úřady práce a kraje.

¹⁹⁹ Ve snaze napomoci tomuto cíli jsme přistoupili i ke zpracování anotací relevantní výzkumných zpráv, studií atd., které bylo mimo jiné předmětem 1. fáze plnění tohoto projektu.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

vybranými úředníky místních samospráv a orgánů státní správy v obcích a městech s většími počty imigrantů. Závěry vzniklé na základě takové platformy by pak měly být veřejně dostupné, například právě na výše zmíněném webu MPSV, aby se s nimi mohli seznámit také ty subjekty, jež s cizinci přicházejí do styku nově či pouze okrajově.

Doporučujeme dále vytvořit (a v případě, že již existuje, zveřejnit) **přehledné srovnání integračních politik a konkrétních nástrojů užívaných v jednotlivých státech Evropské unie a v dalších zemích** (USA, Kanada, Austrálie atd.), jež jsou tradičně cílem imigrace. Srovnání by mělo zahrnovat všechny důležité oblasti – pobytové statusy a s nimi se pojící práva a povinnosti, podmínky přístupu na trh práce (zaměstnání i podnikání), podmínky vzdělávání, podmínky užívání zdravotní péče, kompetence jednotlivých úrovní samosprávy a státní správy či genderový aspekt. Takový souhrn umožní operativně srovnávat a vyhodnocovat změny v politice integrace na území ČR s přihlédnutím k mezinárodnímu kontextu. Pro další definování integrační politiky považujeme takový souhrn za zcela klíčový.

5.1.2 Oblast integrace na trh práce

- **Na pracovním trhu obsazují cizinci především pozice v tzv. sekundárním segmentu trhu práce – tedy takové, o které čeští občané zájem, či v segmentech trhu práce, který čeští občané nedostatečně obsazují. Čtvrtina respondentů z řad cizinců pracuje jako provozní v obchodu a službách, dalších 10 procent jako vedoucí a řídicí pracovníci, 14 procent tvoří pomocní a nekvalifikovaní pracovníci.**

Imigranti z tzv. třetích zemí obsazují především **méně kvalifikovaná a hůře placená místa, o která čeští uchazeči o zaměstnání často nemají zájem**. Je to především případ příchozích z Ukrajiny s povolením k dlouhodobému pobytu či vízem nad 90 dní. Svou kvalifikaci z nich nejvíce využívají vyučení v technických oborech. Při sjednávání práce se v řadě případů spoléhají na zprostředkovatelské agentury.

Zprostředkovatelský servis je zatím jediným efektivním prostředkem pracovního uplatnění imigrantů, ke kterému v praxi neexistuje alternativa. Přestože je často prostředkem monopolním a přinejmenším neprofesionálním nebo pouze spontánně se profesionalizujícím, hraje svou roli a je imigranty přijímán a využíván. Pokud má stát zájem zasáhnout do procesu integrace efektivně, vstřícně a otevřeně, je třeba řešit i otázku zprostředkovatelských servisů – jejich profesionalizací, účinnou kontrolou a udělováním licencí.

Jiná situace je však mezi **živnostníky**. I tito cizinci – nejčastěji jde o lidi z Vietnamu, eventuálně z Číny – však často obsazují segment trhu služeb, který je pro členy majoritní společnosti neatraktivní nebo uzavřený. Vzhledem ke svému sociálnímu kapitálu – známostem a vazbám – se mohou začlenit do sítí tvořených krajany, kteří podnikají ve stejné sféře. Vytváří se tak určitý paralelní pracovní trh, ve kterém platí pravidla opačná k situaci v majoritní společnosti – kulturním kapitálem není jako na běžném trhu práce znalost českého jazyka a vzdělání. V prostředí paralelního trhu je tímto kapitálem například znalost vietnamštiny a schopnost pohybovat se ve vietnamském prostředí. Ceněným sociálním kapitálem jsou pak vazby na hierarchicky výše postavené krajany. Takové uspořádání dále posiluje uzavřenost cizineckých komunit.

Je třeba účinně **informovat zaměstnavatele o podmínkách zaměstnávání cizinců** z tzv. třetích zemí. Jako potřebné se jeví posílení pozitivní i represivní motivace zaměstnavatelů k legálnímu zaměstnávání cizinců, jež by předcházela vytváření pracovních míst „načerno“ (jako možné motivační nástroje byly informátory zmiňovány např. daňové úlevy, snížené odvody během zkušební lhůty, na druhé straně se však ukazuje nutnost zpřísnění kontrol na pracovištích a finančních postihů zaměstnavatelů, nikoliv zaměstanců).

➤ **Významná část ekonomických imigrantů je silně závislá na zprostředkovatelském servisu; jeho prostřednictvím se do České republiky dostalo 19 procent ekonomických imigrantů a osm procent ekonomických imigrantek.**

Významným problémem spojeným především s imigrací z Ukrajiny, ale i z Vietnamu je závislost na různých formách zprostředkovatelského systému. Tím, že tyto systémy udržují imigranty **v situaci vyznačující se nedostatkem informací, v marginální i „pololegální“ pozici na pracovním trhu a často v etnicky příbuzném prostředí**, brání jejich hlubší integraci do společnosti.

Jednou z nejrozšířenějších forem, jichž využívá zprostředkovatelský systém, jsou družstva. Členství v družstvu (resp. plnění tzv. běžných úkolů pro družstvo) je zároveň jedním z nejběžnějších způsobů obcházení zákona o zaměstnanosti.

Doporučujeme **uvážít možnosti novelizace zákonů upravujících přístup cizinců z tzv. třetích zemí na trh práce**. Upraveny by měly být například podmínky pro povolování

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

zaměstnání osob plnících jakožto družstevníci běžné úkoly pro družstvo (resp. jakožto společníci pro obchodní společnost). Vzhledem k současné situaci, kdy je úřady práce vyhovováno prakticky všem žádostem o povolení k zaměstnání těmito právníky osobami, je otázkou, zda podmínku povolení (jež je za současné situace pouhou formalitou) pro tyto případy nezrušit nebo naopak nezpřísnit. Dále je otázkou, zda zpřísnit podmínky vydávání živnostenského oprávnění cizincům z tzv. třetích zemí tak, že by žadatelé o živnostenský list museli do určité doby osobně prokázat jednak znalost českého jazyka na určité elementární úrovni a jednak plnění závazků vůči ČR.

5.1.3 Oblast vzdělávání

➤ **Pro uplatnění na pracovním trhu, pro další vzdělávání a pro integraci do české společnosti je klíčová znalost češtiny. Zatímco mezi Ukrajinci, Rusy i azylanty bylo schopno bez asistence hovořit s tazatelem více než 80 procent respondentů, mezi cizinci z Vietnamu či Číny to bylo jen o málo více než polovina – 55 procent (62 procent mužů a 46 procent žen).**

Znalost češtiny ovlivňuje uplatnění cizinců na otevřeném trhu práce. Celkem byly v rámci výzkumu schopny s tazatelem komunikovat bez problémů téměř tři čtvrtiny respondentek a respondentů. Mezi Vietnamci a Číňany však jen o málo více než polovina z nich. Mezi cizinci s trvalým pobytem a cizinci s přechodným pobytem se neukázal žádný významný rozdíl. Nelze ani říct, že by podíl těch, kteří hovořili s tazatelem bez pomoci tlumočnicka, rostl s délkou pobytu. Cizinci se často učí česky od svých dětí. Podíl lidí z Vietnamu a z Číny, kteří se domluví česky bez pomoci tlumočnicka, je mezi těmi, kteří mají v ČR děti, zhruba o třetinu vyšší než mezi bezdětnými.

Ukazuje se, že je třeba podpořit zájem imigrantů o zvládnutí češtiny: motivovat je ke zlepšování češtiny, a to jak pozitivně formou vhodné a pro cizince atraktivní nabídky, tak i podmíněním získání některých oprávnění prokázáním určité úrovně jazykové kompetence. Za dobré je třeba považovat schválení záměru vytvořit systém výuky českého jazyka a zkoušek jako jedné z podmínek pro udělení trvalého pobytu.

Příslušné vládní instituce by se rovněž měly zamyslet, **jakým způsobem k učení českého jazyka motivovat imigranty, kteří již mají povolení k trvalému pobytu**; jejich počet není nízký. Vzhledem k tomu, že jde především o vietnamské živnostníky, nabízí se k úvaze otázka přeregistrování živnostenských listů vydaných cizím státním příslušníkům podmíněné zkouškou z českého jazyka složenou do určité doby.

Jazykové kurzy by měly být **provázány se seznámením imigrantů a imigrantek s kulturními specifiky českého prostředí a základními informacemi o sociálních a legislativních podmínkách pobytu a práce v ČR.**

Jazykové kurzy češtiny pro dospělé imigranty a imigrantky by mohly probíhat **například v základních školách**, které navštěvují jejich potomci. Upevnil by se tak vztah mezi školou a rodiči, zároveň je zde prostor i pro svépomocné hlídání dětí během kurzu²⁰⁰.

Kurzy pro vietnamské obchodníky by bylo například vhodné realizovat v bezprostřední blízkosti tržnic; jednotlivé lekce by navíc neměly být příliš dlouhé, jinak by imigranti dali přednost svým pracovním záležitostem (jak se dosud většinou děje).

Výzkum potvrdil, že úroveň a rychlost zvládnutí češtiny závisí vedle intenzity a doby, po kterou se cizinci výuce věnují, i na míře odlišnosti mateřského jazyka od češtiny. **Při organizaci jazykových kurzů je proto třeba zohledňovat jazykové zázemí imigrantů a imigrantek.** Například rusky či ukrajinsky mluvící studentky a studenti (vzhledem k příslušnosti ke slovanské jazykové skupině) si český jazyk osvojují rychleji než například studentky a studenti hovořící východoasijskými jazyky.

Výuka českého jazyka by měla být propojena s interkulturní výchovou – seznamováním se zvyky české společnosti a životem v ní a jejich propojení s tradicemi země původu. Taková výuka pomůže jak dětem tak dospělým pohybovat se v obou prostředích a zvládat tak problémy spojené s jejich konfliktní sociální a kulturní zakotveností. Nabízí se zde i prostor pro spolupráci s rodiči dětí – cizinců, kterou se některým školám daří (přes chybějící systémovou podporu) navazovat. Jazykovou výuku lze v případě dospělých kurzistů zaměřit tématicky a u pokročilejších zároveň s jazykem předávat specifické informace typu práva a povinnosti zaměstnanců, základní informace o právním systému ČR, bezpečnosti práce apod.

➤ **Výuka českého jazyka pro cizince není řešena systémově, školy postrádají metodiky.**

➤ **Školy nejsou dostatečně informovány o možnostech čerpání z grantových programů pro výuku cizinců. O grantovém programu „Programy na podporu aktivit**

²⁰⁰ Zajištění péče o děti se ukazuje být jednou z klíčových překážek při dalším vzdělávání žen imigrantek.

v oblasti integrace cizinců na území ČR pro příslušný rok“, který každoročně vypisuje MŠMT,²⁰¹ nebylo celkem 13 z oslovených škol vůbec informováno nebo si (navzdory názvu) tyto vzdělávací instituce myslely, že je určen jiným cílovým skupinám než dětem-cizincům z tzv. třetích zemí.²⁰²

Pokud chce stát cizince integrovat, měl by zajistit systémovou podporu nadstandardní výuky českého jazyka na základních školách i pro děti občanů ze „třetích zemí“ a nikoliv pouze pro děti - občanů členských států Evropské unie, jak je tomu dosud. Za tímto účelem **by měly být vypracovány metodiky a doporučení pro začleňování žáků-cizinců do škol.**

➤ **Neznalost jazyka je větším handicapem v případě dětí-cizinců, kteří do českých základních škol nastupují až během druhého stupně.**

I když se většina dětí-cizinců již narodila v ČR a do českých základních škol chodí od první třídy, takže obvykle nemá výrazné problémy se zvládnutím českého jazyka, některé děti na školy nastupují až ve vyšším věku. Tyto děti si češtinu osvojují mnohem obtížněji, školy nejsou na tyto žáky dosud připraveny. Přestože počty těchto dětí nejsou vysoké a postupně klesají, přijetí metodiky pro práci s nimi je nanejvýš aktuální. Tyto děti nemohou z důvodu nízké znalosti češtiny využít vzdělanostní potenciál, který si do ČR přinášejí.

➤ **Azylanti a azylantky nemají dostatek finančních prostředků pro rekvalifikační kurzy, 52 procent z nich uvedlo, že jejich měsíční příjem rozhodně nestačí na kvalifikační a rekvalifikační kurzy. Přestože na ně mohou docházet zdarma, je třeba mít na paměti vedlejší náklady, které jim docházka na tyto kurzy může přinést – ušlý zisk či náklady na dopravu.**

5.1.4 Oblast společenské integrace

➤ **Vliv kultury země původu ovlivňuje proces integrace cizince či azylanta silněji než pobytový status konkrétního jednotlivce.**

²⁰¹ Program umožňuje financovat projekty zaměřené na multikulturní výchovu, výuku češtiny jako cizího jazyka a vypracování studií zaměřených na problematiku vzdělávání imigrujících cizinců a uspořádání seminářů.

²⁰² Několik informátorů se domnívalo, že v rámci uvedeného programu je možné žádat o granty zaměřené na integraci občanů z jiných států EU, azylantů, nebo dokonce Romů. Devět škol o existenci programu vědělo, pouze dvě z něj ovšem získaly grant (jedna další škola o prostředky neúspěšně žádala). Několik z těchto obeznámených škol uvedlo, že o grant nežádají, protože nemají s integrací žáků-cizinců žádné problémy. Na druhou stranu, když jsme se zástupců škol ptali, zda by využili případné prostředky získané nad rámec rozpočtu školy, téměř jednohlasně odpovídali, že ano, protože „peněz není nikdy dost“. Oblastí, do níž by tyto prostředky školy směřovaly, byla nejčastěji rozšířená výuka českého jazyka pro děti-cizince (pokrytí personálních nákladů), méně často pak volnočasové aktivity.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Na základě srovnání výstupů tříděných podle země původu, pohlaví a druhu pobytu imigrantů a imigrantek v ČR se ukázalo, že země původu odlišuje danou skupinu více než ostatní kategorie: se socio-kulturními rozdíly se musí vyrovnávat každý či každá po příchodu do ČR. Po příchodu do nové země se imigranti a imigrantky znovu musí socializovat, musí se naučit jazyk či seznámit se s legislativou. Tento proces je možné pojímat do určité míry i jako pedagogický proces, v jehož průběhu se imigrant(ka) učí novým dovednostem a znalostem.

Aby byli schopni imigranti a imigrantky přijímat poznatky o novém prostředí, je nutné jim tyto **informace zprostředkovat tak, aby je pochopili**. Jedině tak je možné, aby se informace nejen naučili, ale aby je také efektivně využívali; je nutné interkulturní zprostředkování. Stejně jako pedagog či pedagožka přizpůsobuje učivo například podle toho, zda učí děti či dospělé, truhláře či mediky, je nutné ho přizpůsobit podle toho, z jakých kulturních okruhů frekventanti kurzů pocházejí.

➤ **Populace imigrujících cizinců je významně diferencovaná podle míry motivace trvale se usídlit v ČR – 40 procent z nich podmiňuje svůj pobyt v ČR ekonomickými podmínkami a podmínkami k práci, více než čtvrtina chce zůstat v ČR trvale, 11 procent chce dokonce získat občanství, naopak 24 procent se chce dříve či později vrátit či odejít do jiné země.**

Úmysl dlouhodobě pobývat, respektive trvale se usídlit v České republice, je ovlivňován řadou faktorů. Jedním z nejdůležitějších je **přítomnost partnera respektive rodiny nebo rodiny s dětmi v ČR**. Rodina má výrazně stabilizační účinek, je významným mechanismem integrace na trh práce i hlouběji do české společnosti, podporuje formování dlouhodobých plánů a ambicí.

Vůli zůstat ovlivňuje i vzdálenost země původu – pro imigranty z Ukrajiny je snazší a levnější odjet zpět do původní vlasti a případně přijet znovu za další pracovní příležitostí než pro příchozí z Vietnamu a z Číny. Rodiny Ukrajinců také častěji než v případě jiných zkoumaných skupin zůstávají ve své domovině.

Pro skupinu cizinců, kteří zde pouze přechodně pracují a jejichž rodina žije v zemi původu, je primární dostat se na pracovní trh a začít vydělávat. Na hlubší integraci do české společnosti zřejmě nebudou mít zájem, naopak jsou ochotni akceptovat životní podmínky horší úrovně a za jistých okolností i nelegální práci.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Hlavním mechanismem integrace těchto krátkodobých, výdělkem motivovaných imigrantů musí být tlak na legalitu jejich pobytu a na legalitu jejich zaměstnávání, včetně odvodu daní a pojištění, a tudíž i boj proti nelegálním výnosům z takového podnikání. Investice do hlubší kulturní a jazykové integrace imigrantů, kteří nehodlají v ČR setrvat, by měly pro stát jen velmi omezenou návratnost.

V případě celých rodin je proces integrace jako takový třeba zaměřit nikoli na ty, kteří již umí česky, mají práci a žijí tu delší dobu – ti už se většinou stačili integrovat sami. Je třeba ovlivňovat ty, kteří ještě integrováni nejsou, a počítat přitom s tím, že imigranti sem ale nepřijíždějí, aby se integrovali; přijíždějí si vydělat peníze, opustit ekonomicky či politicky nevyhovující zemi původu, žít v lepších a bezpečnějších podmínkách či na vyšší životní úrovni. Zejména u příslušníků vietnamských a čínských komunit pak je to reference na nové obchodní příležitosti. Zájem o integraci vzniká až druhotně, nejsilněji v motivech a cílech vázaných na druhou generaci, na možnosti a šance dětí.

➤ **Získání občanství představuje pro většinu ekonomických imigrantů méně významné téma, získat jej chce pouze desetina z nich. Pro azylanty je naopak české občanství jasnou prioritou.**

Možnost získat občanství může mít silný motivační efekt vzhledem k posílení legálního chování, práce, podnikání, jakož i vzhledem k jazykové a kulturní integraci. Práce s touto kategorií cizinců musí však být ze strany státu – i přes její větší náročnost – aktivnější.

➤ **Čím více dětí imigranta žije v ČR, tím větší je pravděpodobnost, že se zde rodina usadí.**

Rodinný model imigrace, respektive rodinný způsob života imigrantů, je silným faktorem zájmu cizinců na integraci do české společnosti a na stabilizaci životních podmínek. V případě azylantů je starost o rodinu často dokonce motivem k útěku za bezpečím a důstojnějšími podmínkami života; je zároveň i zdrojem odolnosti vůči obtížím, které provází adaptaci na české prostředí, kulturu a zvyklosti.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Integrační politika by se měla soustředit především na cizince, kteří zde žijí s celou rodinou a vychovávají zde děti. Stát by měl najít cesty, jak je lépe motivovat ke vzdělávání, zlepšování znalosti češtiny a otevírání českému prostředí a kultuře.

➤ **Pracovní imigranti jsou celkově spokojenější se životem v ČR než azylanti. Rozdíl lze vysvětlit především menší spokojeností s materiálním zabezpečením rodiny nebo jednotlivce a horšími životními podmínkami na straně azylantů.**

Právě identifikovaný materiální nedostatek považují azylanti a azylantky za jeden ze svých největších problémů. Příjem řady z nich nestačí na vybavení domácnosti, ani na další rekvalifikační a vzdělávací kurzy. Azylanti a azylantky žijící mimo velká města se také potýkají s větší mírou nezaměstnanosti. Předmětem jejich stížností je i to, že integrační azylová střediska se nacházejí v odlehlých místech, kde lze jen těžko sehnat práci.

Pro zlepšení jejich situace a zároveň i pro využití jejich potenciálu je nutné hledat příležitosti k bydlení v místech České republiky, kde mohou využít svou kvalifikaci i zájem pracovat. V této souvislosti je především třeba dále **motivovat obce a kraje, aby aktivněji spolupracovaly v rámci Státního integračního programu** (např. posílením větší pružnosti tohoto programu v jeho segmentu věnovanému bydlení²⁰³). Zároveň je třeba **dosáhnout větší efektivity programů integrace azylantů a azylantek na pracovní trh.**

V jiných oblastech (např. v osobním životě či hodnocení celkového vývoje České republiky) jsou azylanti spokojenější než ekonomičtí imigranti. Ekonomická nespokojenost je po určitou dobu kompenzována spokojeností s podmínkami života z hlediska bezpečnosti, společného rodinného života i dlouhodobých vyhlídek života v ČR.

➤ **Integrace příslušníků uzavřených komunit.**

K zefektivnění sociální práce v uzavřenějších imigrantských komunitách by přispělo, kdyby jejich poskytovatelé zaměstnali kvalifikované imigranty, kteří by díky znalosti mateřského jazyka a kultury země původu snáze získali důvěru potřebnou ke vstupu do terénu a efektivní práci v navěnek uzavřeném prostředí.

²⁰³ Pokud za daných podmínek obec uvolní některý z bytů ve svém majetku do programu, přichází o kontrolu nad ním po dobu pěti let. Nemůže bytem disponovat dokonce ani v případě, že není v rámci programu naplněn. Některé kraje i obce tuto skutečnost označují za rozhodující důvod, proč byt raději neuvolní.

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

Jako vhodné se jeví najít v rámci lokálních komunit nositele změny, zaměřit se na motivované jedince, kteří si osvojili nové znalosti, aplikují je a dále šíří. Některé imigrantské komunity (např. vietnamská) se jeví jako uzavřené. Právě zapojení jejich členů je může více otevřít české majoritě, což povede k jejich lepší integraci. Jak již bylo výše uvedeno, je nutné se také zaměřit na výuku češtiny a zvyšovat tlak na legalitu pobytu a zaměstnání.

5.1.5 Absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti

➤ **Sít' relevantních NNO poskytujících imigrantům a imigrantkám poradenské, sociální a vzdělávací služby není rovnoměrně rozložena po celém území ČR a nemá potřebné intenzivní a efektivní vazby na cizinecké skupiny.**

Většina kvalitních organizací je soustředěna v Praze či Brně. Ačkoli některé z nich mají pobočky v dalších městech či nabízejí mobilní poradenství, zůstává řada regionů prakticky nepokryta. Nedostatečná nabídka služeb nemá jen aspekt geografický, ale i typový – i když v určitém sídle působí relevantní nezisková organizace, neznamená to, že zajišťuje veškerou potřebnou škálu sociálních služeb.

MPSV by mělo **více motivovat krajské samosprávy, aby se integrací cizinců zabývaly v rámci komunitního plánování.** Dále považujeme za vhodné **zaměřit se při poskytování grantové podpory ministerstva na pokrytí sociálních služeb pro cizince v těch krajích, kde je jejich dostupnost dosud špatná.**

➤ **Otázka integrace cizinců není téměř vůbec systematicky řešena na úrovni obcí. Obcím žádný zákon neukládá povinnost aplikace integrační politiky vůči cizincům.**

Bylo by dobré, kdyby do budoucna alespoň na úrovni obcí s rozšířenou působností byla **osoba, která by měla základní přehled o problematice integrace cizinců.** Byla by schopna v základních situacích poradit buď přímo cizincům, nebo kolegům úředníkům, kteří s cizinci přicházejí do styku, a předat jim případně kontakty na další specializované subjekty (především NNO). Je samozřejmě otázkou, jak zajistit, aby výkon takové funkce nezůstal pouze ve formální rovině.

Mělo by dojít k omezení správních formalit, které musí cizinci plnit za účelem získávání či prodloužení svých pobytových titulů. Část agendy by měla být realizována ve spolupráci

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

s rezidenčními orgány samosprávy a státní správy v místě bydliště imigrantů, a to v součinnosti s finančními úřady a úřady práce.

5.2 Závěry a doporučení k genderovému aspektu přístupu imigrantek a imigrantů na trh práce a ke vzdělávání

5.2.1 Oblast informovanosti o ČR

➤ **Ženy-imigrantky jsou celkově méně informovány o podmínkách pobytu a práce v cílové zemi.**

Ženy-imigrantky jsou vzhledem k většímu informačnímu deficitu vystaveny ve větší míře než jejich mužské protějšky rizikům při uplatňování na českém trhu práce – obchodu s lidmi, zneužívání či nucené práci.

Vedle obecných informací poskytovaných imigrantům **by měly být k dispozici letáky pro ženy-imigrantky v krizových situacích** (oběti traffickingu, nelegálního zaměstnávání a domácího násilí) s kontakty na organizace, které se zabývají ženskou migrací.

5.2.2 Oblast integrace na trh práce

➤ **Azylanti a azylantky si obtížněji hledají práci, s nezaměstnaností se v jejich případě hůře vyrovnávají muži vzhledem k očekáváním, která jsou na ně kladena v souvislosti s „tradiční povinností“ zajistit rodinu. Práci si hledá celkem 38 procent azylantů a azylantek (42 procent mužů a 32 procent žen). Patrný je i vyšší počet žen v domácnosti. Z důvodu neschopnosti zajistit rodinu jsou muži azylanti méně spokojeni se životem v ČR než ženy azylantky.**

Přestože nezaměstnanost vážně postihuje muže azylanty i ženy azylantky, v případě mužů setrvání v domácnosti představuje situaci, na niž nejsou ze země původu zvyklí a způsobuje jim tak výraznější frustraci než ženám v obdobné situaci. Kromě servisu v oblasti zaměstnanosti je třeba klást důraz na psychologickou podporu mužů azylantů, která by mimo jiné měla být směřována motivačně tak, aby byli muži azylanti ochotní přijmout práci, na kterou v zemi původu nebyli zvyklí, a napomáhali tak sami aktivně k vlastnímu začlenění na trh práce.

Současně je ovšem s rodinami třeba pracovat tak, aby měly o tento typ podpory zájem, vnímaly tak vzniklé výhody apod. Považujeme za nutné zdůraznit, že zaměstnanost azylantů výrazně zlepšuje finanční podmínky i sociální život jejich rodin.

Další možností začlenění imigrantů a imigrantek na trh práce by byla podpora **zaměstnávání na částečný úvazek**. Ta by pomohla ženám i mužům lépe skloubit práci a péči o domácnost podobně jako v případě většinové populace.

Doporučujeme také **sledovat mzdové podmínky žen-imigrantek** a srovnávat je s platovými podmínkami jejich mužských protějšků pracujících na stejných či srovnatelných pozicích s cílem rovnoprávného postavení na trhu práce.

5.2.3 Oblast vzdělávání

➤ **Ženy-imigrantky stojí v centru udržování kulturních tradic země původu. Na druhé straně právě imigrantky-matky zprostředkovávají integrační strategie druhé generaci. Ženy více komunikují se školami, které jsou významným mediátorem integrace cizinců. Školy tak prostřednictvím dětí (svých žáků a žákyň) mohou působit na integraci matek – skupinu, jež je jinými cestami těžko ovlivnitelná. Výrazně lépe mluví česky ti z Vietnamců a Číňanů, kteří mají v ČR děti; česky s tazatelem komunikovalo bez větších problémů 70 procent z nich, u bezdětných to bylo jenom 44 procent.**

Metodiky pro školy by měly reflektovat i skutečnost, že prostřednictvím dětí působí i na rodiče a zprostředkovávají tím jejich začleňování do českého prostředí. To se týká zejména matek dětí, jimž bariéra tradiční rodiny brání v integraci do většinové společnosti. Z pohledu matek je silnou motivací úroveň vzdělání dětí.

V návaznosti na to je nutné posílit práci se školami a využívat jejich vlivu na rodiče žáků a žákyň a studujících z řad cizineckých skupin. Zesílení tlaku na zvládnutí jazyka zlepšit ve všech směrech pozici žen jak v rodině či v krajanských komunitách, tak i ve vztahu k českému prostředí. Pomoc zaměřená na ženy-imigrantky, které zde žijí se svými partnery, může mít synergický efekt při řešení specifických problémů cizinek a cizinců v ČR, především v oblastech znalosti jazyka a trhu práce.

Vedle obecných informací o podmínkách pobytu, práce a vzdělávání v ČR by bylo dobré doplnit jazykové kurzy základními informacemi se specifickým zaměřením na skupinu žen a matek: informacemi o sociálním systému, zdravotním pojištění, neziskových organizacích zaměřujících se na práci s imigrantkami, nabídce volnočasových aktivit pro děti apod.

Při vzdělávání je třeba se zaměřit také na **vhodné určení času a způsob vedení kurzů vzhledem ke specificky genderovým denním činnostem imigrantek a imigrantů** s ohledem na jejich pracovní vytíženost (včetně hojně práce přesčas), péči o domácnost a děti. Sociální pozice neumožňuje většině pracovních imigrantů a imigrantek najímat

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

placené hlídání dětí během trvání kurzu (imigrantky nemají rodinné zázemí, které by jim v této situaci asistovalo), respektive omezit čas trávený v práci.

Mnoho imigrantek přichází bez dostatečné kvalifikace, čas na rodičovské dovolené by mohly využít také k doplňování vzdělání nebo k rekvalifikaci. Také tyto kurzy je třeba organizovat s ohledem na péči o domácnost a o děti.

➤ **Školy za jeden ze závažných nedostatků současného systému vzdělávání dětí – cizinců považují neexistenci metodiky pro práci s těmito žákyněmi a žáky, což se odráží i v chybějící podpoře škol při vyrovnání se s genderovými aspekty výuky dětí – cizinců.**

Zpracování tohoto typu metodiky považujeme za jeden z klíčových kroků, které školám napomohou vyrovnat se se zvyšujícím se počtem dětí-cizinců v jejich třídách. Metodika by se měla zaměřit dvěma hlavními směry – věnovat se jednak pedagogické práci s dětmi-cizinců, ale neopomenout i kulturní a genderová specifika, na něž školy narážejí a dosud je řeší spíše na základě intuice²⁰⁴.

5.2.5 Absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti

➤ **Ženy-imigrantky stojí v centru imigrantských sítí – propojují jednotlivé domácnosti a instituce dané komunity, proto je dobré využít této skutečnosti při vlastní integraci nebo pro sociální práci v dané komunitě.**

Za důležitou proto považujeme podporu projektů komunitních a krajských organizací zaměřujících se na ženy-imigrantky, například ve formě podpůrných ženských skupin (které některé NNO, jež je realizují, označily za přínosné). Efekt pro majoritní společnost bude s velkou pravděpodobností vysoký, protože žena imigrantka má potenciál zprostředkovat kontakty v komunitě a „otevřít“ ji většinovým institucím. Ženy mohou zajišťovat mezikulturní výchovu, napomáhat k faktické ochraně žen imigrantek a přispívat ke zlepšování ekonomické situace a sociálního statusu jejich rodin apod.

Státem řízená sociální asistence i programy neziskových organizací by se měly více zaměřit na **specifickou situaci žen a dětí**, přičemž je vhodné zaujmout genderově citlivý

²⁰⁴ V souvislosti s nízkou mírou znalosti jazyka jsou chlapci-cizinci zařazováni do nižších ročníků, následně podléhají frustraci, když jejich mladší spolužáci dosahují výrazně lepších výsledků. To může vést k frustraci, izolaci těchto chlapců a k jevům jako je odmítání participovat na výuce či záškoláctví „Tradičně“ založení rodiče mohou odmítat další studium svých dcer na SŠ, protože nepovažují za vhodné, aby se stýkaly s muži – nabízí se zde např. cílené doporučení „typicky“ femininních oborů studia

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR

přístup dostatečně reflektující kulturní specifika zemí původu, včetně postavení žen v rámci tradiční rodiny a společnosti, ze které imigrantky do ČR přišly. V případě žen imigrantek doporučujeme netrvat na zásadních změnách genderových rolí v rámci domácnosti u první generace, protože takové snahy mohou být kontraproduktivní.

5.2.6 Genderová dělba práce

➤ **Rodiny imigrantů se vyznačují „tradičním“ genderovým rozdělením – muži více vydělávají, na ženy připadá větší podíl prací v domácnosti: neliší se tudíž výrazně od převažující struktury českých rodin.**

Životní styl rodiny i dělba práce mezi muži a ženami (bez ohledu na druh povolení k pobytu nebo na zemi původu) je v podmínkách imigrace ovlivňován řadou faktorů: silou vazby k zemi původu a k tradicím, péčí o děti (zajištění jejich vzdělání a komunikace se školou), domácími pracemi a v neposlední řadě i přibližováním životního stylu k zvyklostem, které jsou rozšířené v České republice. Výzkum potvrzuje větší zatížení žen domácími pracemi, muži naopak tráví více času prací přesčas.

Zjištěné nerovnosti, které se projevují v oblasti příjmů, v odlišném podílu na rozhodování v rodině a patrně i v nižší pravděpodobnosti sociálního a zdravotního zajištění, vyplývají ze samotné podstaty životní situace imigrantů. Genderová nerovnost je touto situací umocňována.

V praxi je nutné posílit postavení cizinců v oblasti bytových i sociálních práv. Největší důraz je nutno klást na rodiny, v nichž některý člen již získal trvalý pobyt (typicky muž), zatímco ostatní členové rodiny (typicky žena a dítě) mají pouze status dlouhodobého pobytu. Nejnaléhavějším problémem české legislativy je začlenění těchto cizinců s dlouhodobým pobytem do systému veřejného zdravotního pojištění. Státní integrační politika by měla zohledňovat odlišnou situaci žen-imigrantek a mužů-imigrantů. Měla by se zaměřovat na integraci rodin, nejen individuálních imigrantů. Doporučujeme v této souvislosti především zjednodušení procedury získání trvalého pobytu pro rodinu jednotlivce, který jako jediný člen dané rodiny získal tuto „životní jistotu“.

6. Přílohy

Příloha 1 – Tabulka volnočasových činností se zřetelem k pohlaví a zemi původu

Příloha 2 – Seznam NNO působících v oblasti integrace cizinců

Příloha 3 – Projekty z oblasti integrace cizinců hrazené z prostředků ESF k 31. 12. 2006